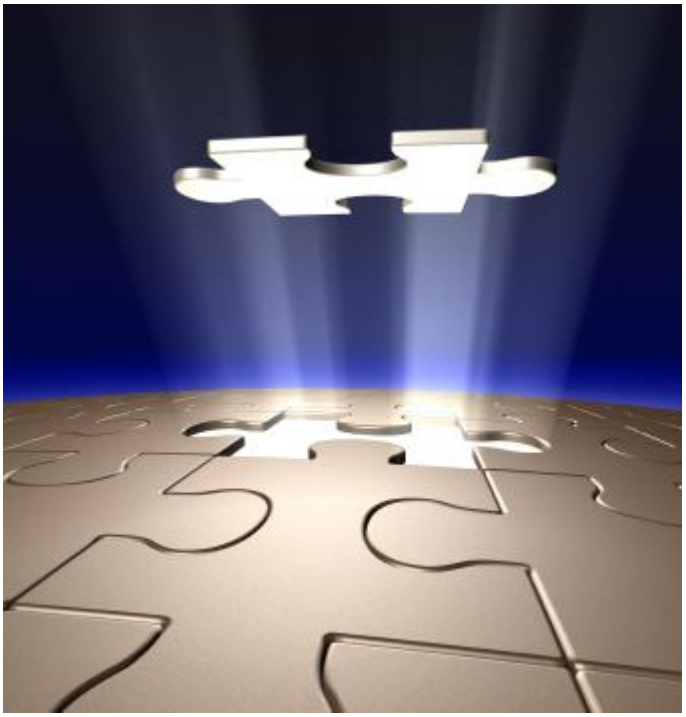
De voorganger als *tegenover*

Leren over loyaliteiten van baptistenvoorgangers in het spanningsveld

trouw aan God - trouw aan de gemeente - trouw aan jezelf

Eindscriptie voor ETH-Baptistenvariant

juli 2010

Student: Jan-Martin Berghuis

Aangeboden aan: dr. H.A. Bakker en dr. R. Erwich

Inhoudsopgave

Pag.

Samenvatting *6*

Hoofdstuk 1 - Inleiding *8*

1.1. Aanleiding: leren over loyaliteiten 8

1.2. De aanloop naar de probleemstelling 10

1.3. De probleemstelling geformuleerd en afgebakend 12

1.4. Breder leereffect 13

1.5. Overzicht en opzet 14

Hoofdstuk 2 - Verantwoording van de onderzoeksmethode *15*

2.1. Onderzoeksmethode: explorerend en kwalitatief 15

2.2. Literatuurkeuze 17

2.3. Praktijkonderzoek: interviews 19

2.4. Kernbegrip *trouw* 20

Deel I Bouwstenen uit de theorie **21**

Hoofdstuk 3 - Theoretisch kader: de puriteinen *21*

3.1. Oorsprong puriteinen in vogelvlucht 21

3.2. Een puriteinse spits: William Perkins over geloofsleven 25

3.2.1. Leer en leven 25

3.2.2. De rol van de Schrift en prediking 26

3.2.3. De rol van de gemeente 28

3.3. De predikant als profeet (en overige puriteinse typeringen) 30

3.4. De predikant als *tegenover* 35

3.5. Samenvatting 37

Hoofdstuk 4 - Theoretisch kader: de baptisten *40*

4.1. Inleiding: tussenstap 40

4.2. Van puriteinen naar baptisten 41

4.2.1. Kenmerken van het baptisme 41

4.2.2. Overeenkomsten tussen puriteinen en baptisten 44

4.3. De ontwikkeling van de baptistenvoorganger in Nederland 46

4.4. De baptistenvoorganger als *tegenover* 49

4.4.1. Een historisch voorbeeld: Feisser 49

4.4.2. De invloed van de voorganger, zijn plaats temidden van de gemeente 50

4.4.3. Mistig? 53

4.5. Samenvatting 54

Hoofdstuk 5 - Theoretisch kader: hedendaags paradoxaal leiderschap (Nauta) *55*

5.1. Inleiding op Nauta 55

5.2. De leider als hulp bij zelfbevestiging 56

5.3. Zelfbevestiging als motief van de leider 58

5.4. De voorganger: authenticiteit en profetenrol bedreigd 59

5.4.1. Authenticiteit 59

5.4.2. Profetische rol 60

5.5. Puriteinen en paradoxaal leiderschap vergeleken 64

5.6. Samenvatting 67

Hoofdstukje 6 - Aanzet tot een hypothese *69*

6.1. Inleiding 69

6.2. Hypothese over loyaliteiten van de voorganger (een eerste poging) 69

Deel II Bouwstenen uit de praktijk **72**

Hoofdstuk 7 - Praktijkonderzoek onder baptistenvoorgangers *72*

7.1. Inleiding 72

7.2. Gezegend, geroepen en gezonden 73

7.2.1. Van bekering tot roeping 73

7.2.2. Geroepen door God, geroepen door mensen 75

7.2.3. Geroepen met verwachting: bevestiging of verandering? 76

7.3. Voorganger en gemeente beïnvloeden elkaar 79

7.3.1. Invloed van voorganger op gemeente 79

7.3.2. Invloed van gemeente op voorganger 81

7.4. De voorganger 'tegenover' een gemeente 84

7.4.1. Trouw aan God - trouw aan de gemeente - trouw aan jezelf 84

7.4.2. Situaties van tegenover 87

7.4.3. De rol van gezag en van het congregationalistisch model 89

7.4.4. Effecten van het tegenover: het lijden en leren van de voorganger 92

7.4.5. Omgaan met het lijden; de (veer)kracht van de voorganger 96

7.5. Samenvatting 97

Deel III Conclusies en aanbevelingen **100**

Hoofdstuk 8 - Naar een hypothese over loyaliteiten *100*

8.1. Voorzichtig concluderend van theorie naar praktijk 100

8.2. Hypothese over loyaliteiten 101

8.3. Aanbevelingen 102

Bronnen

Primaire bronnen 104

Secundaire bronnen 105

Bijlagen

Bijlage 1 Interviewvragen voorgangers op hoofdlijnen 107

Bijlage 2 Interviewvragen aan voorgangers (uitgewerkt) 110

Samenvatting

Een voorganger bevindt zich in zijn beroepsuitoefening in een spanningsveld. Hij heeft eigenlijk 3 'heren' aan wie hij trouw moet zijn: God, de gemeente (zijn broodheer) en zichzelf (hij is zijn eigen instrument). Het aantal baptistenvoorgangers dat zonder kleerscheuren de 'eindstreep' van het emeritaat haalt is niet groot. Wat speelt er in dat spanningsveld? Dobbert de voorganger met de stroom van de gemeente mee of durft hij ook een *tegenover* te zijn? En zo ja, hoe werkt dat dan? In het puritanisme heeft de voorganger deze profetische rol als vanzelfsprekend. Hoe zit dat in het baptisme?

De probleemstelling van mijn onderzoek luidt: *Wat betekent het voor de baptistenvoorganger om in zijn gemeente niet alleen medestander te zijn maar ook een 'tegenover'? Hoe blijf je trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf?* We bestuderen de puriteinen, de baptisten en nemen met Rein Nauta een kijkje in het binnenste van de hedendaagse voorganger (motieven). Deze theoretische bouwstenen worden vervolgens uitgebreid met een aantal conclusies uit de gemeentepraktijk van een achttal baptistenvoorgangers. Op basis daarvan formuleer ik een hypothese.

De **puriteinen** hebben met de baptisten gemeen dat zij een *pure church* nastreven, een *believers' church*. Het accent bij de puriteinen ligt daarbij vooral op het gezag van de Schrift en de prediking daaruit. Dat is ook hun vertrekpunt voor het tegenover zijn van de voorganger. Een dergelijke non-conformistische opstelling roept uiteraard weerstand op in een gemeente. Niemand wil graag tegen de haren in gestreken worden. Prediking bindt én scheidt. Juist omdat de voorganger toegankelijk en contextueel preekt en daarin zich authentiek opstelt, kan hij de *tegenover*-rol vervullen. Men 'pikt het van hem', om het populair te zeggen. De boodschap komt samen met de boodschapper over; die twee liggen heel dichtbij elkaar. De belangrijkste focus in het puritanisme is: trouw aan God.

Het **baptisme** borduurt hier op voort, met extra nadruk op het *covenanting*. Het gemeenschapsdenken is sterk ontwikkeld en gepraktiseerd in baptistenkringen. En de voorganger maakt daar principieel een onderdeel van uit. Hij staat niet boven of los van de gemeente, hij is formeel 'gewoon' een van hen. Dat beïnvloedt zijn de praktisering van zijn *tegenover*-rol. In de loop van de tijd heeft zijn rol zich ontwikkelt van inhoudelijk prediker naar een leiderschap waarin visie, toerusting en procesbegeleiding een steeds grotere rol is gaan spelen. Hij vertelt niet meer 'de waarheid', hij helpt de gemeente in het zoekproces naar waarheid. De belangrijkste focus in het baptisme is: trouw aan de gemeente.

Nauta belicht de kwetsbaarheid van de voorganger die op zoek is naar zelfbevestiging. Gemeente en voorganger moeten elkaar bevestigen, die verwachting hebben zij - vaak

onuitgesproken - van elkaar. Enerzijds willen ze zich graag aan elkaar overgeven en toevertrouwen, anderzijds is er ook een wederzijds wantrouwen. Op een vreemde manier houden gemeente en voorganger, elk uit eigenbelang, elkaar in de greep. Dit zet een flinke rem op de mogelijkheid van de voorganger om een *tegenover* te zijn in de gemeente. Het levert een aantal dilemma's en paradoxen op. De focus van Nauta is echter vooral op: de voorganger moet trouw aan zichzelf zijn.

Het kwetsbare punt van de baptistenvoorganger dat Nauta er zo uitlicht wordt uiteindelijk - deels -verrassend bewaarheid in mijn **praktijkonderzoek**. Hoewel de respondenten allen zeggen trouw aan zichzelf te zijn, blijkt het wel een achilleshiel. Een kleine maar wel een kwetsbare plek in het functioneren van baptistenvoorgangers, juist omdat zij middenin de gemeente functioneren.

Hoewel het met projecties van wensen en verwachtingen op de voorganger wel meevalt, beïnvloeden zij elkaar. Niet in de formele verhouding van de congregationalistische bestuurs*structuur* (wat ik verwacht had), maar in de congregationalistische *cultuur*. De voorganger neemt, al dan niet gedwongen om te kunnen functioneren, de couleur locale aan. Andersom is het de authenticiteit van zijn persoon en handelen waaraan de voorganger ontzag ontleend (verleend wordt door de gemeente). Die zet hij in om zijn stempel te drukken of lijfgeur achter te laten. Het gebeurt gewoon.

Conflicten zijn een steen in de gemeentevijver. De baptistenvoorganger loopt er niet voor weg, hij wil trouw blijven aan god. Gebrek aan levensheiliging , althans overschrijding van bepaalde grenzen, durft hij aan de kaak te stellen en daarin een *tegenover* te zijn. De conflictstof is niet, zoals veelal bij de puriteinen, gelegen in discussies over de Schrift of doctrines. Macht, materialisme, matheid, gemaskeerde ruzies en de strijd tegen versteend traditionalisme zijn voorbeelden van situaties waarin de voorganger *tegenover* is gaan staan.

Een van de conclusies is dat de trouw aan God, trouw aan de gemeente en trouw aan zichzelf in de huidige baptistensetting van gemeenschapszin (de cultuur, niet de structuur) heel goed samen gaan! De authenticiteit die de voorganger temidden van de believers' church ten toon kan spreiden is mede het geheim van deze wonderlijke verwevenheid van 3 loyaliteiten.

Hoofdstuk 1 - Inleiding

1.1. Aanleiding: leren over loyaliteiten

De kernvraag...

Trouw zijn aan God, trouw aan je gemeente, trouw aan jezelf. Zie dat maar eens in balans te houden. Voorganger of predikant zijn, hoe doe je dat? Hoe lukt het je om een gemeente te dienen, in het rechte spoor met God te blijven en jezelf niet te verliezen? De druk op predikanten is groot. Deze drie loyaliteiten maken het voorgangerschap tot een dynamisch werkveld en spanningsveld. Hoe werkt dit en hoe werkt dit uit?

... heeft een persoonlijk tintje

Het aantal baptistenpredikanten dat zonder al te veel 'kleerscheuren' de 65 haalt is niet groot[1]. Vervroegde uittreding, burn out onderweg, overstappen naar een andere werkveld of met een flink aantal 'deuken' opgelucht je emeritaat halen zijn geen zeldzaamheid[2]. Zeker in baptistenkringen niet, omdat de gezagspositie van de predikant daar niet zo 'onaantastbaar' is als in kerken met een formeel of praktisch episcopale of presbyteriaanse structuur. De gemeentevergadering is er het hoogste gezag en als predikant heb je niet alleen praktisch maar ook formeel terdege rekening te houden met de 'golfslag' in de gemeente. Zoveel mensen, zoveel wensen.

En waarom krijg ik reacties van mensen met woorden als "ik vind het moedig dat jij voorganger wilt worden..."? Achter deze uitspraak schuilt ook het beeld dat men heeft van de vele dilemma's waar je als voorganger mee te maken krijgt. Het is altijd druk, de verwachtingen zijn divers en hoog, je kunt het nooit iedereen naar de zin maken (teleurstelling verzekerd) - kortom: menselijk gesproken "een hondenbaan". Leuk qua status en aanzien, ellendig als je

[1] Zie o.a. Goessens, p. 14.

[2] In de Verenigde Staten deden Hoge en Wenger aan het begin van de 20e eeuw onderzoek naar het voorgangers die stoppen met hun taak. De twee meest genoemde redenen waren de voorkeur voor een deeltaak (bijv. geestelijk verzorger in een instelling) en de frustraties in de omgang met conflicten. Ook het gebrek aan ondersteuning, bij voorbeeld in veranderingsprocessen, is een reden om te stoppen of over te stappen. Men heeft bewust gekozen om een spanningsveld te verlaten, soms ook 'geholpen' door een burnout of door het kerkbestuur (Hoge en Wenger, pp. 49-51, 85-89, 120)

gevoelig bent voor sores. Pratend met mede-studenten GPW merk ik ook dat veel studenten liever aan de slag gaan in een deeltaak (pastoraat, jeugdwerk, kerkelijk werker of het missionaire) dan voor de brede verantwoordelijkheid die een predikant draagt[3]. Wat is dit toch?

Het zijn - ook - de 3 loyaliteiten die voortdurend aan je trekken: trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf. Het toegeven aan één heeft veelal direct gevolgen voor de andere twee. Hoe ga je daarmee om? Wat doet het met je om in deze dynamische driehoek te werken en zelf staande te blijven? Geroepen door God, geroepen door en werknemer van een gemeente, maar je bent ook gewoon mens en gelovige. Hoe werkt dit? Ik ben er nieuwsgierig naar geworden.

Gedurende de opleiding aan de ETH/CHE en het Baptistenseminarium waren vragen als deze latent aanwezig. Zij kwamen wat actiever aan de oppervlakte als je een intiem kijkje mocht nemen achter de voordeur van een voorganger, bij de diverse zelfreflecties in de studie en als een voorganger - gedurfd! - zich blootgaf over de gemeentepraktijk en daarmee het ideaalplaatje een andere kleur gaf[4]. Last but not least ben ik de realiteit van het spanningsveld ook zelf gaan ontdekken nu ik sinds 2 jaar voorganger ben in een baptistengemeente. "Welcome to the real world!", moedigde een collega mij aan...

Deze loyaliteitsvragen kregen richting toen ik in het boek *Draads en tegendraads. Leren van de puriteinen* van Dr. Henk Bakker[5] geconfronteerd werd met het non-conformisme van de puriteinen. Het Godgerichte ging in het puritanisme van de 16e-17e eeuw boven het willen behagen van mensen. William Perkins, een 16e eeuwse puritein, zag de predikant niet alleen als medestander van de gemeente maar ook als een 'tegenover'[6]. In zuivere verkondiging moest de predikant de stem van God (profetie) laten horen. Of dat nu gelegen kwam in de gemeente of niet. Zijn eerste en belangrijkste loyaliteit lag bij God. Met consequenties voor zijn relatie met de gemeente en ook met zichzelf. Puriteinen als Perkins en Lloyd-Jones reikten mij een eerste theoretisch kader aan.

---

[3] Hoge en Wenger, pp. 49-51, stelden in hun onderzoek naar *why clergy leave local church ministry* vast dat de meest aangegeven reden om te stoppen in het voorgangerschap was "the preference for specialized ministry". In hun nieuwe, meer beperkte en toegespitste taak ervaren zij dat hun gaven en talenten veel beter benut worden. Zij ervaren aanzienlijk minder stress en frustratie dan in hun vorige baan als voorganger.

[4] Ds. Yme Horjus schreef in 2003 een artikelenreeks in De Christen onder de titel "Waarom lopen voorgangers soms vast?".

[5] Dr. Henk Bakker, *Draads en tegendraads. Leren van de puriteinen*, CHE Reeks, Uitgeverij Boekencentrum Zoetermeer, 2006.

[6] Idem, p. 77.

Het draadse en tegendraadse van de puriteinen fascineerde mij, omdat het alles te maken heeft met kleur durven bekennen, het wagen anders te zijn. En ook: weten wie je bent en waar je voor staat. Ten diepste voert het terug op identiteit en je gehoorzaamheid daaraan. Dit puriteinse element van een 'tegenover' deed iets in mij resoneren. Het non-conformistische in mijn arbeidsverleden heeft altijd een rol heeft gespeeld. Ik heb altijd gewerkt in - en gezocht naar - een spannende werkomgeving waar belangenconflicten en machtsfactoren een rol speelden (politiek bestuur, ondernemingsraad en vakbond, als vertrouwenspersoon). Ik heb ook iets draads en tegendraads in mij. Ergens voor staan, ergens voor gaan. Kleur durven bekennen enerzijds en anderzijds ook samenbindend proberen te zijn. Dat is zoeken, worstelen en strijden; sometimes you win, sometimes you loose; individuele en groepsdynamica meemaken en daarvan leren; sterk bepaald worden bij je eigen identiteit, positie en verantwoordelijkheid. Daarom ben ik ook zo benieuwd: hoe ging dat toen, hoe gaat dat nu? Wat drijft een voorganger? Hoe is zijn rol en gezag in het midden van de gemeente? Waar leidt hij en waar lijdt hij? Hoe gaat hij er mee om? etc.

Toen ik vervolgens het boek *Paradoxaal leiderschap* van Rein Nauta[7] las, kwamen de puzzelstukjes samen die ik aan elkaar wilde leggen. Een soort hink-stap-sprong van de vroegere puriteinen via het baptistenerfgoed naar de praktijk van het heden. Ziehier, de geboorte van het onderwerp van mijn scriptie. Ziehier, ook de persoonlijke nieuwsgierigheid in dit ontdekkingsproces.

Zo wil ik, zoekend in verleden en heden, meer zicht krijgen op de achtergronden en effecten van de 'tegenover'-rol van de predikant!

1.2. De aanloop naar de probleemstelling

Met deze scriptie wil ik het spanningsveld in beeld brengen waarin de baptistenvoorganger in de gemeente zich bevindt. Hij is geroepen door God én Hij is geroepen door de gemeente. Die roeping is niet gericht aan een machine maar aan een gelovig mens - hij neemt zichzelf mee, met al zijn gaven én beperkingen. God vraagt, de gemeente vraagt, je eigen wezen als mens vraagt. Elk vraagt je om loyaal te zijn. Dat maakt dat de voorganger zich met regelmaat moet afvragen, of daartoe aangezet wordt door omstandigheden, aan wie hij trouw is in zijn functioneren: trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf.

[7] Nauta, Reinard, *Paradoxaal leiderschap,* Uitgeverij Valkhof Pers, Nijmegen, 2006.

De allereerste neiging is te zeggen: de trouw van God gaat boven alles. Ook boven de gemeente en boven wat je zelf als persoon wilt. De puriteinen onderschreven en bedreven dit met vette onderstrepingen. Voor hen is de voorganger niet alleen *medestander* in zijn gemeente, maar ook een *'tegenover'*. "Zuivere verkondiging is profetie". Als 'stem van God' kan de voorganger tegenover een gemeente komen te staan, een niet-welgevallige boodschap brengen. Deze scherpe, non-conformistische opstelling toont een bepaalde onafhankelijkheid ten opzichte van de gemeente[8]. Ik neem haar als vertrekpunt op onze ontdekkingsreis naar de drie loyaliteiten.

Baptisten hebben puriteinse wortels[9]. De trouw aan God is ook binnen onze kringen een groot goed. De manier waarop de relatie met de gemeente bestuurlijk-organisatorisch wordt uitgedrukt verschilt binnen het puritanisme. Hoewel het presbyteriaanse systeem in de meeste puriteinse stromingen de boventoon voert, zeker in het begin[10], kent de separatische substroming een grotere, beslissende rol toe aan de leden van de gemeente: zij opteren voor het congregationalistische model[11]. In het baptisme wordt aangesloten bij laatstgenoemd organisatiemodel. Dit voegt echter een extra element toe aan het genoemde spanningsveld. In de congregationalistische structuur is de gemeenteledenvergadering het hoogste besluitvormende orgaan. Zij beroept (en ontslaat..) de voorganger en is dus formeel zijn werkgever. Zij bepaalt het gemeentebeleid. Praktisch heeft de voorganger een zekere handelingsvrijheid, die zal echter wel binnen de kaders van het gemeentebeleid moeten blijven. Immers, "hij dient de gemeente". Bij de baptisten is zo ook de trouw aan de gemeente formeel verankerd. In welke mate ligt de voorganger 'aan de ketting' bij de gemeente? Kortom: de setting van het voorgangerschap binnen het baptisme geeft het een extra onderzoeksdimensie.

De hink-stap-sprongtrits in deze scriptie brengt ons van de puriteinen via de baptisten (de *historische* wortels en uitgangspunten) bij de praktijk van het *heden*. Het congregationalisme spoort voor een groot deel met de tijdgeest van eind 20e eeuw, begin 21e eeuw: (post)modern, individuele mondigheid en een polderend verenigingsbestuur. Die maatschappelijke cultuur is

---

[8] Bakker (1), pp. 76-77.

[9] O.H. de Vries. pp. 29-30 (en verder).

[10] Van 't Spijker, pp. 37, 43 en 146. De historicus Stephen Neill noemt de invoering van het presbyteriaanse systeem als een van de vier kenmerken van het puritanisme (Van 't Spijker, p. 37). Thomas Cartwright en Walter Travers waren in de tweede helft van de 16e eeuw vooraanstaande leiders van deze stroming.

[11] Van 't Spijker, pp. 44, 152, 160-168. De separatisten hadden meer congregationalistische trekjes in hun gemeentebestuur: zij kenden beslissingsbevoegdheden inzake het gemeenteleven tot aan de leden. John Owen was degene die in met midden van de 17e eeuw de beweging maakte van het presbyterianisme naar het congregationalisme: "Alle gelovige christenen zijn voor hem theologen, omdat aan hen allen het licht van het evangelie is toebedeeld" (p. 164).

ook in de kerkgemeenschap merkbaar. Dat leidt bij voorbeeld tot een paradox als "mensen willen leiding, maar wantrouwen het tegelijkertijd" [12]. De gezagsverhoudingen liggen nu anders dan bij voorbeeld in de tijd van de eerste puriteinen (17e eeuw). Hoeveel gezag heeft de voorganger in de gemeente, hoeveel ruimte en invloed heeft hij in de praktijk? En wat is de bron van zijn gezag? De gemeente (je broodheer), God? En in welke mate doe je zelf als persoon van gelovig persoon van vlees & bloed mee? Je bent je eigen instrument.

God, gemeente, jezelf - hoe blijf je trouw aan elk? In *worst case scenarios zie* je de voorganger in een onmogelijke spagaat gebracht door dit spanningsveld, verscheurd door loyaliteitsconflict. Iedere voorganger wordt in de 'flipperkast' van de dynamische driehoek *trouw aan God - trouw aan de gemeente - trouw aan jezelf* geparachuteerd[13]. De praktijk laat zien dat velen staande blijven (met vallen en opstaan), sommigen raken verst(r)ikt in de genoemde spagaat. Maar elke voorganger zal het spanningsveld ervaren en erdoor gevormd worden.

Kortweg gaat het om de manier waarop de baptistenvoorganger zijn gemeente leidt en hoe (en waaraan) hij daarin lijdt. Het lijden doet zich dan voor in wrijving en conflicten die zich in dat spanningsveld voordoen.

1.3 De probleemstelling geformuleerd en afgebakend

Dit brengt ons bij de formulering van de probleemstelling van mijn onderzoek:

Wat betekent het voor de baptistenvoorganger om in zijn gemeente niet alleen *medestander* te zijn maar ook een *'tegenover'*? Hoe blijf je trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf?

Bij mijn onderzoek neem ik de volgende afbakeningen in acht:

- **Puritanisme en/in baptisme**. Ik kies ervoor dit onderzoek te beperken tot de puriteinse wortel (en plant) van het baptisme. Uit die puriteinse wortel komt het onderwerp van deze scriptie voort, hier lag de aanleiding: in het 'tegenover' zijn. Daarmee laat ik de andere wortel, het doperdom, rusten.
- **Rol van tegenover, profeet.** Ik probeer een oude (verouderde?) rol van de predikant af te stoffen en te bezien in welke mate en welke vorm deze, in de rol van het *tegenover*

[12] Nauta, p. 8.
[13] Dit zijn mijn woorden, het is geen citaat...

zijn, nog voorkomt: het profeet zijn. De voorganger als 'stem van God', sprekend met gezag. In het puritanisme heeft deze een duidelijke plaats. Ook een hedendaagse godsdienst- en pastoraalpsycholoog als Rein Nauta gebruikt begrippen als *profeet* en *tegenover*. Hoe zit dat bij de baptisten? Het tegendraadse van het voorganger zijn is bij de PKN nog een wens waarvoor openlijk gepleit wordt[14]. Zo uitgesproken zie je dat niet terug in de competentie- en rolbeschrijvingen van onze Unie-voorgangersopleiding[15]. Ik werk echter niet elk van deze rollen uit, maar zoek naar de tegenover-component.

- **Spanningsvelden**. In het onderzoek 'vis' ik vooral naar situaties waarin er spanning op de voorganger komt te staan - waarin hij de trouw aan God, gemeenten en zichzelf verschillende kanten op voelt trekken. Ik laat de bestudering van reguliere situaties, waarin de dynamiek van deze 3 soorten trouw alleen latent aanwezig is, achterwege.

De vraagstelling zal worden beantwoord aan de hand van een explorerend, kwalitatief onderzoek. In hoofdstuk 2 licht ik dit verder toe.

1.4. Breder leereffect

Het doel van deze scriptie is niet louter om studiepunten te scoren en zo de studie af te ronden. Ik heb heel bewust voor een onderwerp gekozen waarin het leereffect voor mijzelf groot is. De ontginning van een nieuw terrein: "Ik moet er ook zelf iets aan hebben". Toch wil ik het niet alleen bij mijzelf houden. Op de een of andere manier wil ik het ook tot nut laten zijn voor de gemeenschap van baptistenvoorgangers[16]. Op z'n minst op zo'n manier dat het dit onderwerp bespreekbaar maakt. Behalve de vreugde van het voorgangerschap, kent menig pastorie ook

[14] Klouwen en Van Nieuwpoort in hun boek *Dominee of tentenmaker? De predikant als tolk en getuige* (2007), p. vii: "Tolk en getuige - dat is volgens ons de richting waarin over het ambt van predikant gedacht en gesproken moet worden. De predikant is in de eerste plaats tolk en getuige. Hij vertolkt en getuigt en is als zodanig dienstbaar aan wat van Godswege betuigd en vertolkt wil worden. Het is het vreemde Woord waarvan profeten en apostelen gewag maken".
[15] Voor de competenties en beroepsrollen van de predikant zoals die worden gehanteerd in het Taakveld Theologische vorming van de Unie van Baptistengemeenten, zie: www.baptisten.nl/media/img/taakvelden/tv/pdf/Competenties_beroepsrollen.pdf. Als rollen worden genoemd: prediker, pastor, toeruster en leidinggevende. Er wordt vooral gesproken in c.q. met termen als verbinden, begeleiden, leren, toerusten, zorgen en leiding geven aan processen.
[16] Ik ben actief binnen de Vereniging van Baptistenvoorgangers (secretaris van het bestuur).

het lijden in en aan deze taak. "Voorgangers zijn geen bikkels"[17] en het werk vraagt veel van je: als mens, als gelovige, als beroepskracht[18]. Weinigen in de gemeente hebben daar een goede indruk van. Ik beoog geen Jetro te zijn die het verwelken van Mozes aankaart[19], maar het ontdekken van feiten kan wel lucht geven en ruimte voor nieuwe, werkbare oplossingen.

1.5. Overzicht en opzet

Het onderzoek beweegt zich van de theorie naar de praktijk. Nadat eerst de onderzoeksaanpak wordt gepresenteerd en verantwoord (hoofdstuk 2) bewegen wij ons stap voor stap door de geschiedenis. Van het puriteinse gedachtengoed (hoofdstuk 3) naar de ontwikkeling van de voorganger binnen het baptisme (hoofdstuk 4) en de blik die Rein Nauta ons gunt in de binnenste motieven van de hedendaagse gemeenten en hun voorgangers (hoofdstuk 5). Deze vormen de theoretische basis om in hoofdstuk 6 een eerste poging te doen een hypothese te formuleren over hoe de voorganger gaat en staat in het spanningsveld trouw aan God - trouw aan de gemeente - trouw aan jezelf. Dit maakt allemaal onderdeel uit van **Deel I**.

Deel II is het praktijkdeel. In hoofdstuk 7 worden de resultaten van het onderzoek onder 8 respondenten gepresenteerd. Aan de orde komen hun roeping, de manier waarop gemeente en voorganger elkaar beïnvloeden en we zien in welke situaties zij *tegenover* een gemeente kwamen te staan en hoe zij daarmee omgingen.

We sluiten in **Deel III** (hoofdstuk 8) af met een aantal voorzichtige conclusies, de uitmonding in een hypothese en een aantal aanbevelingen van de respondenten.

[17] Uitspraak van de voorzitter van de Vereniging van Baptistenvoorgangers, ds. Piet Passchier, op het voorgangersconvent d.d. 20 april 2009.
[18] Zie de artikelenserie van Yme Horjus in De Christen 2003.
[19] Exodus 18:18. "Gij raakt geheel uitgeput". In het Hebreeuws staat hier een woord dat eigenlijk verwelken betekent. Zie ook Horjus (1), pp. 12-13.

Hoofdstuk 2. Verantwoording van onderzoeksmethode

Hoe heb ik het onderzoek vorm gegeven? In dit hoofdstuk leg ik de gevolgde onderzoeksmethode uit. De keuze voor een explorerend en kwalitatief onderzoek wordt uitgewerkt en verantwoord in §2.1. De daaropvolgende paragrafen 2.2. en 2.3. gaan in op de literatuurkeuze en de interviews. Dit hoofdstuk sluit af met een korte verkenning en verduidelijking van het begrip *trouw* (§2.4).

2.1 Onderzoeksmethode: explorerend en kwalitatief[20]

De probleemstelling van dit onderzoek luidt:

Wat betekent het voor de baptistenvoorganger om in zijn gemeente niet alleen medestander te zijn maar ook een tegenover? Hoe blijf je trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf?

De vraag is open, maar ook niet helemaal. Uit de in §1.2 beschreven aanloop naar de probleemstelling worden al een aantal vooronderstellingen of verwachtingen geuit. Ik zoek niet in het luchtledige, er zijn aanknopingspunten in theorie en praktijk. Voor mij ligt er geen scherp geformuleerde hypothese die toetsbaar is[21]. Er valt nog iets te ontdekken c.q. te ont-dekken. Om die reden draagt dit onderzoek in de eerste plaats het karakter van een *explorerend* onderzoek. Een dergelijk type onderzoek vindt plaats wanneer er ideeën zijn over mogelijke verbanden en je al over enige kennis beschikt maar het nog ontbreekt aan scherpe hypothesen

[20] Voor deze paragraaf heb ik gebruik gemaakt van de volgende literatuur: 1. Ben Baarda en Martijn de Goede, *Basisboek Methoden en Technieken* (4e druk, Stenfert Kroese, 2006) 2. Ben Baarda, Martijn de Goede, José Teunissen, *Basisboek kwalitatief onderzoek* (2e druk, Stenfert Kroese, 2005); 3. www.communicatieplein.nl/Onderwerpen/ Communicatieonderzoek_ opzetten/Onderzoeksmethoden/Kwalitatief_onderzoek (deze website is van de Rijksvoorlichtingsdienst van het Ministerie van Algemene Zaken); 4. www.scriptie.nl/pdf/ Onderzoeksmanual.pdf.

[21] Was die hypothese er wel, dan zou dit een *toetsend* onderzoekstype zijn geweest. Omdat ik er ook niet helemaal blanco in stap en er beelden, signalen en vooronderstellingen zijn kan dit geen *beschrijvend* onderzoek zijn.

en duidelijke veronderstellingen. Het belangrijkste doel van deze manier van onderzoek is het ontwikkelen van een hypothese of een theorie.

Het tweede kenmerk van de onderzoeksaanpak is dat het een *kwalitatief* onderzoek is. Juist in kwalitatief onderzoek gaat het vooral om hypothesevorming. Het geeft inzicht in hoe mensen denken over een bepaald onderwerp, wat er leeft en waarom. Er wordt vooral gezocht naar ideeën, achtergronden, motieven, weerstanden en beweegredenen. Kwalitatief onderzoek is met name geschikt om een probleem of thematiek uit alledaagse omstandigheden te beschrijven en te interpreteren, in al z'n complexiteit en gevoeligheid. Omdat met deze methode stem kan worden gegeven aan nuances in meningvorming en tijd en ruimte (en vertrouwelijkheid) is om de moeite van het verwoorden van feiten en opvattingen, komt ook de beleving en betekenisverlening door de respondent op tafel. Nu ik het spanningsveld voor de voorganger in de gemeente wil beschrijven , is het kwalitatief onderzoek de methode die het meeste recht doet aan het beoogde resultaat én aan de omgang met de respondenten. Meermalen werd op het hart gedrukt: "Dit gesprek is toch wel vertrouwelijk?!" Het is gevoelige, want persoonlijke informatie die gedeeld wordt. Anders dan in kwantitatief onderzoek staan dus niet 'koude' aantallen, hoeveelheden en 'harde cijfers' centraal. Dat heeft ook de volgende redenen:

- *Praktisch en methodisch*. De beschikbare tijd voor dit onderzoek maakt een representatief onderzoek niet mogelijk. Daarvoor zou het aantal te interviewen respondenten veel groter moeten zijn. Ik heb mij moeten beperken tot 8 respondenten. Dit is dus een kleine steekproef, waarbij de respondenten zijn geselecteerd op relevante kenmerken. De resultaten van het onderzoek geven een *indruk* en stellen mij tot niet meer in staat dan hypothesevorming.

- *Methodisch*. Bij het ontbreken van een duidelijke hypothese is het methodisch niet verantwoord om een kwantitatief onderzoek te doen.

- *Type informatie.* De resultaten van het veldonderzoek liggen in de sfeer van beleving, zij hebben een grote mate van subjectiviteit. Kwalitatief onderzoek geeft inzicht in de emotionele en rationele beweegredenen. Naar deze 'wereld' achter of binnenin de voorganger ben ik op zoek.

Een dergelijk explorerend, kwalitatief onderzoek heeft voor- en nadelen. Het grootste nadeel is dat de mate van representativiteit beperkt is. De voordelen wegen, wat mij betreft,

ruimschoots op tegen de nadelen[22]. Er kon op maat geïnterviewd worden, waardoor ik het onderzoeksmateriaal meer voor zichzelf kon laten spreken.

Ik heb twee manieren gebruikt om dit explorerend, kwalitatief onderzoek uit te voeren:

i. Deskresearch: literatuuronderzoek (beschreven in §2.2).

ii. Individuele diepte-interviews (beschreven in §2.3).

2.2 Literatuurkeuze

De probleemstelling is als praktijkvraag 'geboren'. Toen die vraag een ontmoeting kreeg met de 16e eeuwse puritein William Perkins kreeg het een eerste theoretische/theologische inbedding. Hij benoemde de voorganger niet alleen als medestander van een gemeente, maar ook als een 'tegenover'. Hier ligt voor mij ook het startpunt van de gevolgde onderzoeksroute.

Omdat het baptisme puriteinse wortels heeft, was ik benieuwd naar de vraag hoe deze wortel uitwerkt in de praktijk van baptistenvoorgangers. Die lijn heb ik ook gevolgd in het literatuuronderzoek: puriteinen - baptisten - praktijk.

[22] Uit *Wegwijzer voor kwalitatief onderzoek*, op: www.communicatieplein.nl/Onderwerpen/Communicatieonderzoek_opzetten/Onderzoeksmethoden/Kwalitatief_onderzoek:

Kwalitatief onderzoek: voor- en nadelen	
Voordelen	**Nadelen**
1. Er kan worden doorgevraagd naar het 'waarom' en naar motieven.	1. Resultaten: hooguit indicatief, niet representatief.
2. De respondent krijgt gelegenheid zijn verhaal te vertellen.	2. De manier van vragen is niet sterk gestandaardiseerd, waardoor de antwoorden niet altijd eenduidig zijn.
3. Omdat de vragenlijst niet dwingend is, maar richtinggevend, kan er dieper op zaken worden doorgevraagd of worden ingegaan op onverwachte situaties.	3. Monitoring is niet mogelijk vanwege problemen met de vergelijkbaarheid.
4. De resultaten zijn levensecht, omdat ze in een goed kader geplaatst kunnen worden.	

- **Puriteinen**. Eerst ben ik te rade gegaan bij de puriteinen. Hun geschiedenis en hun rolopvatting van het voorgangerschap. Hiervoor heb ik overzichtsliteratuur gelezen over de vroege puriteinen, William Perkins' *The Art of Prophesying* en een aantal publicaties van een puriteinse topper uit de 20e eeuw, Martyn Lloyd-Jones. Op deze manier zijn verleden en heden ook verbonden. Omdat het puriteinse gedachtegoed een van de dragende vloeren onder het baptisme is, is hier veel tijd en ruimte aan besteed. Ook omdat de vraagstelling van dit onderzoek uit de puriteinse wortel komt.

- **Baptisten**. Meer inzoomend op de ontwikkeling onder baptisten heb ik vervolgens een aantal historische overzichten bestudeerd. Voor het algemene overzicht is gebruik gemaakt van publicaties die in het kader van het 400 jarig jubileum van het baptisme zijn verschenen[23]. Specifiek over het voorgangerschap in historisch perspectief heeft Paulus van Alphen een overzichtelijke schets geschreven, waaruit ik heb geput[24].

- **Praktijk**. Voor de pastorale praktijk van het heden heb ik mij tot slot gewend tot Rein Nauta, hoogleraar godsdienst- en pastoraalpsychologie. In zijn recente boek *Paradoxaal leiderschap* beschrijft en verklaart hij een aantal paradoxen in de praktijk van het voorgangerschap[25]. Er zijn beelden en rollen, en er is een werkelijkheid. Hij belicht de kijk van de pastor op zichzelf en de gemeente en die van de gemeente op de pastor. Zij beïnvloeden elkaar, elkaar aanvullend en soms ook elkaar aanvallend. Ook is gebruik gemaakt van praktijkonderzoek in Nederland (Horjus) en de Verenigde Staten (Hoge en Wenger)[26].

---

[23] William H. Brackney, *A Capsule History of Baptist Principles*, (Atlanta: Baptist History and Heritage Society, 2009): Olof H. de Vries, *Gelovig gedoopt. 400 jaar baptisten, 150 jaar in Nederland* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2009); en in mindere mate ook Henk Bakker, *De weg van het wassende water. Op zoek naar de wortels van het baptisme* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2008).

[24] Paulus van Alphen, *De ontwikkeling van het voorgangerschap onder de Baptisten in Nederland en Groot Brittannië* (masterscriptie Universiteit Utrecht, Subfaculteit Godgeleerdheid), november 2009.

[25] Rein Nauta, *Paradoxaal leiderschap. Schetsen voor een psychologie van de pastor* (Nijmegen: Uitgeverij Valkhof Pers, 2006).

[26] Yme Horjus, *Waarom lopen voorgangers soms vast?*, artikelenserie in De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 118e jaargang, 2003; en Dean R. Hoge, en Jacqueline E.

Deze 3 hoofdbestanddelen aan literatuur vormden voor mij de theoretische hink-stap-sprong naar het praktijkonderzoek onder 8 voorgangers. Buiten deze literatuur is er uiteraard nog meer gelezen en gebruikt.

2.3 Praktijkonderzoek: interviews

Op basis van de theorie heb ik een set interviewvragen opgesteld om hen te bevragen. Deze vragenlijsten dienden als vertrekpunt voor een explorerend, kwalitatief interview. Ze zijn opgenomen in **bijlagen 1 en 2**[27].

Ik heb in totaal 8 voorgangers uit Uniebaptistengemeenten geïnterviewd over dit onderwerp. Een interview duurde ca. 2 uur. De selectie van deze voorgangers is als volgt geweest:

- *Relevantie*: allen hebben op de een of andere manier ervaring met het spanningsveld trouw aan God, aan de gemeente, aan jezelf. De consequenties voor de beleving en het vervolg verschillen.
- *Spreiding en variëteit (1)*: de voorgangers zijn afkomstig uit de verschillende delen van het land en verschillende typen gemeenten. Traditionele en meer evangelische gemeenten, mondige en volgzame gemeenten.
- *Spreiding en variëteit (2)*: de leeftijd en ervaring van deze voorgangers verschilt. Het merendeel heeft drie of meer gemeenten gediend. Van de acht respondenten zijn er twee qua leeftijd aan te duiden als - relatieve - jongeren in het voorgangerscorps; de overige zes zijn alle 50+.
- *Variëteit*: het type voorganger loopt uiteen. De meesten bleken vooral pastor, een kleine minderheid is meer het type inspirator en procesbegeleider.

Wenger, *Pastors in transition. Why clergy leave local church ministry* (Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005).

[27] Bijlage 1 is het overzicht van hoofdcategorieën aan vragen dat ik tevoren aan de voorgangers heb toegestuurd. Daarmee konden zij zich voorbereiden op het interview. Bijlage 2 is de complete vragenlijst die ik tijdens het interview heb gebruikt.

2.4 Kernbegrip *trouw*

Dit onderzoek richt zich op het spanningsveld waarin de voorganger zich in de gemeente bevindt. Hoe blijf je als voorganger trouw aan God, trouw aan de gemeente en trouw aan jezelf? Alle trekken aan je, vragen iets van je. Die vragen sporen niet altijd met elkaar, ze zouden ook met elkaar kunnen strijden - zo is mijn veronderstelling.

Wat is trouw? Puttend uit een aantal bronnen, zou ik het begrip *trouw* in algemene zin met de volgende notities willen omschrijven:

- "*Trouw* of *loyaliteit* is een morele verbondenheid, vasthoudendheid, of het zich houden aan een verbintenis, band, of verplichting. Waar deze verplichting niet wordt nageleefd, waar trouw wordt geschonden en wantrouwen intreedt, kan sprake zijn van verraad"[28].

- In woordenboeken[29] worden omschrijvende woorden gebruikt als: loyaal, standvastig, eerlijk, echt en gehecht. Ook de notie van integriteit wordt genoemd. Er is een persoonlijke band, een innige verbondenheid die gepraktiseerd wordt, een levende relatie. Trouw is meer dan een gezindheid, trouw wordt beoefend en zal dus altijd blijken in de praktijk. In een uiterste vorm kan trouw uitmonden in identificatie.

- Bijbelse noties[30] bij het begrip *trouw* komen hier nagenoeg mee overeen, zij het in andersoortige woorden als: goedheid, liefde, standvastig zijn, bestendig, waarachtigheid, zuiverheid en integriteit. Daar bij is er altijd sprake van een relatie, meer nog: een verbinding, die is aangegaan: je bent immers trouw aan een ander.

[28] Bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Trouw_(ethiek)
[29] O.a. Van Dale, www.woorden-boek.nl.
[30] Noordegraaf, pp. 546-549.

Deel I - Bouwstenen uit de theorie

Hoofdstuk 3 - Theoretisch kader: de puriteinen

De eerste bouwsteen die we gaan bekijken is die van het puritanisme. Eerst duiken we kort in de geschiedenis en achtergronden van de puriteinen (§3.1). Vervolgens nemen wij met William Perkins, de eerste theoloog van het puritanisme, meer richting het onderwerp van de scriptie: de rol van de Schrift, prediking en de gemeente (§3.2). We komen dan in paragrafen 3.3 en 3.4 uit bij de rol van profeet resp. *tegenover*. Om die laatste is het ons vooral te doen. Een samenvatting (§3.5) sluit het geheel af.

3.1. Oorsprong puriteinen in vogelvlucht

De puriteinen hebben hun wortels in de Engelse kerk van de 16e eeuw. Zij vormden een beweging binnen de Anglicaanse kerk die niet beoogde een zelfstandige kerkelijke stroming te vormen. Na een eeuw strijd binnen en met de Anglicaanse clerus én het Engelse vorstenhuis, werden zij in 1662 de kerk uitgezet.

Een kleine schets van de historische achtergronden.

In West-Europa hing aan het begin van de 16e eeuw de Reformatie in de lucht[31]. Ook in Engeland was er een sterker wordende tendens met een groeiende afkeer van het machtsvertoon van de Rooms Katholieke Kerk, alsmede van haar 'lege' ceremoniële en zware financiële verplichtingen. Er was een beweging gaande naar openheid voor een persoonlijk, begrijpelijk en beleefbaar geloof. In dezelfde tijd raakte de Engelse koning Hendrik VIII in botsing met Rome[32]. Zijn motieven waren meer persoonlijk (echtscheiding van zijn vrouw) en politiek (ontworstelen aan Roomse invloed) dan geestelijk. In de losmaking van Rome hervormde hij de kerk in Engeland. Deze hervorming was vooral naar zijn hand en, naar de

[31] Bakker, pp. 60-61.

[32] Hendrik VIII regeerde van 1509-1547. In 1529 kwam hij in conflict met Rome, zes jaar later werd hij door de Rooms Katholieke Kerk in de ban gedaan.

mening van diverse vooraanstaande geestelijke leiders[33], maar half. De Engelse Reformatie was niet af. De rooms-katholieke paus was ingewisseld voor de koning. Hendrik VIII kreeg nu ook de hoogste geestelijke macht in handen. Veel rooms-katholieke elementen bleven in een bepaalde vorm gehandhaafd. Het episcopale model, de liturgische gewaden, de gebedenboeken, het ceremoniële - het leek wel heel erg op oude wijn in nieuwe zakken. De Reformatie zette niet door, kwam tot stilstand.

Binnen deze ge-reformeerde Engelse kerk stonden mensen op die vonden dat deze reformatie halfslachtig was en een vervolg diende te krijgen[34]. Hoewel de benaming van deze mensen als 'non-conformisten' gegrond leek te zijn in hun verzet tegen uiterlijkheden als de officieel voorgeschreven ambtskleding[35], ging de motivatie van hun opstaan tegenover de koning en de kerk veel dieper. Zij streefden een *purification* na van de eredienst, van de leer en de inrichting van de kerk. Concreet betekende dit de afschaffing van het Book of Common Prayer en de liturgische gewaden, de aanpassing van de kerkstructuur en afwijzing van rooms-katholieke restanten als heiligendagen en verering van de hostie - een complete bevrijding uit kerkelijke formules en formulieren[36]. Een zuivere kerk, met een zuivere prediking die vertaald én zichtbaar zou worden in een zuivere levensstijl. Alle kerkelijke 'vormen' die in de historie aangekleefd waren, moesten getoetst en zo nodig afgelegd worden[37]. Deze voorgestane interne hervorming zou het Woord van God weer zuiver laten klinken, toegankelijk maken voor de gewone mens en breken met de gegroeide praktijken van machtsmisbruik. De kerk moest terug naar de Bijbel en terug in de praktijk van het dagelijks geloofs- en maatschappelijk

[33] Waaronder bijv. William Tyndale (hij stierf uiteindelijk door toedoen van Hendrik VIII).
[34] Lloyd-Jones (1), pp. 10-11; Lloyd-Jones (2), p. 242; Van 't Spijker, pp. 36-38; Bakker, pp. 59-60.
[35] Zij beschouwden deze liturgische gewaden als een overblijfsel van het pausdom (Van 't Spijker, p. 36).
[36] Van 't Spijker, pp. 42-43, over de hervorming zoals de puritein Thomas Cartwright die, samen met zijn medestanders John Field en Thomas Wilcox, aan het Engelse parlement voorstelde. Dit voorstel werd door Koningin Elizabeth geblokkeerd.
[37] Lloyd-Jones (1), pp. 10-11, formuleert het als: "It was a purification, an effort, wise or unwise, to rid the Christianity of England from all adhesions foreign to its nature, or obstructive to its power; an endeavour to remove everything in doctrine, discipline, ceremonial, which during the Middle Ages had been added to the Gospel of Christ".

leven[38]. Een zuivere kerk, zuiver leven - het Engelse woord *pure* leidde zo tot de benaming *puritans* (puriteinen)[39].

Het voert op deze plaats te ver om het verloop van de geschiedenis verder uit te spellen. Na het eerste *'tegenover'* tegen de kerkvorst (tevens wereldlijke vorst, want het Engelse koningshuis) hebben de puriteinen bijna honderd jaar tussen hoop en vrees geleefd, tussen macht en vervolging[40]. In deze grote tijdspanne hebben ze aan de vergadertafel gezeten[41], zijn ze vervolgd en gevlucht en geëmigreerd[42] en zijn zelfs aan de macht geweest[43]. Telkens beoogden de puriteinen de kerk van binnenuit te hervormen. Met als doel terug te keren naar het voorbeeld van de eerste christelijke gemeente. "Wij zijn geen vernieuwers, maar herstellers"[44]. Aan deze hersteloperatie kwam een abrupt eind toen in 1660 de politieke verhoudingen in het Engelse House of Commons wijzigden[45]. Hielden voorheen de krachten van presbyterianen, Independants en episcopalen elkaar - wisselend - in evenwicht, nu kwam het zwaartepunt bij de laatsten te liggen. De episcopale invloed in het parlement was groot. In het overlegcircuit, de belegde Savoy Conference (12 bisschoppen, 12 presbyterianen), kwam men niet tot een compromis over "the whole matter of worship". Alle voorstellen voor meer vrijheid in de liturgie en kerkinrichting werden door de bisschoppen teruggedraaid. "Old times revived" en erger... In 1662 werd de *Act of Uniformity of Public Prayers* vastgesteld. Deze wet dwong iedereen, ook de puriteinen, een drietal artikel te onderschrijven:

1. De Koning(in) is de hoogste autoriteit over het tijdelijke en eeuwige, dus ook over de geestelijke en kerkelijke zaken.

---

[38] Lloyd-Jones (1), p. 11: "The mainspring of Puritanism, from the beginning to the end, was the desire for a pure church: *pure* in practice as well as doctrine, pure in life as well as in belief". Ook Lloyd-Jones (2), p. 259.

[39] Aanvankelijk een naam die spottend bedoeld was, zoals in onze taal de naam 'de fijnen'. Deze scheldnaam werd uiteindelijk tot een soort geuzennaam (Van 't Spijker, p. 36; Bakker, p. 60).

[40] Lloyd-Jones (1), pp. 16-23.

[41] Hampton Court Conference onder King James en bij de Westminster Confession om tot vrede te komen (Anglicans, Presbyterians and Independants).

[42] Onder King Charles I en Archbishop Laud.

[43] 1643-1660: eerst met een presbyteriaanse stempel (1645-1653) en vervolgens onder Cromwell was de stroming van de Independants overheersend (1653-1658). In deze periode werd grote schoonmaak gehouden. Zo'n 2.000 episcopalen werden de kerk uitgezet, bisschoppen en diakenen werden afgeschaft, er was een grote vrijheid in liturgie.

[44] Van 't Spijker, pp. 136-137. De meerderheid van de puriteinen streefde geen kerkscheuring na. Alleen de separatistische stroming zat op het spoor van uittreding.

[45] Lloyd-Jones, pp. 25-45.

2. Exclusief gebruik van het *Common Book of Prayer*. Er is geen andere liturgie toegestaan dan uit dit boek. Zij heeft dezelfde autoriteit en is even onfeilbaar als het Woord van God.

3. Onderschrijving van het *Book of Articles of Religion*.

Elke vrijheid van geloof en geweten[46] werd ontnomen aan het godsdienstig leven. Puriteinen hadden op zich geen moeite met erkenning van het koninklijk gezag over hun burgerlijk leven, over hun geestelijk leven konden zij die niet toestaan. De duimschroeven werden door de samengebundelde wereldlijke en geestelijke macht flink aangedraaid. Puriteinen werden bewust geknecht, zowel in hun geestelijk leven[47] als in hun kerkelijk en maatschappelijk leven[48].

Puriteinen werden aldus flink voor de schenen geschopt, er was sprake van een totale ontwrichting van het puriteinse leven. Om 5 redenen weigerden zij te buigen voor de gesel van de Act of Uniformity[49]. Hun uitgangspunten stonden lijnrecht tegenover die van de staatskerk:

1. Jezus is het enige Hoofd van de Kerk, niemand anders (geen paus, geen vorst).

2. Alleen het Woord van God heeft de hoogste autoriteit en heeft het laatste woord, ook in het kerkelijk leven.

3. Belangrijker dan kerkelijke instellingen, structuren en tradities is de vrijheid van/voor het persoonlijk geloof en het dagelijks leven met Jezus Christus. "They put conscience before comfort and all else".

Ziehier de opmaat voor de machtsstrijd in gehoorzaamheid: trouw aan God of trouw aan de kerk(elijke macht)? De keus was: *purity or conformity?* Na bijna 100 jaar in het spanningsveld

---

[46] In uitgeschreven preken en gebeden wordt uitdrukkelijk ook "a good conscience" genoemd: het geweten in de relatie tot God. De vrijheid van geweten werd door de Act of Uniformity aangetast: er werd *conformity* geëist. Het werkte *nonconformity* uit. Lloyd-Jones, pp. 38, 41-42.

[47] Het Common Book of Prayer was strakker (minder vrij) dan ooit, wijdingen van ambtsdragers van andere kerken mochten alleen nog door de bisschop van de Church of England gebeuren (met terugwerkende kracht, anders was je wijding ongeldig), zij hadden een preekverbod, er was een samenscholingsverbod voor bijbelgroepen van meer dan 5 personen (Conventicle Act), een reisverbod voor predikanten (Five Mile Act) en plagerijen als de uitbreiding van heiligendagen en het gebruik van apocryfe boeken.

[48] Puriteinen werden niet alleen uit hun functies en kerk gezet, er was financiële benadeling, er kwamen boekverbrandingen voor. Ze werden uit hun huizen gezet, gezinnen werden uit elkaar gescheurd, er was diepe armoede. "The jails are filled with nonconformists", zegt Richard Baxter hierover (Lloyd-Jones (1), p. 43).

[49] Lloyd-Jones (1), pp. 44-45.

van de hervorming (wel-niet-wel-nu definitief niet..) geleefd te hebben, concludeerde men in 1662 dat een kerkhervorming van binnenuit onmogelijk was[50]. Een uitzetting dan wel uittreding volgde. Omdat het in eigen land niet meer leefbaar was vrijuit je geloof te belijden en te beleven, vertrokken velen uiteindelijk naar het land van de grote vrijheid - Amerika.

3.2. Een puriteinse spits: William Perkins over geloofsleven

Nadat de focus van de puriteinen in het begin sterk lag op de ecclesiologie (kerkvormen), verschoof deze langzaamaan naar een ander niveau: de praktijk van het geloofsleven[51]. Onder de puritein William Perkins werd deze verschuiving helder zichtbaar, overigens zonder daarin zijn gereformeerde theologie te verliezen.

In deze paragraaf zien we hoe dat z'n weerslag kreeg in de samenhang tussen leer en leven (§3.2.1) en hoe de hoofdrol daarin door de Schrift en de prediking (§3.2.2) en het gemeenteleven (§3.2.3) is weggelegd.

3.2.1 Leer en leven

William Perkins (1558-1602) was een theoloog van de praktijk[52]. Doordachte leer combineerde hij met (en vanuit) de *praxis pietatis* in het midden van de gemeente[53]. Leer, theologie moet uiteindelijk leiden tot een verandering van leven (2 Kor. 5:17). Voor Perkins kon persoonlijke bekering niet blijven bij een innerlijk gebeuren. Op de rechtvaardiging door het geloof in Jezus Christus volgde voor hem vanzelfsprekend de vernieuwing van levensstijl. Die wordt zichtbaar in levensheiliging - maatschappelijk, kerkelijk, politiek, in het gezin, kortom in alle facetten van je leven[54]. Hiermee zette Perkins zich af tegen het academische en vormelijke van de theologie

[50] Lloyd-Jones (1), pp. 46-47.
[51] Van 't Spijker, pp, 124, 151-154.
[52] Hij wordt ook wel de eerste theoloog van het puritanisme genoemd (Bakker, p. 75) en de vader van het piëtistisch puritanisme (Van 't Spijker, pp. 47-48). Hij was lecturer aan de Great St. Andrews te Cambridge en doceerde aan de universiteit van Cambridge (Van 't Spijker, p. 47).
[53] Bakker, p. 75.
[54] Van 't Spijker, pp. 47-48, 135-136, 153-158, 213, 222-223.Hiermee treedt Perkins in de voetsporen van de Duitse reformator Martin Bucer (1491-1551), die in zijn laatste jaren ook in Cambrigde doceerde. Hij definieerde de theologie als praktische wetenschap: "Ware theologie is niet theoretisch en speculatief maar actief en praktisch. Het doel bestaat immers in het

van de staatskerk. Hij zet hier tegenover dat de leer en de kennis tot een geheiligd en vruchtbaar leven moeten leiden: "Theologie is de heilige wetenschap om voor altijd gezegend te leven"[55]. Vanaf 1590 gaf Perkins zo een enorme piëtistische impuls aan het puritanisme.

3.2.2 De rol van de Schrift en prediking

Juist om de nadruk op de praktijk van het geloofsleven te voeden werden door de puriteinen de Schrift en de prediking als het ware in ere hersteld. In de rooms-katholieke en Anglicaanse traditie verloor men zich in formulieren en ceremonieën. Deze vormelijkheid had aan inhoud verloren. Aan het begin van de Reformatie bleek het niveau van de prediking bijzonder laag en was ook de Schriftkennis van gelovigen gering[56]. De Woordverkondiging kwam bij de puriteinen weer centraal te staan. Perkins heeft hierin de trend gezet. Hij had een groot geloof in de verkondiging en krachtige uitwerking van Gods Woord om mensenlevens te vernieuwen: eerste als 'bijtpleister', vervolgens als 'heelpleister'[57].

Tegen deze achtergrond kreeg de prediking een enorme impuls. De prediking moest zuivere verkondiging zijn en tegelijkertijd begrijpelijk en toepasbaar voor de hoorders.

Achter het *sola scriptura* schuilt een hoge Woordopvatting: zuivere verkondiging was in de ogen van Perkins niets minder dan profetie: God spreekt en Zijn woorden dringen door tot het diepst van een mensenwezen - daar spreken zij aan en werken zij uit. In de Bijbel spreekt God tot ons, in prediking als profetie werden mensen voor God geplaatst. Hier ging levensvorming van uit[58]. Zuivere prediking was een van de *essentials* van de puriteinse stroming. De Bijbel is daarin de

---

handelen, dit wil zeggen, het leiden van een Gode gelijkvormig leven. De theologie is niets anders dan de wetenschap om vroom en gelukkig te leven. Veel te weten en te verhandelen, zonder ijver voor de vroomheid, is een kunst die de duivelen ook verstaan" (Van 't Spijker, p. 201).

[55] Van 't Spijker, pp. 47, 203-205. In deze benadering van Perkins lijken invloeden van Pierre de la Ramée en Erasmus herkenbaar.

[56] Van 't Spijker, p. 224.

[57] Van 't Spijker, pp. 214-215: eerste als 'bijtpleister' om de mens zijn vergiftigde natuur te doen kennen en daarmee tot God te komen. Vervolgens als heelpleister: in de rechtvaardiging en de daaropvolgende heiliging heelt hij een mensenleven in alle aspecten. Ook Van 't Spijker, p. 221.

[58] Bakker, pp. 76-77; Perkins, p. xi. Het onfeilbare, zuivere en eeuwige Woord van God dringt door tot ziel en geest (Hebr. 4:12) en spreekt krachtig tot het geweten. Het brengt mensen tot ommekeer, zelfs tegen hun eigen gedachten en verlangens in, "it wins them to itself" (Perkins, pp. 9-10, 21).

enige bron van geloof en kerk[59]. Daarin volgden zij het spoor van de Reformatie. Het accent op de zuiverheid van de prediking uit zich o.a. in de strikte Schriftinterpretatie: "Scripture has only one sense, the literal one". Andere interpretatiemethoden, zoals de literaire en de allegorische, werden categorisch afgewezen. Perkins bepleitte dan ook sterk de Schrift-met-Schriftvergelijking[60]. Hierin wordt opnieuw de contrareactie op de Rooms-katholieke en Anglicaanse benadering zichtbaar.

Om de Bijbel ook aanspraak te kunnen laten maken op ons leven, moest dat Woord wel weer teruggebracht worden bij de mensen, toegankelijk worden gemaakt. Door prediking, door het maken van een eigen bijbelvertaling (Geneefse bijbel), door gemeenschapsoefening rondom het Woord, kwam de Bijbel weer terug in handen van het volk[61]. In de prediking en *prophesyings* werden leer en leven met elkaar in discussie en verbinding gebracht door exegese, doctrine en met een duidelijke vertaling naar het dagelijks leven van de hoorders[62]. "There was nothing that was more characteristic of the Puritan method of preaching than the way in which they always came to the application", zegt Lloyd-Jones hierover [63]. Prediking werkt uit om de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon (Ef. 4:12) - voor de puriteinen in het stimuleren tot een geheiligd leven én om mensen te trainen in het gebed[64]. Dit vraagt ook een compleet andere preekstijl dan die men gewend was[65]. Ging het in de Rooms-katholieke en Anglicaanse traditie vooral om de schoonheid van de vorm, om de retorica en de performance, de ommezwaai onder het puritanisme is naar het persoonlijke en praktische van de boodschap van de Schrift. Wat zegt de Bijbel? Wat zegt dit over het dagelijks leven? Wat doet ik daarmee, hoe antwoord ik daarop? Welke praktische hints geeft de Bijbel? Vanuit vragen als deze was er uitleg én praktische toepassing. "The main business was to preach Christ and to reach the heart. Everything was subservient to it". De manier waarop de boodschap gebracht werd was dan ook heel *down to earth* en krachtig: in eenvoudige en heldere taal[66], afgestemd op het begripsniveau van de hoorders, gericht op het hart, met eerlijkheid en directheid redding

[59] Perkins, p. 19.
[60] Perkins, p. 26.
[61] Van 't Spijker, p. 213.
[62] Van 't Spijker, pp. 225-226.
[63] Lloyd-Jones (2), p. 47.
[64] Lloyd-Jones (2), pp. 379-381. In zijn woorden: "Preaching is the biblical way of promoting holiness" en "Preaching is a training of people to pray for themselves". Dàt is de taak die gemeenteleden hebben vanuit het algemeen priesterschap van gelovigen: om te bidden. Dat moet je leren en daarvoor is uitleg van het Woord nodig. Anders dan in de Anglicaanse omgeving die het langs de weg van rituelen en sacramenten 'verkondigen'. Puriteinen worden toegerust en gestimuleerd tot de persoonlijke praktijk.
[65] Perkins, pp. viii-x; Van 't Spijker, p. 384.
[66] Er zat letterlijk en figuurlijk geen woord Latijn bij!

verkondigend, persoonlijk en praktisch toepasbaar. Dit werd vol vuur ("marked by power") en met betoon van Geestkracht gebracht[67]. Over deze nieuwe stijl van prediking en de rol van de prediker heeft William Perkins in 1592 een handzaam, enthousiasmerend en nog steeds actueel boekje geschreven: *The Art of Prophesying*[68].

3.2.3 De rol van de gemeente

De nadruk op het persoonlijke en praktische betekent niet dat het doorschoot in een individualisme zoals we dat in de 21e eeuw kennen. Het geloof kwam dichtbij, werd persoonlijk gemaakt. De inbedding daarin was echter binnen de kring van de gemeenschap. "The gathered church is the heart of the puritan idea", zegt Lloyd-Jones hierover[69]. Binnen deze "fellowship" was er onderwijs, verbondenheid, viering en zorg. Maar niet op een vrijblijvende wijze, er was ook een sterke persoonlijke en onderlinge discipline.

De puriteinse cultuur van levensheiliging kwam niet alleen tot uiting in de wijze van Woordverkondiging, maar ook in vastendagen en het samenkomen rondom Gods Woord in verschillende 'kringen' [70]. Onder het laatste is te denken aan bij voorbeeld de huisgodsdienstoefeningen in gezinsverband en de *prophesyings* of conventikels[71]. Principieel voor de eredienst is dat het geen verrichting is van een ambtsdrager tegenover of ten overstaan van de gemeente (zoals men in het rooms-katholieke en Anglicaanse gewend was), maar dat zij

[67] Perkins, pp. viii-x, 72; Van 't Spijker, p. 137.

[68] William Perkins, *The Art of Prophesying* (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, revised edition, 1996; first published in Latin 1592 and in English 1606). De invloed van zijn homiletische geschriften, met hun 'plain style', was en is groot (Van 't Spijker, p. 221).

[69] Lloyd-Jones (2), p. 258.

[70] Van 't Spijker, pp. 46-47.

[71] Van 't Spijker, pp. 43-44, 227 en Lloyd-Jones (2), pp. 377-378. Dit waren bijeenkomsten rondom bijbeluitleg. Een bijbeltekst werd door verschillende predikers uitgelegd, in aanwezigheid van ook niet-geestelijken. Allen werden bij de nabespreking betrokken. Het doel hiervan was enerzijds om de predikers te vormen ("a kind of school of the prophets, train men to preach") en anderzijds de gemeenteleden bijbelstudie te bieden. Deze zogeheten prophesyings waren de Engelse vorm van wat de Reformatie in Zürich had voortgebracht als een middel van theologische vorming *in het midden van de gemeente*. Hieraan refereert Perkins ook met de titel van zijn boek *The Art of Prophesying*.

er samen in actief zijn. "De gemeente heeft immers geen toeschouwerfunctie", zij is deelnemer. Het gemeenschappelijke is een wezenlijk kenmerk van de liturgische reformatie[72].

Onder de puriteinen was een grote notie van de gezamenlijkheid van het gemeenteleven en daarmee ook van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. De separatistische stroming gaat daar in de vormgeving het meest ver in. De bevoegdheid om besluiten te nemen werd in hun kringen toegedicht aan de leden van de gemeenschap[73]. Deze opstelling moeten wij begrijpen tegen de achtergrond van de Roomse en Anglicaanse kerkstructuur (episcopale model) waarin er altijd een hoger menselijk gezag de scepter zwaaide, letterlijk en figuurlijk. De eerste puriteinen kozen in hun hervormingsdrang voor gemeentemodellen waarin het episcopale werd afgebroken en deelname van leken in de gemeenteleiding mogelijk werd gemaakt[74].

In Perkin's boek lezen we impliciet ook dat het Woord van God gemeentevormend is. Het bindt én scheidt. Als hij zeven verschillende categorieën hoorders in de gemeente benoemt, zien we daar telkens het Woord en de uitleg daarvan als toetssteen, bouwstof en bescherming. Het door prediking in de gemeenschap benoemen van zonde, berouw en inkeer, de vergeving, levensheiliging, de noodzaak om gevoed te worden met Gods Woord etc. Voor degenen die niet willen luisteren, vormbaar willen zijn, en die hun oren blijvend sluiten, "they should simply be left"[75]. Het Schriftgezag is de bindende en afbakenende factor van de gemeenschap. Perkins benoemt de rol van prediking zo: " It is to collect the church and to accomplish the number of the elect. That is the primary business of the church. Its other function is to drive the wolves away from the folds of the Lord. It is to build up the people in knowledge, so that as the various spiritual wolves come with their heresies, their errors, their false teachings and all their

[72] Van 't Spijker, pp. 136-137. Hij noemt als principes van de liturgische reformatie: de schriftuurlijkheid, de katholiciteit, de zuiverheid, de eenvoud en begrijpelijkheid en het gemeenschappelijke.
[73] Van 't Spijker, p. 44.
[74] Van presbyteriaans tot meer congregationalistisch (Van 't Spijker, pp. 37 en 42). Thomas Cartwright schreef, met John Field en Thomas Wilcox in het hervormingsvoorstel dat zij aan het parlement voorlegden ("An Admonition to the Parlaiment") dat de kerk een *gemeenschap* van gelovigen is die geroepen en vergaderd zijn uit de wereld.
[75] Perkins, pp. 54-63. Hij zegt hierin o.a. ook dat bij de verkondiging eerst 'de wet' aan de orde moet komen en daarna pas de genade, deze volgorde. Dat is wat Van 't Spijker, pp. 214-215, m.i. ook op doelt als hij zegt dat de Bijbel eerst moet werken als 'bijtpleister' en daarna pas als 'heelpleister'.

insinuations, they may drive them away with the Word. Preaching makes up the number of the elect, and then proceeds them by the Word of God"[76].

3.3 De predikant als profeet (en overige puriteinse typeringen)

Het beeld van de puriteinse predikant ademt vrijheid én gezag.

De prediker heeft een vrijheid van spreken. Niet vastgesnoerd in kerkelijke formules, maar sprekend zoals de Geest hem dat ingeeft[77]. Onderwijs uit en uitleg van het Woord is de hoofdopdracht van de predikant. Hij moet de gemeente meenemen in het kennen van de fundamentele waarheden. Het Woord van God is het zaad, de gemeente de akker, de predikant de zaaier in dienst van het goddelijk gezag. Zo wordt de gemeente krachtig gebouwd[78].

De vrijheid die de prediker heeft is verbonden met - en gebonden aan de kaders van - het Woord van God. In de *sola scriptura* ligt ook zijn autoriteit. Perkins zegt over deze taakafbakening zelf: "Scripture is the exclusive subject of preaching, the only field in which the preacher is to labour"[79]. Daarvoor en daarmee werkt hij aan de zielen van mensen, om ze tot behoud brengen en daarbij te bewaren[80]. Er staat veel op het spel, het meest wezenlijke van de mens.

De prediker is daartoe uitverkoren door God. Perkins gebruikt gewichtige woorden om het bijzondere van zijn taak en verantwoordelijkheid te duiden: hij is "one of a thousand", "high commissioner of God", "God's instrument"[81]. Perkins plaatst de prediker in de traditie van de profeten die een taak hadden in "preaching the Word and public prayer". Dit zijn de twee elementen van *prophesying*. Zijn spreken is enerzijds als "voice of God" (in prediking) en anderzijds als "voice of people" (in gebed).

---

[76] Lloyd-Jones (2), p. 381.
[77] Van 't Spijker, pp. 42-43.
[78] Van 't Spijker, pp. 136, 148-149, 170; Perkins, p. 116. Walter Travers gaat zelfs zover dat hij een beroep doet op de overheid om met deze kerntaak het kerkelijk ambt te kunnen uitoefenen. Blijkbaar heeft het Woord bescherming nodig van een gezagsinstantie. Het lijkt mij haaks te staan op de afkeer van staatsbemoeienis bij de puriteinen.
[79] Perkins, p. 9. Hij opponeert ook tegen elke openbaring buiten het Woord (Perkins, p. 90).
[80] Perkins, pp. 116-117, 162.
[81] Perkins, pp. 93, 96, 115-118.

Voice of God zijn geeft hem de autoriteit in de naam van Jezus Christus te spreken, zijn woorden zijn Zijn woorden, alsof God vanuit de hemel door hem spreekt[82]. Hij kan dus niet anders spreken dan uit God, "you must preach God's Word as God's Word, and deliver it just as you received it". Om die reden noemt Perkins de prediker in de eerste plaats ook "messenger or angel"[83]: hij is een profeet wiens boodschap niet de oorsprong heeft in hemzelf, maar die hij ontvangen heeft van God om door te geven. Dit zijn typische kenmerken van een bijbelse profeet[84]. Het woord dat de prediker-profeet spreekt is helder en met geestkracht en wordt (h)erkend als dat God werkt in en door de prediker. Taak én effect geven zo de prediker gezag in de gemeente.

Voice of people is de tweede, minder bekende kant van de profetische rol van de predikant. "Every minister is a dual interpreter: he is both God's interpreter to the people, and the people's to God. He is God's mouth to the people and the people's mouth to God"[85]. Dit wekt de indruk van een intermediaire functie tussen God en gemeente[86].

Deze beide "titles of true ministers", zoals Perkins ze noemt, maken twee dingen duidelijk: de prediker is in zijn taak onafhankelijk van mens en gemeente én hij is afhankelijk van God. In deze combinatie ligt zijn vrijheid én (Godgebonden) gezag.

Vrijheid en gezag komen samen in de mens van de prediker. Lloyd-Jones haalt Philip Brook's definitie aan van prediking om het te typeren als "truth mediated through personality" en zegt zelf: "God does use the human personality"[87]. Over een van de stichters van het puritanisme schrijft Lloyd-Jones in dezelfde bewoordingen: "He is not standing for himself, he is standing for

---

[82] Perkins, pp. xi, 7-8, 109-111. Hierbij haalt hij diverse bijbelteksten aan: Rom. 12:6, Gen. 20:7, 1 Kron. 25:1, 1 Kon. 18:26 en 29, Jer. 15:19, 2 Kor.5:18 en 20, 2 Thess. 2:13-14, Rom. 1:16, Spr. 29:18, Rom. 10:14, Matth. 16:19, Joh. 20:23, Jes. 4:25-26, Mal. 2:7.

[83] Perkins, p. 85.

[84] Zie bijv. Ez. 33:7. Voor het spreken voor een ander (de betekenis van profeet in de Griekse grondtekst pro-phetes) zie ook Ex. 7:1 en 4:16 en Jer.1:5-7. Een hele oude uitleg over het ontvangen van openbaringen door profeten is van Aalders, *De profeten des ouden Verbond* (Kampen, 1918), p. 30: een openbaring bij een profeet is "dat objectief-reëel in hun bewustzijn door eene actie van een hun subject onderscheiden hooger subject, God, een inhoud werd ingebracht, die in geenen deele uit hun eigen bewustzijn zijn oorsprong nam".

[85] Perkins, pp. 88-89, 91-92. Naast 'messanger or angel' is hij dus 'interpreter'.

[86] Hier hanteert Perkins, naar mijn smaak, wel een hele hoge ambtsopvatting... Deze komt echter bijv. ook voor bij John Knox (Lloyd-Jones (2), pp. 279-280).

[87] Lloyd-Jones (2), p. 29.

the Truth"[88]. Kortom, boodschap en boodschapper vallen bijna samen, althans is er een groot samenspel. De prediker draagt als het ware de boodschap.

Boodschap en boodschapper vallen bijna samen. De prediker is bijna de belichaming van de boodschap. Met hart en ziel is Hij één met het Woord, het staat in zijn leven met Gods vinger geschreven[89]. God is en heeft het laatste woord, door de predikers heen[90]. Dit gezag vraagt erom gehoorzaamd te worden[91]. Het is God Zelf die spreekt, het is aan de gemeente daar primair gewoon naar te luisteren[92].

Zo'n hoge ambtsopvatting stelt tegelijkertijd hoge eisen aan de predikant zelf:

- Van hem wordt een bepaalde **standvastigheid en moed** gevraagd. Durven en blijven preken uit zuivere bedoeling, een geur van Christus zijn - dat wil zeggen, een geur ten leven én ten dode[93]. De preekvorm is geen doel in zichzelf, de voorganger moet dichtbij het Woord blijven. Preken is ten diepste het uiten van een theologisch standpunt, uitleg van Schrift voor de praktijk. Het is geen verzameling mooie of filosofische gedachten (filosofie), het gaat niet om de schoonheid van *performance* noch om "a matter of taste"[94]. Het zit 'm niet in de vorm, maar in de combinatie van Woord en Geest die prediker én - door hem heen - het publiek in beweging zetten[95]. Het gaat in het puritanisme om ware, authentieke prediking die het hart raakt en mensen tot conform gedrag brengt[96], meer dan om het verstand of gevoel dat prettig wordt gekieteld.

- **Tact** en de vaardigheid om te **onderscheiden wat primair is en wat secundair**. Er wordt geen water bij de wijn gedaan wat betreft de waarheid van Gods Woord, het fundament

[88] Lloyd-Jones (2), pp. 279-280.
[89] Perkins, p. 85.
[90] Dit klinkt ons als normaal in de oren, in de 16e eeuw was het laatste woord echter altijd aan de koningin! Queen Elizabeth en haar bisschoppen lieten om die reden in 1576 de puriteinse prophesyings verbieden. Deze bijeenkomsten waren open voor publiek en met het Woord als het laatste woord een bedreiging voor de macht (Lloyd-Jones (2), p. 377).
[91] Perkins, pp. 87-88.
[92] Lloyd-Jones (2), pp. 379-380, zegt hiermee dat het niet gaat om de mens die spreekt, maar om God die spreekt.
[93] Lloyd-Jones (2), p. 388, ook verwijzend naar 2 Cor. 2:14-17.
[94] Lloyd Jones (2), pp. 373-374, 382.
[95] Lloyd-Jones (2), pp. 376-377: "The real function of preaching is not to give information, it is to give it more heat, to give life to it, to give power to it, to bring it home to the hearers. The preacher is to inspire them, enthuse them, enliven them and send them out glorying in the Spirit".
[96] Lloyd-Jones (2), p. 382 over "true authentic preaching".

geef je nooit prijs. Voor het overige vraagt het om flexibel en met wijsheid de lokale omstandigheden inschattende mee om te gaan[97]. Dit impliceert de vaardigheid om correct en met respect met andersdenkenden om te gaan. Daarin moet de vrucht van de geest te proeven zijn[98]. Geduld en praktisch denken in mogelijkheden is ook zo'n partje van die vrucht[99]. Een prediker moet weten waar hij zijn tijd en energie in steekt. Iemand als Perkins wilde zich niet druk maken over leerstukken of liturgische kwesties - hij deed die af als "onbenulligheden"[100]. Tact blijkt ook als je met wijsheid je niet laat verleiden tot bijzaken en bij vermaning of en in felle discussies met mildheid kunt reageren. De puriteinen slaan hier een hele reële, evenwichtige en pastorale toon aan[101]. Zij kunnen zich inleven in hun hoorders[102]. Ze zijn en blijven praktisch en proportioneel, ondanks dat zij inhoudelijk stevig voor hun onaantastbare fundamenten opkomen.

- **Authenticiteit en aandacht voor het eigen geloofsleven van de prediker**. De meer pastoraal ingestelde Engelse puritein Richard Baxter (1615-1691) haalt niet zonder reden Handelingen 20:28 aan: "*Ziet dan toe op uzelf* en op de gehele kudde (..)". Hij hamert op een doorleefd geloof: "Het werk der genade moet in de eigen ziel een volledige plaats hebben ontvangen. Daarbij moet een dienaar van het evangelie niet

---

[97] Lloyd-Jones (2), pp. 71-72. "The principle (..) is: stand inflexible on the essentials, but have done that, be affable, be ready to concede on the irrelevancies, the matters that do not matter at all".

[98] Lloyd-Jones (2), pp. 71-72: "Speak kindly to, fraternize with, and flatter members of the opposing group". Van 't Spijker, p. 24, geeft hiervan een voorbeeld: in de periode dat de puriteinen in Engeland aan de macht waren (1643-1660) hadden zij zo'n 2.000 episcopalen de kerk uitgezet vanwege schandelijke praktijken of ongeschiktheid. Zij behandelden deze uitgestotenen genereus en beperkten het leed van hun opponenten zoveel mogelijk (zelfs tot aan financiële genoegdoening toe). Een van de mensen die door de puriteinen de kerk uitgezet was, Jeremy Taylor, spreekt van "the gentleness and mercy of a noble enemy". Toen de rollen in 1662 bij de Act of Uniformity omgekeerd waren en de puriteinen uitgezet werden, kon dat niet van de episcopalen worden gezegd... (Van 't Spijker, p. 34).

[99] Denk aan de bijna 100 jaar vòòr 1662 dat de puriteinen hebben gewacht, gewerkt en gehoopt dat zij de kerk van binnenuit konden hervormen. Ook in perioden dat het niet opportuun is om te realiseren wat je voor ogen hebt of als er ronduit tegenstand is, vraagt het van je soms praktisch te zijn, te wachten en te laveren in de tijd en ruimte die er is. Calvijn accepteerde om die reden het episcopale, al geloofde hij niet in de bisschoppen (Lloyd-Jones (2), pp. 258-259). Je kunt tijdelijk meebewegen zolang je hoop hebt op verandering.

[100] Van 't Spijker, p. 215.

[101] Perkins, pp. 64-65.

[102] Zie bijv. de beschrijving van Perkins van 7 categorieën hoorders, met elk een eigen benadering op maat (Perkins, pp. 56-63).

alleen in de staat van genade zijn, maar die genade moet ook krachtig en levendig beoefend worden"[103]. Je kunt God's genade alleen (door)geven wanneer je de kracht daarvan in je eigen leven kent. De prediker moet zo zelf volledig overtuigd zijn en een man uit één stuk (woorden en daden). Voor het vervullen van een voorbeeldfunctie is het verder nodig dat hij integer is, serieus en waardig in zijn optreden, betrouwbaar uit en thuis. Meer op de competenties gericht zal hij vaardig moeten zijn om te leren, kan hij met autoriteit spreken en is ijver een vereiste. Verrassend is het te lezen dat, in the slipstream, het door Perkins ook als aanbeveling wordt geacht als je een aantal fysieke kenmerken en presentatievaardigheden hebt...[104]. Het belangrijkste is echter dat hij zelf recht en rein tegenover God staat om een kanaal te zijn waardoor de Heilige Geest kan werken. Zo is zijn verstand niet zijn enige werkinstrument, het moet ook "engraved on his heart and printed in the soul by the spiritual finger of God" zijn[105]. Dat vraagt een permanent zorg voor je eigen geestelijke gezondheid. Hij wordt zelfs aangemoedigd zichzelf het evangelie te verkondigen[106]. De persoonlijke én werkrelatie met God zijn zo nauw met elkaar verbonden.

- **Academische opleiding?** Ondanks dat de puriteinen zich beperken tot enkel het Woord van God en zich niet willen laten leiden door menselijke gedachtespinsels, zijn zij niet afkerig van een degelijke opleiding. Cartwright pleitte al voor een 'learned ministry' en ook Perkins zet zich af tegen de criticasters van een academische theologische opleiding[107]. De studeerkamer moet volop benut worden, aan de hoorders van de preek dient alleen het product daarvan getoond te worden. Het productieproces blijft het 'geheim van de studeerkamer'. "Furnish your mind, but do not parade your learning"[108].

---

[103] Van 't Spijker, pp. 170-171.

[104] Perkins, pp. 72-76 noemt aan het einde van de opsomming van het predikantenprofiel een aantal "physical gestures: the voice ought to be loud enough for all to hear" en geeft hij een aantal tips over houding en mimiek! Komisch en toch treffend is het te lezen dat een "popular preacher and most humble man" als de puritein John Knox bewonderd werd om zijn stemgeluid. Van hem wordt gezegd: "The voice of one man is able in one hour to put more life into us than 500 trumpets continually blasting in our ears" (Lloyd-Jones (2), p. 266)

[105] Perkins, pp. 90-92.

[106] Perkins, p. 105: "Can it be your duty to declare to others their righteousness, yet not declare your own righteousness to yourself?"

[107] Van 't Spijker, p. 204. Men name de brownisten en anabaptisten achtten academies "broedplaatsen van goddeloosheid". Naar de mening van Perkins verliezen de anabaptisten zich ten onrechte in het blind varen op de openbaringen van de Geest. Studie van de Schrift en menselijke geleerdheid wordt door hen niet beoefend. Perkins plaatst daar een kritische noot bij.

[108] Lloyd-Jones (2), p. 385.

Voor puriteinen was het etaleren van menselijke wijsheid en kunstige vaardigheden op de preekstoel uit den boze, "opdat mensen hun geloof niet zouden gronden op de gaven van mensen, maar op de kracht van het Woord". De predikers moeten daartoe de kunst van het verbergen van menselijke wijsheid verstaan[109]. De hoorders moeten de werking van de Heilige Geest 'proeven' op het moment dat de prediker spreekt[110]. Dat het om die geest gaat, blijkt bij voorbeeld ook uit de praktijk van de Engelse puriteinse prediker John Bunyan (1628-1688): van eenvoudige komaf, bepaald geen intellectueel, maar met een groot hart voor en veel vrucht onder "the ordinary man and woman"[111].

3.4. De predikant als 'tegenover'

Uit de vorige paragraaf, §3.3, komt de bijzondere positie van de predikant naar voren. Hij staat stevig met zijn schoenen in het Woord en in zijn relatie met God. Met een opdracht om mensen bij God te brengen en te houden, waarbij hem een bijna profetische status wordt aangemeten. Zijn gezag ontleent hij aan de Schrift, zijn positie én ook aan zijn levenspraktijk. Immers, hij moet zelf authentiek zijn en rein en open staan in zijn relatie met God. Er is geen boodschap zonder de drager van de boodschap. De boodschapper als mens en persoon, hij is de belichaming van de boodschap, en is dus van belang.

Deze autoriteit heeft hij ook nodig om volwaardig zijn rol als profeet te kunnen vervullen. Net als de profeten in het Oude Testament moest de predikant soms mensen of de gemeente wakker schudden om ze op de weg naar God en navolging (of weer terug naar die weg) te brengen. Deze opvoedkundige taak is enkel geworteld in Gods Woord, immers, de profeet-predikant spreekt niet zijn eigen woorden maar die van God. Bakker schrijft daarover: "Een predikant diende met betoon van kracht en genade zowel Gods liefde als het komende oordeel

[109] Van 't Spijker, pp. 223-224. In de studeerkamer was een brede oriëntatie in menselijke hulp middelen als commentaren, ondersteunende literatuur en wijsbegeerte niet verboden, zij werd zelfs van harte aanbevolen (zie ook Perkins, pp. 71-72, 90-92). "Op de preekstoel echter geen Grieks of Latijn, geen spitsvondigheden of beuzelingen, maar genade, uitkomend in de persoon en in de dienst van de prediker". Daar moeten eenvoud en helderheid, geest en kracht ertoe leiden dat de gemeente bereikt en in beweging gezet wordt. Perkins moest niets hebben van het uiterlijk vertoon van de aristotelische retorica, zoals men in rooms-katholieke en Anglicaanse kerken gewoon was (zie ook Perkins, pp. viii-ix).

[110] Perkins, pp. 71-72. Hij verwijst voor "the demonstration or manifestation of the Spirit" naar 1 Cor. 2:4 als voorbeeld.

[111] Lloyd-Jones (2), p. 391.

te verkondigen. Door het Woord stelde hij de mens immers direct voor God. Namens God stond hij als een 'tegenover' voor de gemeente. De predikant was daarom niet alleen een medestander en medegelovige, maar vertolkte vooral Gods stem als vreemdeling - als iemand die van 'buiten' kwam, met inzichten die niet vanzelf in het menselijk hart opkomen. De Schrift moest ons die 'vreemde' gedachten aanreiken. In de confrontatie die daaruit tussen God en mens ontstond, werd voluit de genade van Christus gepredikt en werd men uitgenodigd om zich in geloof op Hem te werpen"[112].

De gave van *prophecy* (1 Cor. 12) is er niet alleen maar om te *pleasen*. Zij is er ten dienste van het Lichaam van Christus. Zij bouwt en sterkt dat lichaam in gezond functioneren. Zoals eerder aangegeven, hebben Schrift en prediking de functie om te binden én te scheiden. Beter gezegd: onderscheid aan te brengen tussen wat binnen en buiten het lichaam is. *Prophecy* vervult die twee functies[113]:

1. Binding: "It is instrumental in gathering the church and bringing together all the elect".
2. Scheiding, afbakening, bescherming: "It drives away the wolves from the folds of the Lord".

De predikant gaat 'tegenover' een gemeente staan met het doel haar, in en met Zijn genade, bij God te brengen en te houden. Het klinkt haast paradoxaal. De puriteinen gaan uit van een onderwerping van de gelovigen aan Gods Woord. De Schrift vraagt gehoorzaamheid van hen, ook als het ons tegenstaat: "(..) when it cuts across our corruption, and is completely contrary to our dispositions. It may be highly distasteful and hurt our natural desires"[114]. Maar omdat het een profetische boodschap van God is, moeten zij gehoorzamen. Hoewel we eerder lazen dat je het met tact, timing en proportionaliteit moet doen, moedigt Perkins ook aan om gewoon heel helder en duidelijk de doctrine te durven uitdragen wanneer dat nodig is[115]. Van de predikant wordt gevraagd ook daadwerkelijk op te staan als profeet en 'stem van God' te zijn in zijn getuigenis, wat de risico's ook mogen zijn. Je hebt twee zekerheden: God voorziet in alles om te spreken en als je het leven erbij zou laten ben je bij Christus in de hemel... Dat je verkondiging zout in de wonde is, of de eerdergenoemde 'bijtpleister'[116], je kunt er zeker van zijn dat het weerstand gaat oproepen. Wie de bal kaatst, kan 'm terug verwachten. Als je als predikant durft om met Schrift en prediking de confrontatie te zoeken met een zondige levensstijl, zullen de pijlen ook op jou gericht zijn. Er wordt dan niet alleen op de bal gespeeld,

[112] Bakker, p. 77.
[113] Perkins, p. 3.
[114] Perkins, pp. 87-88.
[115] Perkins, pp. 66-67. Zie ook §2.3.
[116] Van 't Spijker, pp. 214-215.

ook op de man en zijn 'zwakke plekken' (om je in discrediet te brengen)[117]. Juist omdat je voor de ene een geur ten leven en voor de ander een confronterende geur ten dode bent (2 Cor. 2:16). Zowaar geen benijdenswaardige rol om profeet te zijn. Niet zonder reden refereert Perkins hier aan de eenzame, klagende Jeremia[118]. Voor de puritein geldt echter maar één ding en dat is het spreken uit zuivere bedoeling: *being pure*. Daarin gaat het "God-consious" zijn boven alles. "They were not men-pleasers", concludeert Lloyd-Jones even terecht als hard[119]. Met dit uitgangspunt stonden puriteinse predikanten regelmatig 'tegenover' mens en gemeente.

3.5. Samenvatting

In eigen bewoordingen vat ik de kenmerken en uitingen van het puritanisme uit het voorgaande samen in de volgende schets op hoofdpunten:

Oorsprong en Godgerichtheid. Verlangend naar een zuivere gemeenschap (*being pure, true church*) lag de nadruk van de puriteinen vooral op de ecclesiologie: het streven naar hervorming binnen de kerkelijke structuur. Zij beogen herstellers te zijn, geen vernieuwers. Later verschuift het accent naar de *praxis pietatis*: de rechtvaardiging door het geloof moest verbonden worden met de eis van vernieuwing van het leven. De sterke Godgerichtheid wordt zichtbaar, tastbaar en toetsbaar in levensheiliging.

Omgang met de Bijbel. Onder de puriteinen is er een grote Schriftgerichtheid. *Sola scriptura* - de Bijbel heeft absolute autoriteit. Daarom nam prediking, onderwijs en bijbeluitleg ook zo'n belangrijke plaats in. De Schrift spreekt en heeft gezag over het leven, zowel aansprekend (de wet als 'bijtpleister') als helend (evangelie als 'heelpleister'). Uitgegaan wordt van een zo letterlijk mogelijke interpretatie van de Bijbel, openbaringen buiten Gods Woord zijn niet aan de orde (hoewel men wel met wijsheid gebruik mag maken van andere kennis). Dat het niet om de mens draait maar om God, blijkt ook uit het feit dat het hen niet gaat om retorica, performance en menselijke trucs in de vormgeving. Het gaat om rechte prediking en onderricht: "Gezegend leven komt voort uit de kennis van God". Het blijft niet bij het hoofd, het heeft hart en handen. De preken zijn praktisch en de vertaling van die kennis is naar de levensheiliging.

[117] Perkins, pp. 94-95.
[118] Perkins, pp. 94-95, haalt Jer. 15:10 aan. Ook de aangekondigde dichte oren van Jes. 6:8-10 zijn op dezelfde wijze herkenbaar....
[119] Lloyd-Jones (2), pp. 380-381.

Door te werken met lecturers en prophesyings vindt er kennisvorming en training plaats. De gemeenschap speelt hierin een belangrijke rol. Ook het persoonlijk en gezinsgeloofsleven wordt gestimuleerd.

Non-conformisme en weerstand. Zo kleur te bekennen in je leer en leven, dat roept ook tegenstand op. Puriteinen hebben in de geschiedenis op verschillende manieren discriminatie en uitsluiting ondervonden. De pijn die zij eraan leden was groot, omdat zij meenden God en Zijn gemeente trouw te willen zijn met hun opvatting van de waarheid.

Principieel en praktisch. Op grond van het voorgaande zou je verwachten dat het een in wat rigide, in zichzelf gekeerde gemeenschap is. Dit beeld klopt niet. Men hechtte zeer aan waarheid en verlangde binnen de kaders van God te leven - zo gezagsgetrouw mogelijk. Anderzijds stonden zij met beide benen in de praktijk van het leven. Leer moet uitmonden in leven en over non-essentialia pleeg je dan geen scherpslijperij, maar laat en gun je elkaar de ruimte.

De voorganger. Wat vraagt dit van de voorganger?

- Het is zijn taak de 'kudde' te bewaren, te bewaken en uit te breiden.
- Zijn eerste gezagstrouw is aan God - deze gaat boven alle andere.
- Hij is zijn eigen en Gods instrument: hij moet zelf volledig overtuigd zijn, de kracht van Gods genade in zijn leven kennen. Hij moet in zichzelf drager van de Boodschap zijn. Boodschap en boodschapper vallen bijna samen.
- De rol van de voorganger neigt soms naar een wat intermediaire functie tussen God en mens. Voor Perkins is hij de stem van God naar mensen (profeet) én de stem van mensen naar God. Het profetische is ook: dat doorgeven wat God zegt (en niet wat je zelf denkt..).
- Hij hanteert een prettige mix van rationeel geloven (met kennis, dus gegrond) en het openstaan voor het werk van de Heilige Geest (openbaring).
- De stijl van prediking is eenvoudig en helder,'dichtbij', met open vizier, (doel)gericht op de hoorders, eerlijk en authentiek, zuiver op het Woord, eerste de wet daarna pas het evangelie (die volgorde), zeggen waar het op staat (bijv. zonde) maar wel met mildheid en perspectief (daardoor heel proportioneel en evenwichtig), uitleg én praktisch toepasbaar (tegenover theoretisch en intellectueel), meer op theologie/boodschap dan op smaak/vorm, meer op God dan op mens, krachtig, appellerend tot en bijdragend aan levensheiliging, bindt

en bevestigt de geloofsgemeenschap. Prediking bindt (gathering the church) én scheidt (drive away the wolves).

- Zijn houding is er ook een van *tegenover* durven zijn. Omdat de predikant confronteert gaat dat ook tegenstand opleveren!!! Je staat aan het front, je bindt én scheidt. De paradox is dat zijn *tegenover* bedoelt is om mensen - terug - bij God te brengen. Deze houding rechtvaardigt het niet om hen te typeren als scherpslijpers in de zin van scheurmakers. Het zijn wel scherpslijpers in die zin dat zij eerlijk durven te staan en te gaan voor 'hun zaak'.
- Opvallend 'modern', vond ik, dat Perkins ook de zorg van de predikant voor zichzelf aansnijdt. "Verkondig je het evangelie ook aan jezelf?", immers de voorganger is ook zijn eigen instrument.

Hoofdstuk 4 - Theologisch kader: de baptisten

De tweede theoretische bouwsteen is die van de baptisten. Om iets van de baptistenbenadering te proeven en te begrijpen duiken we eerst in hun geschiedenis (§4.2). Daar zien wij ook de overeenkomsten met de puriteinen. Baptisten hebben o.a. puriteinse wortels. De ontwikkeling van de voorganger in baptistengemeente in Nederland nemen we onder de loep in §4.3. De tegenover-rol van de baptistenvoorganger wordt verder uitgewerkt in §4.4. In §4.5 vatten we het samen.

4.1 Inleiding: tussenstap

Omdat mijn onderzoek naar de 'tegenover'-rol zich specifiek richt op baptistenvoorgangers, is op deze plaats een hoofdstuk gewijd aan de rol en context van baptistenvoorgangers in Nederland. Het zijn een paar ruwe schetsen op hoofdlijnen, het is een korter hoofdstuk dan het vorige, omdat het theoretisch kader vooral wordt aangeleverd vanuit het puritanisme (zie hoofdstuk 3).

Voor dit hoofdstuk maak ik o.a. gebruik van historische beschrijvingen die in het kader van het 400 jarig jubileum van het baptisme zijn verschenen [120], het historisch overzicht dat Paulus van Alphen heeft gegeven van het voorgangerschap onder de baptisten in Nederland[121] en van een artikelenserie over de praktijk van het voorgangerschap van de hand van Yme Horjus[122].

---

[120] Historische overzichtsliteratuur als *De weg van het wassende water. Op zoek naar de wortels van het baptisme* van Henk Bakker (Zoetermeer, Uitgeverij Boekencentrum, 2008);*Gelovig gedoopt. 400 jaar baptisme, 150 jaar in Nederland* van Olof H. de Vries (Kampen, Uitgeverij Kok, 2009); en *A Capsule History of Baptist Principles* van William H. Brackney (Atlanta: Baptist History and Heritage Society, 2009).

[121] Paulus van Alphen, *De ontwikkeling van het voorgangerschap onder de Baptisten in Nederland en Groot Brittannië* (masterscriptie Universiteit Utrecht, Subfaculteit Godgeleerdheid), november 2009.

[122] Yme Horjus, *Waarom lopen voorgangers soms vast?*, artikelenserie in De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 118e jaargang, 2003, nrs. 1-6.

Dit hoofdstuk beschouw ik dan ook als een tussenstap, een *stepping stone*, naar het praktijkhoofdstuk 6. Omdat het puritanisme een van de bronnen is waaruit het baptisme put, acht ik het 'nemen van deze binnenbocht' verantwoord.

4.2 Van puriteinen naar baptisten

De baptisten hebben hun wortels stevig in het puritanisme[123]. Daar zijn dan ook de nodige karaktertrekken van herkenbaar in een aantal basisprincipes van het baptisme.

Behalve de puriteinse trekken zijn er ook doperse invloeden[124]. Omdat de probleemstelling zich beperkt tot de het puriteinse 'tegenover', laat ik deze doperse kant van het baptisme rusten.

4.2.1 Kenmerken van het baptisme

Op de veelgestelde vraag wat er nu zo kenmerkend is aan het baptisme ligt vaak "de doop" op het puntje van onze tong. Wie iets dieper in de historie en actualiteit kijkt, ziet veel meer en ziet vooral een belangrijker en springender punt: het onderscheidene van de ecclesiologie[125].

Ter gelegenheid van het 400 jarig baptistenjubileum zijn een aantal historische werken verschenen. In Nederland schreven Henk Bakker en Olof H. de Vries over deze wortels, vanuit

[123] O.H. de Vries (2), pp. 29 e.v.

[124] Deze zijn uitgebreid beschreven in het boek *Op zoek naar de wortels van het baptisme* van Henk Bakker (Zoetermeer, Uitgeverij Boekencentrum, 2008), anders dan in het boek van O.H. de Vries. Laatstgenoemde laat duidelijker de puriteinse herkomst zien, al laat hij hier en daar doperse resonanties en raakvlakken doorschijnen (O.H. de Vries (2), o.a. op pp. 43-46, 101, 122 en 202).

[125] Hoofdstuk I.2 van het boek van O.H. de Vries (2) (p. 19) is niet voor niets getiteld: "Het baptisme: genoemd naar de doop, maar het gaat om de gemeente".

het Amerikaanse baptisme deed William H. Brackney dat[126]. De Vries vat de kenmerken van het baptisme heel kernachtig samen met[127]:

- "Het persoonlijk karakter van het christelijk geloof, gestalte krijgend in de doop, priesterschap van alle gelovigen en geloofsgetuigenis.
- Gemeenschap als een de kerk typerend begrip, lokaal en bovenlokaal.
- Vrijheid als de leefruimte van het christelijk geloof.
- Geloofsgetuigenis/zending.
- Een direct beroep op de Bijbel: baptisten gaan in een lijf-aan-lijf-dans met de Bijbel door het leven".

Van al deze kenmerken is de gemeenschap van belijdende gelovigen echter de as waar het baptistenwiel om draait. Deze metafoor wordt door O.H. de Vries gebruikt om de kern van het baptisme te duiden[128]. Het is juist de gemeenschapsdimensie die de identiteit het meest bepaalt. Zonder gemeenschap geen baptistengemeente, stelt hij[129]: "Geloof zonder toewijding aan een concrete gemeenschap van medegelovigen is ondenkbaar" en "Het gaat in het baptisme om de gemeente als gemeenschap van gelovigen. Hiermee is de baptistische

[126] Bakker, Henk, *Draads en tegendraads. Leren van de puriteinen* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, CHE Reeks, 2006); Vries, Olof H. de, *Gelovig gedoopt. 400 jaar baptisten, 150 jaar in Nederland* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2009); en Brackney, William H., *A Capsule History of Baptist Principles*, (Atlanta: Baptist History and Heritage Society, 2009).

[127] O.H. de Vries (2), p. 20. Deze kenmerken zien wij m.m. ook terug bij:

- Brackney, hij noemt 11 "baptist principles": 1. the Lordship of Christ, 2. the authority of Scripture, 3. the importance of religious experience, 4. a believers' church, 5. believers' baptism and the Lords' Supper, 6. voluntarism and the independence of the local congregation, 7. the associational principle, 8. principles of ministry: service built upon NT terminology, 9. the missionary imperative, 10. religious freedom and the separation of church and state 11. principles of human rights.
- de Werkgroep gemeentestichting van de Unie van Baptistengemeenten (pp. 4-5): 1. geloof (bekering als vrije keuze, persoonlijk en doorleefd, navolging van Christus), 2. gemeenschap, 3. doop, 4. Gods Woord als levend Woord voor vandaag. 5. priesterschap van alle gelovigen, 6. gewetensvrijheid, 7. pionieren (baptisme als vernieuwingsbeweging).

[128] O.H. de Vries (2), p. 21.

[129] O.H. de Vries (2), pp. 21 en 27. Zie ook p. 278.

identiteit gegeven". De andere principes of waarden completeren als spaken het wiel, maar zijn niet de as waar het om draait. Dat geldt dus ook voor een uiterlijk kenmerk als de doop...[130].

Deze nadruk op ecclesiologie horen we ook nadrukkelijker terug in het gebruik van het Engelse begrip en door Brackney benoemde principe *believers' church*. Dit is het fundament van de baptistendoctrine over de kerk[131]. De gemeente wordt begrensd en *begeistert* doordat zij een verzameling belijdende gelovigen is - zo is "the local church [is] the visible Body of Christ"[132]. Hij grijpt hiervoor terug naar een van de eerste baptisten, John Smyth, die in 1608/1609 streefde naar "a true church of true believers"[133]. In deze gemeenschap wordt het geloof geleerd, geleefd, gedeeld door prediking en samenkomsten, bijbelstudie en gebed, en andere activiteiten. Men praktiseert er lokaal het priesterschap van alle gelovigen, ook in de plaatselijke bestuurlijke en theologische koers van een gemeente[134].

Ook binnen de Unie van Baptistengemeenten[135], zich oriënterend op de toekomst, wordt de bewuste keuze voor de gemeenschap nog steeds als actueel en kloppend hart van het baptisme benoemd. Die centrale plaats van de ecclesiologie blijkt uit de wijze waarop over de rol van de gemeenschap geschreven en gedacht wordt. De Werkgroep gemeentestichting verwoordt deze visie - samengevat - als volgt:

- Het evangelie creëert een nieuwe gemeenschap: een werk- en oefenplaats van liefde en vernieuwing rond de persoon van Jezus Christus.
- Dit is een authentieke gemeenschap, gevormd onder leiding van de Heilige Geest als product van een specifieke context.
- Binnen deze gemeenschap geldt het priesterschap van alle gelovigen: ieder heeft een aandeel in de gemeenschap en wordt daar met hart en handen in betrokken. Bij belangrijke beslissingen wordt iedereen betrokken - zo wordt Gods wil gevonden.
- Tegelijkertijd zijn de baptisten van oorsprong niet kerks, maar hebben ze het in zich een vernieuwingsbeweging te zijn: inspirerend speelt men in op nieuwe situaties, in alle eenvoud, met blijdschap, warmte en geloof, vaak door heel gewone mensen.

---

[130] Dit blijkt ook uit het accent dat gelegd wordt als gezegd wordt: "De doop is gemeentevormend" (O.H. de Vries (2), p. 170).
[131] Brackney, p. 40.
[132] Brackney, p. 98.
[133] Brackney, p. 40. Zie ook O.H. de Vries (2), p. 52.
[134] Brackney, pp. 40-43, 70, 73-74, 98.
[135] Unie van Baptistengemeenten, Werkgroep gemeentestichting, p. 3.

4.2.2. Overeenkomsten tussen puritanisme en baptisme

In deze grondtrekken van het baptisme zie ik belangrijke overeenkomsten met de puriteinen:

1. De Schrift heeft een groot gezag: het is punt van verzameling én basis voor vertrek om uit te leven. Vanuit de Schrift wil men in afhankelijkheid van God leven.

2. Men komt rondom de Schrift samen, er is een actief gemeenschapsleven. Bij de puriteinen zagen we dat rondom de *prophesyings* en *lecturers*, bij baptisten is m.m. buiten de zondagse samenkomst de doordeweekse bijbelstudie of huiskring van even groot belang. Voor baptisten is het vooral ook een zoektocht, een proces, waarin er ruimte is voor persoonlijke interpretatie[136].

3. De gemeente is een gemeenschap rondom Jezus Christus. Vanuit de baptistenhistorie is er een sterke notie van het streven naar een zuivere gemeente[137]. De gemeente heeft een onderscheidend kenmerk en dus ook een grens, een afbakening.

4. De gemeente is een gemeenschap van mensen die zich aan elkaar verbonden hebben. De schrijvers van het Uniepaper verwijzen hierbij niet toevallig naar de *covenanting* van de puriteinen in de 17e eeuw, de verbondssluiting met God en elkaar[138]. Dat dubbele verbond kreeg in baptistenkringen de bezegeling in de doop door onderdompeling. Via hun doopbelofte verplichtte men zich zorg te dragen voor elkaar en toezicht te houden op elkaars leven. Toetreding is een bewuste, persoonlijke keuze om bij de gemeenschap te horen. Je verbindt je vrijwillig aan God en aan elkaar in geloof en leven. Het verschil tussen puriteinen en baptisten is dat bij de puriteinen het accent meer ligt op de onderschrijving van een doctrine. Bij de baptisten ligt de verbintenis aan de gemeenschap meer centraal[139]. Ook O.H. de Vries benoemt de wortels van het baptisme

---

[136] Brackney (p. 28) zegt hierover: "The real issue for Baptists with respect to Scripture is not the inherent authority of Scripture, but how it is to be interpreted.(..) they believe that all regenerated persons are competent to interpret and understand Scripture for themselves. E.Y. Mullins referred to this as 'the right of private interpretation and obedience to the Scripture'".

[137] Van Alphen, pp. 16, 19-20; O.H. de Vries (2), p. 29.

[138] Unie van Baptistengemeenten, Werkgroep gemeentestichting, p. 2.

[139] Brackney, p. 41: "Covenants were essentially agreements among members of a congregation to be faithful to the gospel, to be voluntarily bound to God and each other with respect to beliefs and lifestyle. Becoming a member of a congregation meant coming to live in covenant with the other members of the congregation, inspired by the covenant that God had made with Israel in the Old Testament. More often than not, the Puritan and Separatist covenants were drawn along the lines of doctrine and ethics. Baptists added the new dimension of religious

in het separatisch puritanisme. Voor de duiding van het kenmerkende van de verbondsgemeente grijpt hij terug op de bekende verklaring van Scrooby en Gainsborough. Aspirant-leden die wilden toetreden tot de separatistische verbondsgemeente moeten verklaren: "Ik verbind mij aan God en jullie allen, om in Gods wegen te wandelen, zoals die ons bekend zijn of nog bekend gemaakt zullen worden, naar ons beste vermogen, wat het ons ook moge kosten, met de hulp van de Heer"[140].

5. Er zit een pioniersdrang onder puriteinen en baptisten: wie je bent en wat je hebt in Jezus Christus, dat wil je uitdelen en uitleven. Er is een onbedwingbare geestkracht. De omgeving gaat daar wat van merken! Puritein noch baptist houden hun geloof 'onder de korenmaat'. Dit roept ongetwijfeld ook weerstand op.

6. Het gewone, authentieke, de eenvoud: men blijft dichtbij zichzelf. De mens van maandag verschilt niet of nauwelijks van die van zondag. Geloof is geïntegreerd in het dagelijks leven en is een zaak van gewone mensen; het gaat niet om 'toeters en bellen' die enkel voor een bepaalde tijd en ruimte bestemd zijn.

7. Vrijheid van geloof en geweten. Puriteinen hebben geleefd en geleden onder de staat(skerk) - dat nooit weer. Niemand die je het geloof oplegt, geloof is een vrije keuze. Er is afhankelijkheid van God en een sterke neiging tot onafhankelijkheid ten opzichte van menselijk gezag. Ook de waarde die wordt gehecht aan de lokale autonomie van gemeenten hangt hier m.i. mee samen.

Omdat in die gemeenschap er plaats en persoonlijke waardering is voor wie iemand is en voor zijn inbreng en gaven. Waar mensen zich verbinden aan God en aan elkaar door het geloof in Jezus Christus - daar ligt de diepste kern van het baptisme. De schrijvers van het Uniepaper verwijzen hierbij niet toevallig naar de *covenanting* van de puriteinen in de 17e eeuw, de verbondssluiting met God en elkaar[141]. Dat dubbele verbond kreeg in baptistenkringen de bezegeling in de doop door onderdompeling. Via hun doopbelofte verplichtte men zich zorg te dragen voor elkaar en toezicht te houden op elkaars leven.

---

experience as a principal expectation. Thus, believers' baptism evolved as the gateway to church membership, rather than mere assent to a creed or a doctrinal statement".

[140] O.H. de Vries (2), pp. 29-30 (en verder).

[141] Unie van Baptistengemeenten, Werkgroep gemeentestichting, p. 2.

4.3 De ontwikkeling van de baptistenvoorganger in Nederland

De voorganger in de Nederlandse baptistengemeente heeft door de 150-jarige geschiedenis heen een hele ontwikkeling doorgemaakt. Daarbij deint de voorganger mee op de beweging die gemeenten en ook de opleiding meemaakt.

In de periode van de 19e eeuw tot en met de jaren dertig van de 20e eeuw waren de baptistengemeenten hechte gemeenschappen. Wat hen bond was het geloof in Jezus Christus en rondom Hem een zichtbare en zuivere kerk van alleen waarachtige gelovigen te zijn[142]. Er was geen binding met of verplichting naar een hoger gezag, gemeenten waren lokaal autonoom. De spits van deze eerste baptistengemeenten lag bij evangelisatie. Het grootste deel van het werk van baptistenvoorgangers lag, naast de eredienst, dan ook in dit werkveld. Het waren type evangelisten[143]. Ze waren goed van de tongriem gesneden en charismatisch. Toch kregen zij geen dominante positie toebedeeld als voorganger. Zij waren 'gewoon' broeder onder de broeders, deel van de ouderlingenraad, veelal zonder bezoldiging, werkend in deeltijd [144] . Hun stem in de gemeentevergadering was evenmin bepalend of zwaarwegend(er)[145]. De voorganger is deel van de gemeente, een werker uit het midden van de gemeente. Qua opleiding en levensstijl zal hij niet veel van de rest van de gemeente verschillen[146].

Dit beeld veranderde toen vanaf de jaren dertig in de 20e eeuw baptistenvoorgangers steeds meer een theologische opleiding hadden genoten, voltijds gingen werken en zich een beroepsgroep vormde. De professionalisering betekende een belangrijke verschuiving[147]. De afstand tussen voorganger en gemeente begon toe te nemen. Er ontstond een intellectuele kloof (verschil in opleidingsniveau en deskundigheid), in tijdsbesteding (voltijds, geen 'bijbaan') en rolopvatting (van pure roeping naar meer een beroep) en in focus (meer aandacht voor gemeente, minder evangelisatie). Het werkte waarschijnlijk ook een passiviteit van de gemeenteleden in de hand; de voorganger nam taken op zich die eigenlijk in de kern van het gemeentezijn thuis hoorden en eerder door alle leden gedragen werden[148]. Dat de verhouding tussen voorganger en gemeente veranderde door deze professionalisering, werd ook merkbaar

[142] Van Alphen, pp. 16-17.
[143] Van Alpen, pp. 21-22, 24, 55. Lees bijv. de verhalen over De Liefde, Gerdes en Witmond.
[144] Van Alphen, pp. 24, 28.
[145] Van Alphen, p. 22: "De gemeente als collectief bleef het laatste woord houden".
[146] Van Alphen, p.7. Meestal kenmerkten baptistengemeenten zich doordat zij bestonden uit eenvoudige mensen uit de onderlagen van de bevolking.
[147] Van Alphen, pp. 24, 28, 55.
[148] Van Alphen, p. 11.

in de onderlinge omgang. Hij werd niet langer *broeder* maar *dominee* genoemd[149]. De erkenning van zijn positie en ook beroep, maakte dat er een ontwikkeling in gang gezet werd met als resultaat dat er weinig verschil meer was tussen een predikant van een reformatorische kerk en die van een baptistengemeente. Niet alleen in de positie, maar ook in het dagelijks werk lag de nadruk grotendeels op woordverkondiging (de kansel centraal) en het herder en leraar zijn van de voorganger. Reformatorische wortels verloochenen zich niet... Overigens wordt deze ontwikkeling door de gemeenten alleen maar - onbewust? - bevestigd: omdat de voorganger tot meer in staat is (deskundigheid, tijd), worden de verwachtingen ten aanzien van wat hij doet ook hoger[150]. Aanbod schept vraag. Zijn takenpakket breidt zo langzamerhand uit, zijn invloed (mandaat) wordt praktisch (formeel niet!) groter.

In de naoorlogse periode wordt de verhouding tussen voorganger en gemeente evenwichtiger. Het opleidingsniveau van de mensen, dus ook van gemeenteleden, stijgt in de jaren zestig van en daarna snel. De mondigheid van de gemeente neemt toe. En hoewel de voorganger, zeker door de opleidingen aan het in 1958 gestarte Baptistenseminarium, zich verbreedt en verdiept in kennis en vaardigheid, keert hij zo weer een beetje meer terug in de boezem van de gemeente[151]. De voorganger wordt breder geschoold. Hoewel men niet opgeleid wordt om de spreekwoordelijke schaap met 5 poten te worden, is die neiging er impliciet toch wel[152]. In de laatste decennia van de 20e eeuw doet zich een verdere ontwikkeling voor. Geheel volgens de maatschappelijke en culturele trend ontwikkelt de voorganger zich steeds meer van geestelijke

---

[149] Van Alphen, pp. 27-28.

[150] Van Alphen, p. 14.

[151] Ook Huiting (p. 3) schrijft daarover: "Met de democratisering en het stijgen van het opleidingsniveau kom je als voorganger gelukkig meer en meer tussen de mensen in te staan. Gezag moet je als het ware verdienen" en "Voorgangers van nu staan niet meer op een voetstuk". Ook Hoge en Wenger, p. 5, noemen het gestegen opleidingsniveau in de gemeente als een belangrijke ontwikkeling; over de periode 1960-2005 is het niveauverschil door velen grotendeels overbrugd.

[152] Als je Van Alphen, p. 53, hierover leest, zie ik zo'n lange lijst van verwachtingen dat ik de onuitgesproken verwachting van méér dan 5 poten vermoed...: "Met de start van een eigen seminarium in 1958 kwam steeds duidelijker de veelzijdigheid van de taken van een voorganger voor het voetlicht. Vanuit het seminarium werd benadrukt dat de voorgangers een brede opleiding nodig hadden. Natuurlijk was hij geen schaap met vijf poten en werd de nadruk nog steeds op zijn herder- en leraarschap gelegd, maar naast het prediken van het evangelie werden als zijn taken genoemd: zielzorg/pastoraat, voorzitten van de raad, evangelisatie, jeugdwerk, catechese, onderwijs van jongeren en ouderen, leiden van bidstonden, terugbrengen van afgedwaalden, weerleggen van dwaalleringen, bevrijdingspastoraat, stimulering van gemeentewerk etc.".

ambtsdrager naar prestatiegerichte werknemer[153]. Er komen taakgebieden en *targets* waarvoor hij zich inzet. In zijn voorgangerschap wordt hij steeds meer verwacht dat hij leider, visionair, inspirator, manager, toeruster en trainer is[154] en in de samenkomsten meer een performer[155]. Hij moet kunnen inspelen op een steeds complexer wordende kerk en samenleving. Deze multidisciplinaire inzet wordt ook zichtbaar in de rollen en competentieomschrijvingen van de voorgangersopleiding aan ons Seminarium[156]. De invloed van die samenleving, het algemeen

[153] Van Alphen, pp. 14 en 54-56. Horjus (3) spreekt over de ontwikkeling van een vrijgestelde naar een "functionaris die de gemeente heeft ingehuurd voor een aantal nauwomschreven taken".

[154] Zie ook Horjus (2) over de voorganger en zijn "gemeentemanagement"; Huiting, p. 3, over het "de wijsheid die we gewoon van Human Rescources Management theorieën hebben overgenomen"; en Van Alphen, p. 32, over de nieuwe accenten die werden gelegd in de theologische opleiding. In de jaren tachtig en negentig van de 20e eeuw zijn de competenties die studenten aan het Baptistenseminarium worden aangeleerd verbreed tot drie: "1. uitleggen en vertolken van de Schrift; 2. pastorale en communicatieve vaardigheden; en 3. aansturen, bezielen en inspireren van de gemeente (leiding geven)". Van Alphen citeert hier Horjus, uit De Christen, nr. 12 van 1997, 20-06-1997, pp. 8-9).

[155] Horjus (5) schrijft over de voorganger als presentator en performer in emo-diensten. Het theatergehalte in samenkomsten neemt toe. Dit wijkt af en wringt met de oorspronkelijke rol van de predikant als uitlegger van het Woord. Ook Lloyd-Jones (2), p. 373, heeft moeite met deze verschuiving en ziet terugkomen wat in de Reformatie juist werd bestreden. Ook hij bepleit behoud van Woord en prediking als kern van de samenkomst: "In increasing numbers people seem to be depreciating the value of preaching, and they are turning more and more to singing of various types and kinds (..)." Met verschillende instrumenten, drama en zelfs dans en "other forms of external manifestations of the act of worship. All this is having the effect of depreciating the place and value of preaching". Hij geeft aan dat de Reformatie al deze dingen (van de "medieval mystery plays" tot de "dramatic performances in the church") heeft weggevaagd en dat ze nu weer van stal worden gehaald. De reformatie vond dit "concealing the gospel and the Truth from the people". "If you mime the Scriptures, or give a dramatic representation of them, you are distracting the attention of people from the truth that is conveyed in the Scriptures; whereas preaching, is essentially concerned with bringing out the truth of the Scriptures".

[156] www.baptisten.nl/media/img/taakvelden/tv/pdf/Competenties_beroepsrollen.pdf. Hier worden als beroepsrollen genoemd: prediker, pastor, toeruster, leidinggevende. De competenties die gevraagd en gevormd worden zijn: hermeneutische, pastorale, agogische, educatieve en missionaire. Ligt het aan mij dat we hiermee al weer een stap verder (of verfijnder) zijn dan de 3 competenties die de toenmalige rector, Y. Horjus, in zijn artikel in 1997 beschreef: de hermeneutische, communicatieve en leidinggevende competentie? (Horjus (0), pp. 8-9).

gestegen opleidingsniveau en de dito mondigheid, maken dat de status van predikant afneemt. Horjus noemt deze ontwikkeling in zijn artikelenserie treffend "van notabele naar nobody"[157]. Predikant zijn is, buiten de kerk, haast een curiositeit uit vervlogen dagen[158]. Binnen de gemeente zweeft het 'ambt' niet meer boven de gemeente, immers de predikant is niet meer de allesweter - mensen weten het nu zelf (gestegen opleidingniveau). Horjus merkt deze ontwikkeling binnen de gemeente aan als een "gezonde ontnuchtering"[159].

4.4 De baptistenvoorganger als *tegenover*

4.4.1 Een historisch voorbeeld: Feisser

De eerste Nederlandse baptistenvoorganger, Feisser, kunnen we met recht een *tegenover* noemen[160]. Dit manifesteerde zich in binnen een ander kerkgenootschap, maar zijn gemeenteopvatting had hem al gemaakt tot een potentiële baptist[161].

Johannes Elias Feisser (1805-1865) was aanvankelijk predikant in de Nederlands Hervormde Kerk in Gasselternijveen. Hij probeerde zijn gemeente aan te sporen tot een persoonlijk geloof in plaats van een - in zijn ogen - liberale en traditionele manier van geloven. Hij stond kritisch tegenover gemeenteleden die het in zijn ogen niet zo nauw namen met geloof, normen en moraal. Aanvaringen over de benoeming van een nieuw kerkenraadslid, deelname aan het avondmaal en de doop (hij weigerde die in een aantal gevallen) maakten zijn positie onhoudbaar. Hij werd uit het ambt gezet door het provinciaal kerkbestuur (1844): hij zou ergernis hebben gegeven en wanorde gesticht in de gemeente door te weigeren doop en avondmaal te bedienen. Feisser was radicaal, hij zette zich af tegen een gemeente waarin de mensen slechts op basis van een rationele boodschap aan de kerk en het christendom verbonden waren. Het innerlijk geloof moest de toetssteen zijn van het binnen of buiten de gemeente zijn. Hij legde de nadruk op het vormen van een zuivere gemeente en had in zijn

[157] Horjus (3).
[158] Horjus (3).
[159] Horjus (3).
[160] Van Alphen, pp. 19-21. Hij haalt voor de aanduiding van Feissers' latere sympathie voor het puritanisme van de Engelse baptisten ook het boek van G.A. Wumkes, *De opkomst en vestiging van het baptisme in Nederland* (Uitgeverij A.J. Osinga, Sneek, 1912, pp. 10 en 37-38) aan.
[161] Olof H. de Vries (2), p. 88.

nadagen openlijk sympathie voor het puritanisme van de Engelse baptisten[162]. Omdat hij uiteindelijk koos voor de gelovigendoop (volwassenendoop tegenover de kinderdoop[163]) riep hij bijna automatisch buiten de gemeente veel weerstand op. De prijs die hij betaalde was hoog. Van een goed inkomen als Hervormd predikant verviel hij tot een armoedig bestaan en diende een gemeente die hem financieel niet kon onderhouden[164]. Deze baptistenpredikant werd afhankelijk van de goedgeefsheid van de gemeenteleden en sympathisanten. Zijn eerdere status en positie als Hervormd predikant was niet te vergelijken met zijn rol als herder en leraar bij de baptisten. Deze weg van opoffering is niet vreemd aan de puriteinen...

Het tegenover van de vroege Nederlandse baptisten had ook te maken met de scherpe tegenstelling die zij aannamen als evangelist[165]. Je maakt verschil in een maatschappelijk en kerkelijk leven als je tot een levend geloof in Jezus Christus oproept. Dat trekt mensen aan, maar joeg ook mensen weg. Evangelisten als De Liefde, Gerdes en Witmond gingen met hun rechtzinnige preken welbespraakt, met charisma en scherpte in tegen de vrijzinnigheid. Dat bond de gemeente, het deed ook mensen afscheidden. Ook hier resoneert een kenmerk van een puriteinse houding[166].

4.4.2 De invloed van de voorganger, zijn plaats temidden van de gemeente

Duidelijk afwijkend van het puritanisme is dat een dominante boodschap niet leidt tot een in de gemeente dominante boodschapper. Van Alphen zegt daarover dat de evangelisten/voorgangers "geen dominante positie toebedeeld kregen. De gemeente als

[162] Zie voor de separatistisch puriteinse invloeden op Feisser (waaronder de conventikels) ook: Olof H. de Vries (2), pp. 85-91.
[163] De kinderdoop beschouwde hij als een obstakel voor een zuivere gemeente.
[164] Ook Perkins, pp. 95-96, kaartte de onderwaardering van predikanten, ook de financiële, al aan. Hij spreekt over de "inadequacy of the financial recompense and status given to those who enter the calling". Zijn conclusie is dat gemeenten slecht zorgen voor hun predikanten. Hij verwijst naar de zorg voor de Levieten en hoe anders het nu is: "For who will accept such vile contempt and such a weighty responsibility for no reward? But where there is so much contempt and such a heavy burden, yet such a poor reward, is it any wonder that a good minister is one in a thousand?". Dat er op het open en eerlijk spreken over roeping en geld nog steeds een taboe rust en dat de arbeidsvoorwaarden niet riant zijn, blijkt uit Horjus (6). Ik vraag me af: old times revive? Of is het: some things never change..
[165] Van Alphen, pp. 21-22.
[166] Zie eerder, o.a. §3.4 over binden en scheiden door kleur te bekennen.

collectief bleef het laatste woord houden"[167]. De voorganger als herder en leraar kon zich weliswaar aanvaard profileren als profeet[168], zijn stem in de gemeenteledenvergadering woog formeel niet zwaarder dan die van elk ander gemeentelid. Dit kwam ook omdat de baptistengemeenten zo'n structuur hebben dat de voorganger niet onmisbaar is. Onmisbaar is wel het hebben van ouderlingen - zij dragen primair als bijbelse opzieners de verantwoordelijkheid over de gemeente[169]. De voorganger functioneert mee in de raad, zij het dat hij in de praktijk een veel breder mandaat had dan de ouderlingen (vanwege tijd en professionele deskundigheid). Het zo typerende congregationalistische gemeentemodel van de baptisten draait in dat opzicht niet om de voorganger, maar om de gemeente. Zijn invloed is 'ingekapseld' in de geest van gemeenschap, die praktisch wordt beoefend en ook statutair is vastgelegd.

De basis van en de theologische opvatting over gemeente-zijn is ten principale eentje met nadruk op het 'priesterschap van alle gelovigen' (1 Petr. 2). Hieruit vloeide voort dat de voorganger naast een 'tegenover' voor de gemeente, ten diepste zelf een onderdeel van de gemeente diende te zijn. In plaats van heer over de gemeente, was hij een dienaar van de gemeente. De Vries wijst er op dat in de 'baptisten gemeenteopvatting' de voorgangers (plus ouderlingen en diakenen) niet principieel apart stonden van de gemeente. "Degenen die in de gemeente een bijzondere taak hebben en daarin de gemeente leiden vormen geen apart ambtelijk genootschap, maar zijn in hun werk principieel onderdeel van de gemeenschap in de gemeente (1 Cor. 12:28 e.v.)" [170]. Daarin wijken baptisten principieel af van het ambtsdenken van de meeste andere protestantse kerken: daar wordt het kerkelijk ambt gedacht vanuit een bepaalde apartheid. Ouderlingen, diakenen en ook voorgangers staan niet apart van de gemeente en staan "niet namens God *tegenover* de gemeente om haar als een kudde onmondige, onmachtige en onkundige schapen te leiden". Omdat de Geest is gegeven aan alle leden in hun onderlinge gemeenschap (1 Cor. 12:12-13) is die Geest niet beperkt tot de leiding

[167] Van Alphen, p. 22.

[168] Zie bijv. de ambtsopvatting van ds. De Haan bij zijn intrede in Stadskanaal (1929) en ds. T. Jansma in Nieuwe Pekela (1933), beschreven in Van Alphen, p. 52. De Haan beschouwde zich als prediker, die geroepen is als heraut de wil van God te verkondigen die te vinden was in het Woord. Jansma wees op de roeping door God. Daarin lag de gebondenheid aan Christus en in Christus de gebondenheid aan de gemeente. Gods was zijn opdrachtgever en zo zei Jansma in 1933 ja tegen God en tegen de gemeente. Hij zag het als zijn opdracht als herder en leraar de gemeente op te bouwen, te planten, leiden en (op) te voeden in het goddelijk leven.

[169] Van Alphen, pp. 48-51.

[170] Olof H. de Vries (1). In Olof H. de Vries (2), p. 35, licht hij dat verder toe: "Tegenover Christus, de enige Heer, zijn allen - 'leken' en 'ambtsdragers' - echter elkaars gelijken".

van de gemeente. De gemeenteleiding, inclusief de voorganger, handelt vanuit het gemeenschappelijke en voert namens de gemeenschap uit: "Het is de gemeente die het evangelie predikt, pastorale zorg uitoefent en doop en avondmaal bedient", stelt De Vries in zijn artikel. Ook de voorganger staat dus nooit los van de gemeente, hij deelt in het priesterschap van alle gelovigen.

Het priesterschap van alle gelovigen wordt tegenwoordig daarin zichtbaar dat de leiding in de gemeente steeds manieren zoeken om mensen te betrekken bij belangrijke beslissingen, zoekend naar Gods wil[171]. In het samen zoeken, de onderlinge relatie als gelijken in het gezin, wordt behalve de ontdekking van een koers voor de gemeente ook een zelfreinigend vermogen van de gemeente zichtbaar. Zij is daarin dus niet puur afhankelijk van een voorganger of een raad van ouderlingen. In de actuele discussie over de mondigheid van de gemeente, prijst baptistenvoorganger en gemeenteopbouwwerker Anne de Vries dit aspect van het congregationalistische model: "Een gemeente geleid door een sterke leider is kwetsbaar; een gemeente geleid door een sterke raad is kwetsbaar en een gemeente die in de Geest van Jezus geleid wordt door de vergadering van mondige gelovigen is het minst kwetsbaar"[172].

Zo is de voorganger praktisch en ook formeel 'gebonden aan de touwen' van de gemeente. Praktisch, omdat de gemeente als een samenwerkende gemeente functioneert. Het zit in de baptistengenen, onze gemeenten ademen het uit hun poriën. Formeel, omdat de invloed van de voorganger bestuurlijk-juridisch of statutair beperkt is. Hij is bovendien door de gemeente beroepen en aangesteld. En kan langs deze weg ook aangestuurd en weggestuurd worden. De gemeentevergadering heeft het laatste woord. Dit kan doorschieten in een verzakelijking van voorgangersbaan en -bestaan. "De gemeente is de werkgever, de voorganger de ingehuurde uitvoerder". Het risico van een afgedwongen "wiens brood men eet, diens woord men spreekt" is niet denkbeeldig in een mondige(r geworden) gemeenschap. De vraag naar de invloed van de spreekwoordelijke gulden koorden tussen gemeente en voorganger zal dan ook in het praktijkdeel van dit onderzoek aan de orde komen. Hoe vrij ben je als voorganger nog om tegenover te zijn? Hoe veel gezag heb je? Waar komt dat gezag vandaan?

Deze vragen zijn een opmaat naar de volgende hoofdstukken, waarin de praktijk onderzocht zal worden.

[171] Unie van Baptistengemeenten, Werkgroep gemeentestichting, p. 4.
[172] Anne de Vries, "Hoera, we zijn mondig" in: *Baptisten.nu, Tijdschrift van de Unie van Baptistengemeenten*, 125e jaargang, nr. 1, maart 2010, p. 11.

4.4.3 Mistig?

Toch blijft het in baptistenland wat mistig over de verhouding tussen voorganger en gemeente. Formeel ligt het model en het bestuur vast, de vraag is of het ook zo leeft en wordt beleefd. Daarom wil ik dit hoofdstuk afsluiten met een opvallende constatering van iemand die de ontwikkeling van het voorgangerschap bestudeerd heeft, Paulus van Alphen[173]. Wat viel hem, alles overziende, op?

Van Alphen[174] spreekt zijn verbazing uit over het gebrek aan visie onder baptisten op voorgangerschap en leiderschap in de gemeente. We hebben het praktisch-theologisch nauwelijks verankerd en blijken vooral heel pragmatisch te zijn. Met als risico, durf ik te stellen, dat de invulling van het leiderschap een speelbal van de gemeente wordt. Impliciet pleit Van Alphen voor een herbezinning en verankering op de leiding van de baptistengemeente: "..het viel mij op dat de Nederlandse baptisten niet of nauwelijks pogingen hebben ondernomen om hun ambtsbeschouwing theologisch uit te werken. Blijkbaar was daar weinig noodzaak toe of behoefte aan. De baptisten namen de reformatorische ambtsstructuur over en benadrukten van tijd tot tijd het belang van priesterschap van alle gelovigen. Ze gingen op zaken in als er misstanden ontstaan waren. Maar een echter onderbouwing, nee.. (..) Een Bijbelse verankering van veranderingen en nieuwe ontwikkelingen in de ambten lijkt op het tweede plan te hebben gestaan. De praktijk was normgevend, of in andere woorden: culturele en maatschappelijke ontwikkelingen leken a priori doorslaggevend voor veranderingen".

Ook Brackney wekt de indruk dat Baptisten vooral werken vanuit een aantal *essentials* om daar vervolgens in de praktijk hun weg mee te vinden[175]. Een aantal vaste waarden zijn het vertrekpunt voor de geloofsreis in je individuele en lokaalgemeentelijke geloofsleven. De vormgeving wordt naar tijd, plaats en omstandigheid nader ingevuld. Baptisten zijn praktisch ingesteld en hebben een natuurlijke allergie voor nauwkeurig vastgelegde wegen. Ze zijn meer van het leven dan van de leer[176].

---

[173] Paulus van Alphen, *De ontwikkeling van het voorgangerschap onder de Baptisten in Nederland en Groot Brittannië* (masterscriptie Universiteit Utrecht, Subfaculteit Godgeleerdheid), november 2009.

[174] Van Alphen, pp. 48-49.

[175] Brackney, p. 77: "The principles of ministry among Baptists are drawn around Scripture, usage, tradition, and egalitarian ideas about the nature of the church. Baptists must be certain that their practises are in accord with the New Testament and that they are more concerned about *practicality* than *formality*".

[176] Dat proef ik ook uit de woorden van O.H. de Vries (2), p. 298: "Baptisten zijn orthodox, maar ze leven er niet van".

4.5 Samenvatting

In het baptisme gaat het om de gemeente. Daar ligt het kloppend hart van het geloof, want daar verbind je je aan God en aan elkaar. Niet zomaar, maar *covenanting*. Hierin wordt ook het raakvlak met de puriteinen zichtbaar. In de gemeenschap staat Jezus Christus centraal en kom je samen rondom de Schrift - daar vindt tevens de hermeneutische slag plaats naar het dagelijks leven. Gods Woord heeft gezag, meer dan in het puritanisme lijkt er ruimte te zijn voor persoonlijke interpretatie.

Zowel in het puritanisme als het baptisme zijn Gods Woord en de gemeente de zwaar(st)wegende kenmerken. Het verschil is dat in het puritanisme het absolute Schriftgezag (leer, doctrine) toch het laatste woord heeft, terwijl - naar mijn idee - de gemeente uiteindelijk het zwaarst weegt bij de baptisten.

De rol van de voorganger zal praktisch nooit uitstijgen boven die van 'de eerste onder de gelijken'. Uitgaande van het priesterschap van alle gelovigen bekleedt hij niet, zoals in de meeste andere protestantse kerken, een ambt dat hem apart van of boven de gemeente plaatst. De Bijbel kent geen ambt, baptisten ook niet. De voorganger is principieel niet 'tegenover' de gemeente geplaatst, hij is onderdeel van de gemeente. In zijn dienen van de gemeente doet hij wat de gemeente wil doen - hij handelt (preekt, zorgt, bedient) *namens* de gemeente[177]. Omdat hij voor die taak wordt beroepen en betaald, kan hij daar praktisch meer tijd aan besteden dan het gemiddelde gemeentelid. Zodoende kan hij ook praktisch uitgroeien tot een 'eerste onder de gelijken'. Formeel is hij echter niet meer dan een ouderling. Zijn taak ligt tegenwoordig ook minder vast dan voorheen. Afhankelijk van de gaven die aanwezig zijn in de leiding van de gemeente kan ook zijn takenpakket variëren. Meer dan voorheen, waarin hij vooral 'verkondiger van Gods Woord' en voor de pastorale zorg was, ligt tegenwoordig het accent ook op het zijn van visionair, procesbegeleider en toeruster. Individuen en gemeenten moeten of willen ergens naar op weg zijn (doel) en de voorganger krijgt daarin een belangrijke taak. Het gaat minder om vastomlijnde en vastliggende waarheden die voorgehouden en geleerd moeten worden, het gaat meer om het ontdekkingsproces dat doorlopen moet worden.

[177] O.H. de Vries (1).

Hoofdstuk 5. Theoretisch kader: hedendaags paradoxaal leiderschap (Nauta)

Nauta gunt ons een blik binnenin de voorganger en zijn gemeente en levert zo de 3e theoretische bouwsteen aan. Welke motieven spelen hier een rol, uitgesproken en onuitgesproken? De behoefte van de gemeente om door haar voorganger bevestigd te worden blijkt uit §5.2. Dat die verwachting van zelfbevestiging andersom ook geldt komt als een 'aap uit de mouw' in §5.3. In §5.4 gaat we in op de bedreiging die hierdoor mogelijk ontstaat voor de authenticiteit en de profetische rol van de voorganger. Tot slot wordt Nauta's paradoxaal leiderschap naast de puriteinse benadering gelegd. Om, helemaal tot slot, af te sluiten met een samenvatting (§5.6).

5.1 Inleiding op Nauta

In dit hoofdstuk duiken we in de hedendaagse psychologie van de predikant én van zijn gemeente(leden). De Tilburgse hoogleraar godsdienst- en pastortaalpsychologie Rein Nauta publiceerde in 2006 zijn boek *Paradoxaal leiderschap. Schetsen voor een psychologie van de pastor*. Hij brengt zowel de predikant[178] als de gemeente scherp in beeld - vooral in de beelden en onuitgesproken verwachtingen van elkaar en van zichzelf. Met inbegrip van de diepe wezenlijke behoeften van elk, en de angsten[179] die daarmee gepaard gaan. Hij ontleed het en legt de paradoxen bloot. Bruinsma-de Beer benoemt het intrigerende van dat paradoxaal leiderschap in een artikel over het boek als volgt[180]: "Paradoxaal, bijvoorbeeld in die zin dat mensen die geacht worden leiderschap te vertonen (pastores) zich juist vaak aan dat leiderschap onttrekken. En paradoxaal, juist omdat de gemeente die een bepaald soort pastor zoekt die bij hen past, zodat de continuïteit van de gemeente gewaarborgd blijft, zich

[178] In zijn boek steevast pastor genoemd. Hij gebruikt deze algemene term waarschijnlijk omdat dit een begrip is dat het leiderschap in alle kerken dekt.
[179] Nuijten laat zien dat dit alles te maken heeft met vertrouwen. Zij zegt daarover als 4e stelling bij haar proefschrift *Servant-Leadership: Paradox or Diamond in the Rough* (2009): "Het is haast onmogelijk om goede prestaties te leveren zonder vertrouwen, want als er geen vertrouwen is, maakt passie plaats voor angst".
[180] Joke Bruinsma-de Beer, *Paradoxaal leiderschap. Komen we er nog met herders en schapen?*, 12-10-2007, p. 1.

vervolgens ergert aan de eigen identiteit van de leider, waardoor er paradoxaal genoeg juist mogelijkheden tot veranderingen ontstaan."

Dit boek brengt ons dichtbij de praktijk van de predikant, zowel in zijn hoofd (met overwegingen) als in zijn hart (diepste motieven). Na de wat meer theoretische, normatieve en 'zo verloopt het'-insteek van de vorige twee hoofdstukken, dalen we af naar de diepere waarom-vragen. Onderweg zal ik de puriteinen en Nauta met elkaar 'in gesprek' brengen. Ze hebben diverse overeenkomsten, maar ook verschillen - ook als de terminologie (bijv. profeet zijn, tegenover zijn) overeenkomstig is.

Van de vragen van de interviewlijst die gehanteerd zijn in praktijkonderzoek[181], zijn meerdere te herleiden tot het boek van Nauta.

5.2 De leiders als hulp bij zelfbevestiging

De rode lijn die ik in het boek van Nauta lees, is die van de mens op zoek naar zijn identiteit. Hij smacht naar, nee sterker nog: schreeuwt als het ware om zelfbevestiging. De mens heeft behoefte om te weten wie hij is, wil helderheid en leiding in een onoverzichtelijk en onzeker leven[182]. De merkwaardige paradox is dat de westerse mens nog nooit zo vrij is geweest om te zijn wie hij wil zijn[183], maar tegelijkertijd is hij steeds onzekerder over het antwoord op de vraag 'wie ben ik?'[184]. Dit projecteert hij op de voorganger, zo zullen wij gaan zien[185]. Hoe ontdek je wie je bent? Hoe krijg je zekerheid over jezelf? Daar heeft de mens hulp bij nodig - hij verlangt geestelijke leiding. Zo wordt ook van de leiding van de kerk, i.c. de predikant, verwacht dat hij mensen hun zin en betekenis (terug)geeft of (her)schept[186]. Nauta verklaart de toenemende interesse in religie ook uit deze "behoefte aan emotionele regulering en verlangen naar cognitieve helderheid". Om te ontsnappen aan de eenzaamheid en de moeite om de

[181] Zie **bijlagen 1 en 2**.
[182] Nauta, p. 7.
[183] Ik denk dan bijv. aan economische, financiële, maatschappelijke, relationele etc. vrijheid. We hebben doorgaans zelf keuzevrijheid in het aangaan van verbindingen.
[184] Nauta, pp. 27, 125.
[185] Andersom zal dat trouwens ook blijken te gelden voor de projectie van de voorganger op de gemeente (zie §5.3)...

[186] Nauta, pp. 30-31, 37. Hij benoemt dit als het bieden van een "frame of reference" en "de restauratie van een ontbrekend zelfbesef".

individuele risico's in deze samenleving helemaal zelf te dragen, zoekt men verbinding "met iemand of iets dat groter is dan onszelf en zo de waarborg biedt voor een samenhangend zelf"[187]. Van de leider wordt verwacht dat hij houvast biedt of, liever nog, bevrijdt en verlost uit de onzekerheid van een vervreemd bestaan[188].

De predikant wordt op deze wijze tot een identificatiefiguur gemaakt. Hij wordt belast met het vinden en kiezen voor problemen die men zelf niet kan oplossen. Er vindt een enorme projectie plaats op de leider, hij wordt een geïdealiseerd alter ego[189]. Dit zegt in de eerste plaats veel over het negatieve of beperkte zelfbeeld van mensen. De eigenwaarde is blijkbaar beperkt, en dat heeft negatieve invloed op de (veer)kracht in je leven. Wat is er dan aantrekkelijker om je te vereenzelvigen met of over te geven aan een leiderfiguur? Hij helpt je om weer iemand te worden[190] en met dat doel gebruik[191] je hem. Terecht ont-dekt Nauta dat je als voorganger wordt gemaakt door je publiek. De dreiging is er dat de predikant slaaf of gevangene wordt van de verwachtingen van het zijn publiek (gemeente), maar hij heeft wel zelf de keus om deze projectie te accepteren of niet! Hij waarschuwt dat als hij niet voldoende afstand neemt, hij tot "een vat (container) wordt van andermans gevoelens"[192].

De drang naar sociale erkenning en waardering betekent enerzijds verwachting (de bovengenoemde projectie) en anderzijds navolging van de predikant: mensen copiëren het gedrag of de insteek van hun voorganger[193]. Hij is hun gids, coach die voor oriëntatie en richting moet zorgen en aan wie je je volgend toevertrouwt[194].

Het paradoxale in deze verafgoding en navolging is dat deze doorgaans louter *selfish* is. Je wilt alleen maar horen en zult alleen maar volgen als de leiding voorgaat in het volgen van datgene wat je toch al van plan was te doen (maar blijkbaar zelfstandig niet kunt bewerkstelligen). Nauta stelt dat "elk leiderschap pas wordt geaccepteerd wanneer de weg die door de leider wordt gewezen tegemoet kom aan wat degenen die volgen verwachten aan leiding te

---

[187] Nauta, pp. 26-27.
[188] Nauta, pp. 32-33.
[189] Over de neiging tot identificatie, projectie en geïdealiseerd alter ego en over de daaruit voortvloeiende verwachtingen: Nauta, pp. 34, 37, 41, 61, 83-84, 172, 175.
[190] Nauta, p. 41, 47, 175.
[191] Ik gebruik hier bewust het woord "gebruik": je neemt een houding aan om een specifiek doel te bereiken. Is dat doel bereikt, dan wordt van houding veranderd. Daarin zit zowel afhankelijkheid (zij het projectmatig, d.w.z. voor zolang je hem nodig hebt voor je doel) als onafhankelijkheid (je haakt aan en af wanneer jij wilt).
[192] Nauta, pp. 83-85.
[193] Nauta, p. 162.
[194] Nauta, pp. 31 en 37 over charismatisch leiderschap en hoe dat mensen boven zichzelf uittilt.

ontvangen"[195]. Daar is dan ook direct een tweede paradox aan verbonden. Volgens Nauta hebben mensen aan de ene kant een sterke behoefte aan leiding, aan de andere kant wantrouwen ze het uit angst voor manipulatie en afhankelijkheidsverhoudingen die hun vrijheid bedreigen[196].

Kortom: de predikant wordt als leider tegelijkertijd bewierookt én gewantrouwd... Beide zijn ze ingegeven door projectie van de zijde van de gemeente. De predikant wordt op een voetstuk geplaatst.

5.3 Zelfbevestiging als motief van de leider

Het beeld van de voorganger zoals dat uit de hoofdstukken 3 en 4 naar voren komt is dat van een dienaar van God en gemeente. Hij doet dat in het midden van de gemeente en, baptistisch, als onderdeel van de gemeente.

Nauta neemt een nader kijkje in de binnenwereld van de voorganger. Wat zijn zijn motieven voor de manier waarop hij zijn rol invult? Waarom heeft hij er ooit voor gekozen om leider geworden? Het is een keuze, het overkomt je niet.

Inzoomend op de - veelal verborgen - motieven van de pastor, maakt Nauta de pastor weer mens. Hij haalt 'm van het voetstuk af, ontdoet hem van ideaalbeelden. "Mensen willen graag iemand zijn. Zij worden verleid door het verlangen naar eigen grootheid en belang"[197]. De aantrekkingskracht van het predikantschap of leiderschap zit volgens hem bij veel predikanten in het vinden van de eigen behoefte aan erkenning en zelfbevestiging![198] Studenten theologie zijn in hun studie niet zelden vooral op zoek naar zichzelf. De zorg voor en hulp aan anderen is

[195] Nauta, pp. 7-8.
[196] Nauta, pp. 8, 105, 125.
[197] Nauta, p. 51.
[198] Nauta, p. 57, verwoordt het bijna poëtisch als hij schrijft: "De tekorten die men als kind heeft ervaren vragen later voortdurend om bevrediging, zij maken weerloos tegen de verleiding van het ambt. Het gebrek aan bevestiging, de ervaren eenzaamheid, de confrontatie met onmacht en onbegrip worden gecompenseerd in een religieuze betrekking die alle gelegenheid biedt te gloriëren in onmisbaarheid, te excelleren in onfeilbaarheid, zich te verbergen achter een façade van onkwetsbaarheid." In pp. 58-62 werkt hij dit verder uit. Hij ontmaskert wie zelf geen identiteit bezit en zich achter het masker van een religieus ambt verschuilt. Over de behoefte aan relevantie, zie ook pp. 62-63, 74-75.

"een wapen tegen de eigen kwetsbaarheid, een vorm van zelfhulp", bedoeld om het eigen zelfbeeld te herstellen[199]. Naar zijn mening is dat ook de basisproblematiek in veel leiderschap.

Dit is, althans voor mij, een even vreemde als verrassende paradox. De voorganger, door Nauta "het grote kind" genoemd, is in liefde altijd op zoek naar de zelfbevestiging die het zichzelf niet kan geven. "In de ander wordt steeds dat gezocht wat het zelf meent te missen. Anderen zijn er ten dienst van het Zelf"[200]. Het narcistische dat we in §5.2 de gemeente hebben verweten, blijkt nu omgekeerd op dezelfde wijze zich voor te doen bij de voorganger: hij heeft de gemeente nodig voor zijn bevestiging![201]

Overigens lijken mij deze - vaak verborgen - motieven van een predikant niet bij voorbaat altijd een schande. Het maakt (of houdt) hem mens en maakt dat hij een ander kan helpen omdat hij zich prima kan inleven. De angel zit 'm in het verborgene - dat maakt dat de voorganger een rol gaat spelen en daarmee naar mijn mening het risico loopt dat het zijn authenticiteit en functioneren aantast.

5.4 De voorganger: authenticiteit en profetische rol bedreigd

5.4.1 Authenticiteit

De ontdekking die we deden in §5.3 maakt de voorganger mens maar ook kwetsbaar. Waar de kracht van puriteinse en baptistenpredikers is dat boodschap en boodschapper bijna samenvallen, spreekt Nauta over de pastor die "een rol speelt". Hij is het er niet mee eens dat dat niet authentiek zou zijn. "Echt pastoraat is echter gebaat bij onechtheid, het doen alsof, door voor pastor te spelen"[202]. Juist om met het dilemma van tegenstelling en samenhang tussen persoon en ambt te kunnen dragen, is dit dubbelspel nodig. Het wordt gespeeld, alsof

[199] Nauta, pp. 120-122 en 166-169, benoemt deze projectie van de voorganger op zijn gemeente: "Door zich aan te passen aan de verlangens van anderen en offers te brengen hoopt men liefde en geborgenheid te ontvangen die men anders tekort kwam". De bewondering door anderen moet de eigen identiteit bevestigen of opkrikken.

[200] Nauta, p. 166.

[201] Ik vind dat Nauta hier doorschiet in zijn analyse. Hij schildert de voorganger wel erg wanhopig af, waardoor het bekleden van die functie bijna een vorm van, vergeef me het woord, zelfbevrediging lijkt...

[202] Nauta, p. 20-22, 73, 76, 78, 86. De gemeente heeft de persoonsverheerlijking of verafgoding nodig, omdat het helpt de ander te overtuigen en te doen geloven.

het werkelijkheid is, in die ruimte tussen persoon en ambt. Werkelijkheid en 'spel' of rol worden zo uitwisselbaar, er is geen onderscheid meer te maken.

Het roept bij mij de vraag op: geloof je nog in wat je preekt, ben je zelf overtuigd? In hoeverre kan je drager van de boodschap zijn en vallen boodschap en boodschapper - bijna - samen?[203] Of is het niet ook aan de gemeente te wijten dat zij, met projectie en idealisering, hem in deze rol drukt? Nauta suggereert dat de gemeente hier een belangrijk aandeel in heeft. Over de voorganger schrijft hij: "Hij wordt geacht te geloven waar de ander dat niet kan, hij moet liefhebben wat de ander faalt. Feitelijk wordt aan de pastor elke eigenheid ontzegd."[204] Het zegt ook iets over de kwetsbaarheid van zijn geloof. Zijn authenticiteit zou miskend worden als een voorganger zou geloven "because of his profession". Hij is pas authentiek als hij ook kan geloven zonder pastor te zijn, dat wil zeggen "apart of the profession"[205]. In dat geval sporen daad en woord met elkaar. Zijn authenticiteit wordt door de gemeente afgelezen uit zijn congruente levenswijze en worden erkend als echt en relevant. Wanneer hij zo een man uit één stuk is, kan dat charismatisch leiderschap uitwerken[206].

5.4.2 Profetische rol

Verrassend vond ik het te lezen hoe veelvuldig Nauta zinspeelt op de profetische rol van de voorganger. Soms rechtstreeks onder gebruikmaking van het woord *profeet*, soms meer indirect als hij bij voorbeeld woorden als *tegenover* , *tegenspreken, tegendraads* en *confronteren* gebruikt. Hier resoneert, op z'n minst taalkundig, het begrippenkader uit het beschreven puritanisme in hoofdstuk 3...

Nauta schetst de behoefte van mensen aan een profeet. Dat is iemand "die laat zien wat er mis is en perspectieven ontvouwt op een nieuwe werkelijkheid"[207]. Nauta vergelijkt het met de verwachtingen bij politieke verkiezingen - zo werkt dat ook uit bij het beroepen van een nieuwe predikant. Een nieuwe profeet roept verwachting op, geeft nieuwe hoop. Op hem wordt het buitengewone en bovenmenselijke geprojecteerd, in hem vind je wat je zelf mist - het geeft

[203] Ook Nauta werpt die vraag op, p. 62. Ben je zelf wat je anderen preekt, doe je zelf wat je anderen voorhoudt?
[204] Nauta, pp. 74-75.
[205] Nauta, pp. 74-75.
[206] Nauta, p. 30.
[207] Nauta, p. 7.

hem gezag en maakt hem bemind[208]. Een belangrijk element van deze geestelijk leider is dat hij niet een transactioneel leider is, maar een transformationeel leider: hij is degene die inspirerend en stimulerend mensen meeneemt in een veranderingsproces. Meer een bezielende reisbegeleider dan iemand die je, tegen betaling, van A naar B leidt. Meer een Paulus dan een Mozes. Zo'n transformationeel leider kenmerkt zich door durf en enthousiasme, hij motiveert door tegendraadsheid[209]. In dat optreden als coach werkt hij "vernieuwend door *tegenspraak*, verrassend door onderscheidingsvermogen, bemoedigend door nabijheid en steun". Een profeet kenmerkt zich door visie en moed en is met zijn geestelijke leiding gericht op verandering, zo je het wilt noemen, bekering[210]. Dat vraagt lef. In die zin ligt de rol van theoloog dichter bij het profeet zijn dan de meer meegaande pastorale rol. Deze rollen zijn niet te scheiden, maar hebben wel onderscheiden accenten. Zo zit in de afstand die de theologie bewaart in het contact met mensen meer *tegenover* dan in de nabijheid van het pastorale[211]. Van Alphen refereert aan dit verschil[212] en stelt dat de consequentie van de verschuiving in nadruk op prediking (theologie) naar pastoraat merkbaar is.

Ondanks dat de gemeente een profeet-predikant zo nodig heeft, wordt deze rol in de praktijk maar heel beperkt waargemaakt. Het kernwoord is hier: angst. Een angst die terugvoert op de behoefte aan zelfbevestiging bij de predikant zelf! Het *tegenover* zijn is te bedreigend, niet veilig genoeg. Die rol ruilt hij liever in voor een veel algemener *helper van alle mensen* zijn. Luisteren is veel veiliger dan tegenspreken. Je onmisbaarheid voed je het best als je in alles tegemoet komt aan verwachtingen van mensen. Als je gevoelig bent voor acceptatie, dan is de praktijk van het helpen (pastorale pastor) een vlucht naar een veilige haven van een onweersproken en geaccepteerde rol. "Succes gegarandeerd". Met de rol van profeet ontkom je er immers niet aan te *dealen* met de problemen in een gemeenschap en met jezelf. De angst behalve de ander te kwetsen ook jezelf te kwetsen is groot. En als je niet weet hoe om te gaan

[208] Nauta, pp. 33-34.
[209] Nauta, pp. 40-41, 190-192.
[210] Nauta, pp. 125-127.
[211] Nauta, pp. 123-124, 118-120 en 20.

[212] Van Alphen, p. 13. Hij haalt Sheperd aan om dit verschil duidelijk te maken: "A pastor listens to people; a preacher speaks to them. A pastor identifies with people, getting alongside, a preacher retains a necessary distance. A pastor relates to people primarily on an individual and personal basis, a preacher relates to people corporately. A pastor's agenda is predominantely set by the needs he is presented with, a preacher's agenda is set predominantly by Scripture. This change in emphasis from Preacher to Pastor in the minister's self-understanding has implications for the ministers relationship with the congregation". (P. Sheperd, 'The Baptist Ministers' Journal 1946-1992', Baptist Quarterly 35/5 (1994), p. 252).

met boosheid en agressie, ligt een voorkeur om aan elke behoefte van de gemeente toe te geven voor de hand, toch? Behalve vrees voor kritiek en tegenspraak speelt ook onzekerheid over *de* waarheid en 'hoe leg ik dit uit?' een rol. Nee, dan liever je verschuilen in het dankbaar nuttig zijn als helper van zieken en zwakken[213]. Liever harmonie dan conflict; en daarom stellen veel predikanten geen vragen meer, ze luisteren alleen maar. Hierin is ook een cultuurtrend zichtbaar, namelijk dat je de ander altijd dient te accepteren en met respect diens mening tegemoet treedt. Dat vertaalt zich vaak in het er niets tegen in mogen brengen of durven zeggen[214]. De mensen c.q. de gemeente laat zich dit gelijkgestemde welgevallen, immers in werk en kerk zoekt men een bevestigende omgeving. Zij kiezen een plek die het meeste bijdraagt aan hun persoonlijke doelen en waarden[215].

Lloyd-Jones zou zich, denk ik, spreekwoordelijk omdraaien in zijn graf bij dit ontwijkend excuusgedrag, deze weg van de minste weerstand. Ook Nauta plaatst een aantal kritische noten bij dit vluchtgedrag:

- Als de pastor uit zelfbescherming en schaamte de confrontatie met de ander mijdt, doet hij dat impliciet, zo lees ik dat, ook met de Ander... God wordt buitenspel gezet, in zijn persoonlijk geloofsleven en in zijn arbeidsleven[216]. Dit gevaar is levensgroot. De trouw aan God staat op het spel, net als de trouw aan zichzelf.

- Het 'zwijgen' zegt ook iets over de theologie van de pastor. Heeft hij die wel, staat hij ergens voor? Of weet hij het zelf ook niet? Wie zijn theologie niet duidelijk kan maken, roept op z'n minst vraagtekens op over de basis van zijn werk[217]. In de theologie moet God ter sprake gebracht worden op een voor mensen begrijpelijke wijze. Niet direct of alleen maar in een "zo is Hij", juist in het meehelpen ontdekken van inhoud en grenzen, van het verwonderen en verlangen "en dat alles te *confronteren* met wat over God verteld wordt in de Schrift"[218]. Nauta vreest dat er zo een scheiding gaat ontstaan tussen theologie en pastoraat[219], terwijl deze juist in samenspel gebracht zouden

[213] Nauta, pp. 20-22, 58-59, 76, 98, 102, 112, 120-122, 166-167, 196. P. 102:"Veel pastores gaan in deze verlangens mee om maar geen ruzie te krijgen. Niet alleen vanwege hun extreme afhankelijkheid, maar ook als gevolg van een collusie van verschillende narcistische behoeften aan spiegeling, idealisering en steun van een alter ego. In bijna iedere gemeente lijkt conflict, naijver en ontevredenheid de stemming te bepalen."
[214] Nauta, pp. 118-120.
[215] Nauta, pp. 134-135.
[216] Nauta, pp. 120-122.
[217] Nauta, pp. 120-122.
[218] Nauta, pp. 115-117.
[219] Nauta, p. 112.

moeten worden. Hij onderkent dat de waarheid soms moeilijk is: "Theologie lijkt vooral een handicap te zijn in het menselijk contact met anderen", het voelt als "een rem in de ontmoeting". En toch moet je, tegen de oppervlakkigheid en onverschilligheid in, de vrijheid en vrijmoedigheid hebben om te zeggen wat van een theoloog wordt verwacht[220]. Door tegenspraak, door het zout heen krijgt het gesprek inhoud en smaak.

- Uiteindelijk schaadt het meer dan dat goed doet of geneest. Hij haalt Stollberg aan als hij zegt dat de naar bevestiging zoekende pastor te vaak als een ouder is die niet nee kan zeggen, die de kinderen niet durft tegen te spreken uit angst dat zij van huis zullen weglopen[221].

- Het gesprek wordt hol, een non-gesprek als de pastor alleen maar luistert en niet spreekt. Heeft hij niets meer te zeggen? Als hij zijn eigen waarheid verborgen houdt en wat de ander zegt vanzelfsprekend als laatste waarheid accepteert, is dit, zeg ik, waardeloos en doe je God en jezelf tekort. En uiteindelijk de gesprekspartner ook! "(..) juist het gebrek aan tegenspraak is fataal voor een reële communicatie, voor een *wezenlijk* pastoraat"[222]. Wie uit angst voor kwetsing van een ander (en door die ander van zichzelf..) enkel luistert en meebeweegt, vervalt in smakeloos conformisme[223]. Behalve de ontrouw aan God en aan jezelf help je er dus ook de ander niet mee - de wezenlijke trouw aan de gemeente komt dus ook in gevaar als de voorganger alleen maar 'aait' en niet af en toe de functie van 'schuurpapier' inneemt.

Juist in het tegenover zijn (de afwijzing door de gemeente, "when the people say no") wordt volgens Nauta *het echte werk* gevonden[224]. De gemeente is een strijdperk waarin het partnerschap tussen voorganger en gemeente de ene keer wordt bevestigd om vervolgens de andere keer te worden ontkend. Dit is de paradox waarin de voorganger leeft. Hij moet zich, volgens Nauta, helemaal overgeven "aan een gemeenschap die op geen enkele wijze bereid is en in staat is zich aan de pastor toe te vertrouwen"[225]. Soms ligt in de aanvechting of de tegenstand de bevestiging van je taak en roeping. Hoge en Wenger beschrijven dat de meeste conflicten gaan over het alledaagse functioneren in de gemeente: "Congregations clash over

[220] Nauta, p. 123.
[221] Nauta, p. 200-202.
[222] Nauta, pp. 194-195.
[223] Nauta, p. 167.
[224] Nauta, p. 22.
[225] Nauta, pp. 105-106. Hij vervolgt: "Predikant zijn betekent verraden te worden door diegenen van wier betrokkenheid men het meest afhankelijk is voor de eigen identiteit, zin en samenhang. Maar in de smart om dat verraad wordt nu juist de predikant *bevestigd* in taak en roeping".

small things" als leiderschapsstijl, inrichting van de samenkomsten, onderlinge relaties e.d. Volgens hen zijn dit juist oplosbare conflicten en daardoor groeimomenten in de relatie tussen gemeente en voorganger[226].

Vreemdgenoeg werkt het ook zo, al lijkt dat *aanvankelijk* niet zo. Gemeenten beroepen doorgaans een predikant die bij hen past - hij bevestigt de doelen en waarden van de groep, bewaart en bewaakt de homogeniteit. De paradox is dat juist hij veelal de centrale figuur is die de potentie heeft tot verandering en aanpassing. Hij brengt verandering, door toch niet te zijn wat men verwachtte. Omdat hij de meest invloedrijke persoon in de gemeente is, kan hij mensen meenemen in de verandering, van werkelijkheid naar gewenste situatie. Zo kan de persoonlijkheid van de predikant een stempel drukken op identiteit van de gemeente[227].

5.5 Puriteinen en paradoxaal leiderschap vergeleken

Leggen we het gelezen puriteinse gedachtegoed van Perkins en Lloyd-Jones naast het paradoxaal leiderschap dat door Nauta beschreven wordt, dan zien we een aantal opmerkelijke overeenkomsten en verschillen. In deze paragraaf stip ik ze aan. Uiteraard speelt het verschil in tijd en cultuur ook een rol - daar ga ik aan het slot van de paragraaf nog kort op in.

De eerste indruk is dat de puriteinen en Nauta veel overeenkomsten hebben. In ieder geval delen ze hetzelfde begrippenkader, zij het dat, wat naderhand blijkt, de invulling daarvan uiteen loopt. Het taalgebruik is in een aantal opzichten identiek. Beiden spreken over de voorganger als profeet (visionair) en *tegenover*. Authenticiteit speelt een grote rol. Voorgangers zijn hun eigen instrument[228] en spreken is voor hen het machtigste wapen[229]. Daarmee spelen zij in op de wezenlijke behoefte van de hoorder.

Achter deze begrippen gaan echter verschillende werkelijkheden schuil. Nauta is, naar mijn smaak, veel horizontaler en mensgerichter in zijn benadering dan de puriteinen. In Nauta's benadering is de voorganger zelf een zwakke schakel: hij heeft zo ontzettend zelfbevestiging nodig, het is - blijkbaar - een belangrijke drijfveer. Bij de puriteinen ligt die drijfveer niet in het ego, maar in God. Daar ligt ook het gezag en de waarheid. De identiteit in Nauta's

[226] Hoge en Wenger, p. 84. Deze conflicten hebben de potentie van groeimogelijkheid, maar kunnen, als zij verkeerd aangepakt worden, ook de *exit* van een voorganger inluiden.
[227] Nauta, pp. 131-137, 140-142.
[228] Nauta, p. 78.
[229] Nauta, pp. 39-40 en Lloyd-Jones (2), p. 29.

leiderschapsschetsen is veel meer verbonden met personen - die van de voorganger zelf en van de gemeenschap van mensen waar hij zich bevindt. "The people make the place", beweert hij[230]. Daarin drukt de voorganger als persoonlijkheid een stevig stempel. De verankering van de identiteit is veel meer gelegen in de persoonlijkheid van de boodschapper[231], en niet, zoals bij de puriteinen, in de boodschap. De leidsman is als een spirituele coach, je gaat samen met hem op weg. Dit transformationele leiderschap (Paulinisch) staat, ook door de kloof in tijd en cultuur trouwens, tegenover het meer transactionele leiderschap (Mozaïsch) bij de puriteinen. Bij laatstgenoemden ligt de weg en het einddoel vast: via de Schrift naar God. God gebruikt daarin weliswaar de persoonlijkheid van de prediker ("truth mediated through personality"[232]), Nauta wekt de indruk dat achter de uitspraak "de persoon is zijn eigen instrument" wel een heel horizontale benadering zit[233]. Meer dan de boodschap staat de boodschapper en zijn verhaal en weg centraal, er is een verschuiving van waarheid naar beleving van waarheid[234]. Hij deint meer mee op de golven van de gemeente - als Nauta zegt dat de predikant alles doet behalve waartoe hij zich professioneel heeft bekwaamd (het beoefenen van theologie)[235], dan zou dat bij iemand als Lloyd-Jones opgevat worden als afdrijven van de kern van geloof en bediening als predikant. En hoe authentiek is de voorganger als hij "een rol speelt", waardoor er steeds meer afstand kan ontstaan tussen functie en persoonlijk geloof?

Al dit heeft gevolgen voor het *tegenover* zijn van de predikant. Als zelfbevestiging van je gemeente[236] en van jezelf (door het ontvangen van waardering van de gemeente[237]) een belangrijk motief, als je meer procesbegeleider dan doelgerichte waarheidsverkondiger bent, en als je je kwaliteiten "moet verspillen aan trivialiteiten waarvoor een theologische scholing overbodig lijkt", kan je maar moeilijk meer functioneren als profeet. De postmoderne cultuur, waarin waarheid subjectief geworden is en alles kan en mag, helpt hier overigens ook niet in mee... [238]. Het is eenvoudiger om mee te drijven op de grote stroom, je eigen club van 'ons

[230] Nauta, pp. 140-142.
[231] Nauta, pp. 34 en 131-133.
[232] Lloyd-Jones (2), p. 29.
[233] Nauta, pp. 34, 78, 91-92, 131.
[234] Nauta, p. 47.
[235] Nauta, pp. 111, 115. Theologiseren wordt nauwelijks meer van hen gevraagd. Ze moeten vooral psychologisch, sociologisch en therapeutisch goed uit de voeten kunnen, een middenweg kunnen vinden tussen strijdende partijen of tegenstrijdige opvattingen.
[236] Nauta, pp. 26-27 geeft aan dat de religiositeit van de mens in toenemende mate een vervulling van eigen behoeften is. "Daarbij gaat het misschien wel meer om ervaring dan om kennis". Onze focus op ervaring is niet puriteins; die is meer op het weten met hoofd en hart.
[237] Nauta, pp. 96, 176-177.
[238] Nauta, p. 92.

soort mensen'[239] te vormen en te bezoeken en daarin een aanvaarde en geliefde conformist te zijn, dan je als non-conformist op te stellen. Conformisme leidt tot voeding van egoïstische identiteitsvorming[240] en passiviteit - exact het tegenovergestelde van wat de rol van een *tegenover* beoogt...

Een boodschap goed onder woorden brengen lijkt te sporen met het puriteinse gedachtegoed. Ronduit anti-puriteins blijkt Nauta's benadering als hij aangeeft dat die visie of boodschap "niet zonder mooie bewoordingen kan". Minder aandacht voor uitleg en meer voor rituelen[241], ook daar krijgen puriteinen paapse rillingen van over de rug. Zij hadden juist het vormelijke uitgebannen, vanwege de leegheid die het verhulde (prachtige doch holle klanken).

Onze tijd en cultuur spelen natuurlijk ook een rol in de beschreven verschillen. De manier en uiting van geloven is vooral projectmatig[242], het staat niet meer in het centrum van je bestaan. Religie is iets dat je "erbij doet" en "een zaak van vrije tijd"[243]. Je zoekt je eigen subjectieve c.q. relatieve waarheid en daar zoek je een passende gemeente en voorganger bij[244]. De voorganger mag geen absolute waarheid opdringen en zijn gezag wordt niet zomaar als vanzelfsprekend aanvaard[245] - in ieder geval zit dat gezag niet in positie of status of deskundigheid. Ook dit is een weerslag van het toegenomen individualisme. De binding aan een gemeenschap is moeilijker geworden, wellicht ook omdat men zich nu eindelijk bevrijd voelt "van de drukkende band van overgeleverde collectieven"[246]. Zonder een al te sterke binding en loyaliteit beperk je ook je afhankelijkheid van en de invloed van de kerk. Deze ontwikkelingen staan haaks op het puritanisme, waarin geloof en gemeenschap hoofdzaak zijn en loyaliteit vragen.

---

[239] Nauta, pp. 131-133.
[240] Nauta, p. 170.
[241] Nauta, pp. 39-40 en 20-22.
[242] Nauta, pp. 68-71. Je zoekt het wanneer je behoefte hebt, anders niet. Dat betekent: "soms, af en toe, nu hier, dan daar", kortom: het shopgedrag.
[243] Zie ook Nauta, pp. 146-149: "Voor veel mensen is het niet meer dan een van de vele varianten van vrijetijdsbesteding die moet concurreren in de verdeling van tijd en aandacht. Deelname aan het gemeenteleven is zo steeds de resultante van tijd en geld". De betrokkenheid van mensen is partieel en serieel.
[244] Nauta, pp. 91-92, 137.
[245] Nauta, p. 91.
[246] Nauta, p. 192.

5.6 Samenvatting

De kern van Nauta's betoog is dat zowel de gemeente als de voorganger op zoek zijn naar zelfbevestiging.

De gemeente zoekt bevestiging bij een voorganger: hij moet de gemeente leiden, beter gezegd: begeleiden, in de vervulling van verwachtingen die de gemeente heeft. Hij moet de identiteit die men voor zichzelf voor ogen heeft waar gaan maken - als gids, coach en inspirator. Uit zijn dienst in prediking, pastoraat, toerusting en leiderschap ontvangt men betekenisverlening. Dit maakt dat er een grote mate van projectie plaatsvindt op de voorganger. De gemeente beroept een voorganger die hen bevestigt in wie men is of wat men doet (status quo handhaven) of daar brengt waar men wil zijn (wensdroom). Hoe reëel dit is, is niet een vraag die de gemeente erg bezig houdt. Men verwacht dit gewoon van een voorganger.

Andersom, hoe werkt dit bij de voorganger? Volgens Nauta zien wij hier nagenoeg dezelfde projectie. De voorganger is ook een mens en put uit zijn rol ook de waardering en zelfbevestiging die hij nodig heeft.

De behoefte is wederzijds. Net als dat de angst dat het er anders aan toe gaat wederzijds is. Dit is de paradox van Nauta. Over en weer vertrouwt én wantrouwt men elkaar. De gemeente wil zich toevertrouwen aan een leidsman en plaatst hem op een voetstuk - *hij* moet het kunnen, *hij* moet het waarmaken. Niet zelden zijn het verwachtingen die men zelf en eigenstandig niet kan waarmaken, het eigen tekort. Tegelijkertijd wantrouwt men de voorganger uit angst voor aantasting van de persoonlijke vrijheid. "Stel dat hij manipuleert, stel dat hij een kant uitgaat die ik niet wil...". Op dezelfde wijze kan de voorganger in de greep komen van de gemeente als hij niet aan de verwachtingen van de gemeente voldoet - theologisch, pastoraal of in de koers die hij vaart. Tegenspraak leidt tot tegenstand, onvervuld verlangen van de gemeente leidt tot kritiek. Wie daar als voorganger niet of moeilijk mee om kan gaan, zal zich liever gelijkgestemd gedragen. Het eigenbelang van de voorganger zet een rem op het *tegenover* durven zijn. De *helper* zijn van zieken en zwakken is dan een veiliger schuilplaats die verkozen kan worden boven het *tegenover*. In de laatste rol heb je te maken met confrontaties en alle sores van dien. De rol van *medestander* is met veel meer waardering en comfort omgeven dan die van *tegenover*. Sta je liever in de wind of hou je jezelf uit de wind?

Op deze wijze kunnen gemeente en voorganger elkaar als het ware gevangen houden. Het zelf(wens)beeld van elk en de beelden van de rol van de ander monden uit in projecties die leiden tot potentiële *ontrouw* in de taakuitoefening van de voorganger. In de eerste plaats is het dan de ontrouw aan God. Als de levenspraktijk van de gemeente(leden) niet spoort met of haaks staat op de Schrift, is het de taak van de voorganger om de gemeente(leden) hiermee te

confronteren. Wie in die situaties het zwijgen er toe doet, verzaakt zijn trouw aan God. Op dezelfde manier kan je, ten tweede, ontrouw worden aan jezelf en een rol gaan spelen. Wat je persoonlijk vindt en wat je beroepsmatig uitdraagt staat daarin los(ser) van elkaar. Er zit licht tussen boodschap en boodschapper. "Don't shoot the messenger" - door die angst ingegeven kan het zijn dat een voorganger liever bevestigende dan confronterende boodschappen uitzendt. Hierin zit een element van ontrouw aan jezelf... In deze ontrouw aan God en aan jezelf schuilt uiteindelijk ook, ten derde, de ontrouw aan de gemeente. Het naar de mond praten van de gemeente schaadt meer dan dat het baat. Een gemeente is bij tijd en wijle juist gebaat bij de 'waarheid' van een *tegenover*. Gevleugelde gezegden als "zachte heelmeesters maken stinkende wonden" en "door wrijving meer glans" illustreren de noodzaak van deze opponerende rol van de voorganger. Zij is een realiteit. Hoge en Wenger formuleren het treffend: "This job is known to be difficult, stressful and risky, and the chance of success is never high. It is a job for the bold and the brave (..)"[247]. Niet geliefd, wel hard nodig. Maar ook: veelal verborgen. Voorganger en gemeente zijn lang niet altijd open en eerlijk naar elkaar[248].

[247] Hoge en Wenger, p. 119.

[248] Dat constateren ook Hoge en Wenger, pp. 85 en 219. Weliswaar gaat het in zijn onderzoek om de verhouding tussen voorgangers en hun denominatie. M.i. kan zich hetzelfde voordoen in de gemeente: ieder voert zijn eigen 'agenda' uit en is kritisch op die van de ander. De kritiek en de verwachtingen worden niet of onvoldoende uitgesproken naar elkaar toe, men is niet eerlijk naar elkaar. Het blijft voortbestaan zolang ieders persoonlijke agenda niet te zeer gestoord wordt.

Hoofdstukje 6 - Aanzet tot een hypothese

6.1. Inleiding

Vanuit de *theoretische* bouwstenen zoals die zijn aangeleverd vanuit het puritanisme, het baptisme en het hedendaagse paradoxaal leiderschap (Nauta), wil ik in dit hoofdstuk een poging wagen tot een eerste hypothese. Aan het slot van de scriptie wil ik deze, zo dat nodig blijkt, vervolmaken met de bouwstenen die vanuit de *praktijk* worden aangedragen.

6.2. Hypothese over loyaliteiten van de voorganger (een eerste poging)

Als ik tussen mijn oogharen doorkijk naar de theoretische bouwstenen, dan zie ik dat zij drie verschillende accenten benadrukken van de trouw. In alle benaderingen zijn er deze drie: trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf. Elke bouwsteen heeft echter zijn eigen specifieke accent:

Puriteinen: trouw aan God	De puriteinen leggen een sterke nadruk op de trouw aan God. Deze trouw is nauw verbonden met de bijna absolute loyaliteit aan de Schrift. De trouw aan God gaat boven de trouw aan mensen. Hieruit komt ook de *tegenover*-rol van de voorganger voort. Hij, de boodschapper, is de *persoonlijke belichaming* van de boodschap. Vandaar de grote nadruk op prediking.
Baptisten: trouw aan de gemeente	De baptisten volgen de puriteinen in hun loyaliteit aan de Schrift, maar zien daarin een grotere rol weggelegd voor de Geest die door de gemeente heen werkt. Het *covenanting* hebben de baptisten gemeen met de puriteinen, echter staat bij de baptisten centraler. Het hart van het baptisme klopt nog het meest in de gemeente. In de *believers' church* is niet de voorganger de belichaming van de boodschap, ten principale is dat de gemeente. Er is een *gemeenschappelijke belichaming* en de voorganger maakt daar deel van uit. Het priesterschap van alle gelovigen, de verbondenheid van doop en lidmaatschap, en het congregationalistische leiderschapsmodel zijn uitdrukkingen van deze ecclesiologie. De ruimte voor een *tegenover*-rol

	is hierdoor beperkt.
Nauta: trouw aan jezelf	Nauta beziet de gemeente en de rol van de voorganger meer psychologisch en sociologisch: "The people make the place". Gemeente en voorganger zoeken elkaar op om zelf bevestigd te worden. Elk mens heeft waardering en bevestiging nodig. Daarom beroept een gemeente iemand die bij haar past (dus haar bevestigt). Daarom beperkt een voorganger zich in zijn functioneren door vooral conformistisch zijn gemeente te dienen en niet dwars te gaan liggen. In de tegenover-rol zou hij de zelfbevestiging die hij zo hard nodig heeft op het spel zetten. Zo is hij trouw aan zichzelf en aan de gemeente, althans, zo lijkt het in eerste instantie. Deze loyaliteit kan echter de trouw aan God doorkruisen, immers God en Zijn Woord zijn functioneren soms als slijpsteen of tegenover. De vraag is ook of loyaliteit aan de gemeente altijd moet betekenen dat je medestander (of meeloper) bent; zij kan ook gebaat zijn bij een voorganger die spiegelt en tot de orde (Gods orde) roept. Het accent bij Nauta ligt echter wel bij hoe de voorganger met zichzelf omgaat. Hij lost het dilemma van het strijdperk van deze 3 loyaliteiten op door de voorganger een *functionele belichaming* te geven: hij speelt een rol. Daarin is ruimte om dichtbij zichzelf te blijven én om - naar behoefte - de gemeente te dienen. Er zit licht tussen boodschap en boodschapper. Zo kan hij trouw aan zichzelf blijven. Uit het oogpunt van eigenbelang is de *tegenover*-rol een bedreiging voor hem.

Deze 3 loyaliteiten zijn als aan elkaar verbonden organen in één lichaam onlosmakelijk. Zij zijn niet in absolute zin los verkrijgbaar of afzonderlijk zichtbaar[249].

[249] Ik moet denken aan wat Olof H. de Vries (2), p. 20, schrijft over "baptisten gaan in een lijf-aan-lijf-dans met de Bijbel door het leven". God/Woord en de mens met andere mensen zijn in een bepaalde dynamiek onontwarbaar samen actief in de levenspraktijk. Op dezelfde manier als men in het oosters christendom spreekt over de Drie-eenheid als een dans van Vader, Zoon en Heilige Geest...?

Met deze 3 ingrediënten kom ik voorlopig, op basis van de theoretische bouwstenen, tot de volgende hypothese:

Wat God van de voorganger vraagt om te verkondigen in de gemeente betekent dat hij soms *tegenover* de gemeente komt te staan. Verwijzing naar de bron buiten hem, naar de Schrift, geeft de voorganger houvast en maakt hem onafhankelijk. Die onafhankelijkheid ontbeert hij c.q. wordt beperkt binnen het baptisme, waarin het de *gemeenschap* is die spreekt - hij is daar 'slechts' onderdeel van. De noodzakelijke tegenover-rol wordt heeft daardoor minder speelruimte. Wanneer een voorganger gevoelig is voor zelfbevestiging zal hij minder geneigd zijn tegen de stroom van de gemeente in te roeien: de rol van tegenover roept tegenstand op, waarin niet alleen op de bal maar ook op de man gespeeld wordt. Uit eigenbelang (trouw aan zichzelf) kan de loyaliteit aan God en gemeente op de tweede en derde plaats komen.

Deel II - Bouwstenen uit de praktijk

Hoofdstuk 7 - Praktijkonderzoek onder baptistenvoorgangers

Hoe zit het nu 'echt', dat wil zeggen: hoe gaat het in de praktijk? Daarvoor kijken we eerst naar de roeping van de voorganger (§7.2). Hoe heeft hij die ervaren, wat is de rol van God, wat is de rol van mensen? En welke verwachtingen leven er? In §7.3 gaan we nader in op de vraag hoe gemeente en voorganger elkaar beïnvloeden. Waar we naar toe werken is §7.4: de voorganger als *tegenover*. In welke situaties doet zich dat voor en welke context? Hoe stelt de voorganger zich op? Wat zijn de effecten voor hemzelf en hoe gaat hij daar mee om? De samenvatting is opgenomen in §7.5.

In elk van de paragrafen zal ik telkens eerst de uitkomsten van het praktijkonderzoek beschrijven. Vervolgens ga ik die resultaten kort analyseren dan wel interpreteren.

7.1. Inleiding

Literatuurstudie, waarvan de weerslag beschreven staat in de hoofdstukken 2-4, heeft een aantal bouwstenen voor de hypothese gegeven. Ook vanuit de voorgangerpraktijk wil ik grondstof delven die bijdraagt aan de hypothese over de beleving van loyaliteiten. Hoe staan baptistenvoorgangers in hun rol, taak, verantwoordelijkheid - naar God, naar de gemeente, naar zichzelf? Hoe spelen daarin de loyaliteiten naar elk een rol? Hoe blijf je trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf als er wrijvingen of conflicten optreden?

Voor antwoorden op deze vragen heb ik 8 baptistenvoorgangers binnen de Unie van Baptisten geïnterviewd. In hoofdstuk 2, in het bijzonder §2.3, heb ik deze aanpak nader toegelicht en verantwoord. De gehanteerde vragenlijsten zijn opgenomen in de **bijlagen 1 en 2**.

Ik besef dat de omvang van dit onderzoek beperkt is. Dit betekent dat het geen representatief onderzoek is en dat het verbinden van een algemene geldigheid aan de uitkomsten dus niet op mijn pad ligt. Toch zullen er voldoende gefundeerde indrukken opgedaan kunnen worden om enig inzicht te krijgen in de problematiek van voorgangers én kunnen handvatten geboden

worden voor vervolgonderzoek of voor de ontwikkeling van instrumenten ter ondersteuning van voorgangers en gemeenten.

7.2 Gezegend, geroepen en gezonden

7.2.1 Van bekering tot roeping

Uitkomsten onderzoek

Voorganger zijn is een roeping. Deze uitspraak staat als een huis voor elk van de respondenten. Verrassend was het te horen dat bij het merendeel van hen de roeping niet lang na hun bekering plaatsvond. Nog maar net zelf gegrepen door de liefde van God, wilde men het direct vruchtbaar maken en het uitdelen. De innerlijke stem van God was helder en overtuigend: "dit is de weg die ik gaan moet". Dat moment en die stem markeren tegelijkertijd ook het *point of no return*. Er is geen weg terug. In perioden dat het voorgangerschap tegen valt of zwaar valt, is dit het fundament om elke keer weer op terug te komen en op te gaan staan.

Een tweede bijzonderheid in de roepingen bij de respondenten was dat het is uit liefde tot God én uit liefde voor de gemeente, veelal in deze combinatie. De baptistische grondtonen van je verbinden aan God en elkaar gelden in de praktijk dan ook heel bewust voor de voorgangers. Ze zijn op en top gemeentemens. De meeste baptistenvoorgangers onder de respondenten zijn echte mensenmensen, op een paar na veel meer pastor dan gemeentemanager en visionair. De mensen-component blijkt uit het zoeken naar de omgang met mensen om het evangelie te delen, met elkaar uit te leven en een weg in of naar de geloofspraktijk te zoeken. Voor de een ligt dat primair binnen de gemeente (bemoedigen, zorg dragen, toerusten), voor de ander is dat juist buiten de kerkmuren waar contact gezocht wordt.

Enkelen benadrukken dat het ook de andere dimensie is die de gemeente aantrekkelijk maakt, te weten: "het is Jezus Christus die aan *Zijn* gemeente bouwt". Deze goddelijke dimensie, die het horizontale en menselijk maakbare te boven gaat, maakt de motivatie en het vertrouwen diep en sterk.

Voorganger worden en zijn houdt mede in het strijden tegen *beelden* van het voorgangerschap. Associaties met "de blikken dominee" of "domineetje spelen" roepen weerstand op. "De man waar iedereen tegen opkijkt, die alles weet, alles bepaalt etc. - zo wil ik niet zijn". Deze beelden

speelden een rol bij de entree van het voorgangerschap (bij de stap om te gaan studeren of bij de eerste beroeping), maar ook tijdens het voorgangerschap (verwachtingen van mensen, vergelijking met eerdere voorgangers ter plaatse etc.).

Analyse en interpretatie

Voorganger worden en voorganger zijn: het is gekozen worden (geroepen door God en een gemeente) én zelf kiezen. Die keuze gaat veel verder dan de keuze voor een beroep of een "club waar je bij wilt horen". Het is een keuze met heel je wezen, met alles wat je hebt. De motivatie ligt er vooral in dat God en mensen samenkomen in het werkveld van de voorganger: de gemeente. Men werkt in een omgeving van - naar het lijkt - gemotiveerde gelijkgerichten, die òòk gekozen hebben om Jezus Christus te volgen en in hun dagelijks leven concreet te maken, samen met anderen. Hen willen zij toerusten in dat christenleven. Hier resoneert het concept van de *believers' church*. In de (ideaal)setting van een *true church of true believers* zijn de voorgangers als een vis in het water, een bekeerling onder bekeerlingen.

Opvallend onder de respondenten is het strijden tegen de projecties op hun taak en rol van voorganger. Zij hebben heldere ideaalbeelden van wat ze willen zijn en vooral ook wat ze niet willen zijn. Deels zijn dit beelden die door een gemeente of door de maatschappij worden opgeworpen. Meer nog zijn het, naar ik vaststel, projecties van de voorganger *zelf* op zijn taakuitoefening. Zij kunnen ingegeven zijn door voorbeelden elders, maar zelf maakt men de keus voor het "Ik wil niet zijn als..". Feitelijk en - waarschijnlijk - onbewust bewaakt men de eigen identiteit goed. Geen enkele respondent heeft aangegeven iets te doen of opgedrongen gekregen te hebben in zijn taakuitoefening wat hij niet wil. Men is vooral heel erg zichzelf en beschermt zich bijna vanzelfsprekend, wellicht juist door af en toe openlijk uit te spreken "ik wil niet...". Je bent er zelf bij als anderen je op een voetstuk willen plaatsen of als je je laat leiden door verwachtingen die je jezelf oplegt[250].

[250] Hoge en Wenger, p. 217, stellen dat de burnout van voorgangers vaak veroorzaakt wordt door onrealistische verwachtingen. Van wie die verwachtingen ook afkomstig zijn, het is de voorganger *zelf* die de deur opent voor deze projecties. Hij kiest ervoor om de ruimte te bieden of niet tegen ongewenste ideaalbeelden en projecties in te gaan.

7.2.2. Geroepen door God, geroepen door mensen

Uitkomsten onderzoek

Het bewustzijn geroepen te zijn door God is sterk. "Hij is het in de eerste plaats die geroepen heeft", door enkelen aangevuld met "Ik heb het niet zelf gezocht, het is mij aangereikt. Ik kon niet anders dan het aannemen". Zo vat men ook de eerste verantwoordelijkheid op: God te dienen, mét mensen maar soms ook - even - *tegenover* mensen. "De roeping is tussen God en mij. Als de voorganger een herdershond is, dan luistert hij in de eerste plaats naar de herder en dan pas naar het geblaat van de schapen..". Deze goddelijke roeping geeft ook vrijheid: zij is van Hem, de gemeente is van Hem, ik ben van Hem. Het helpt om steeds weer de eigen controlneiging los te laten en de gemeente over te geven aan God.

Deze roeping is ook een vast punt om bij terug te keren als je samen met de gemeente in zwaar weer verkeert of momenten van twijfel en aanvechting meemaakt. Ook de gedachte dat de voorganger geroepen is om "de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon" (Ef. 4:12) en niet om "de heiligen toe te rusten om hem te helpen" of "te preken, pastoraat en andere dingen te *doen*" helpen om de eigen rol en het eigen aandeel in het werk te relativeren.

Perkins noemt de voorganger een "high commissionair of God", een uitverkorene. Formeel doch schuifelend stemmen de respondenten hiermee in. Het is waar, je hebt een bijzondere taak. De opgeroepen beeldvorming van de voorganger op een voetstuk, de zweem van onaantastbaarheid, staat de meesten tegen. Praktisch staan zij dicht bij de mensen, maar "principieel spoort een dergelijk hoog ambtsbesef niet helemaal met de congregationalistische *low-church* visie", zei een van de respondenten. God roept een voorganger altijd *door* een gemeente *voor* een gemeente om *met* een gemeente op weg te gaan. "Het is God die roept, maar mensen moeten het bevestigen". De rol van de gemeente in een baptistengemeente is hierin een certificerende. "Dit houdt je als voorganger ook nederig", voegde een respondent eraan toe. Dat neemt niet het bewustzijn van de verantwoordelijkheid weg. Perkins doelde met zijn *high commissionair* ook op het profetische aspect van zijn taak. Een van de respondenten benoemde het paradoxale in zijn houding. "Elke zondagochtend is er even die worsteling met het zijn van *high commissionair*. Ik voel me aangetrokken én ik zie er tegen op. Maar God maakt me dan duidelijk: Ik heb jou nu eenmaal uitgekozen, er is nu eenmaal iemand nodig om het te doen en dat ben jij!". Hoe groter de verantwoordelijkheid, des te afhankelijker wordt deze beleefd.

Overigens is de gedachte van roeping door de gemeente niet dominant aanwezig. Er is een bepaald realiteitsbesef hierover: "Uiteindelijk stellen mensen per definitie teleur". Roeping door mensen is onder de respondenten ook nauwelijks een issue. Door de gemeente wordt het

niet als claim genoemd of gebruikt ("God heeft jou door ons geroepen") en ook het besef dat "deze groep mensen mij heeft geroepen" is niet sterk.

Analyse en interpretatie

God roept en Hij gebruikt daar een gemeente voor om die roep te doen klinken. De rol van de gemeente in de roeping is dus niet primair, maar vooral intermediair. Deze rolopvatting past naadloos in (of komt voort uit) de typische gemeentevisie binnen het baptisme: dat de Geest gegeven is aan alle leden in hun onderlinge gemeenschap en zo ook kan spreken in haar midden en door haar heen. Dus ook bij de beroeping van een voorganger. Het is een samenspel van God en gemeente - dit voedt de relatie met en de loyaliteit (trouw) aan elk.

Geroepen door een grote God denkt men, paradoxaal, heel klein en beperkt over zichzelf. Voorgangers relativeren hun eigen rol en aandeel in het gemeentelijk functioneren. Het gebruik van een begrip als *high commissionair* roept de weerstand tegen de sokkel op; een baptistenvoorganger laat zich niet zo makkelijk op een voetstuk plaatsen. Ook dit vindt zijn oorzaak in het congregationalistische gemeentevisie van het baptisme. De gemeente is een gavengemeenschap en principieel komt geen leidinggevende daar hiërarchisch boven of apart van te staan. Olof H. de Vries liet zien dat baptistengemeenten geen ambtsopvatting en ambtsdragers hebben, omdat alle werk, dus ook dat van de voorganger, principieel onderdeel is van de gemeenschap in de gemeente. Een voorganger staat niet *namens God* tegenover de gemeente, maar handelt *namens de gemeente* in de gemeente als zijnde onderdeel van de gemeente[251]. In een gemeente met *true believers* is dit goed mogelijk.

7.2.3 Geroepen met verwachting: bevestiging of verandering?

Uitkomsten onderzoek

Nauta benoemt de gemeente als plaats waar zowel de gemeenteleden als de voorganger zelfbevestiging zoeken. De voorganger moet de gemeente vooral bevestigen in wat ze al van plan is, en andersom moet de gemeente de voorganger ook de waardering voor zijn persoon schenken. Beide elementen vinden we bij de respondenten terug, zij het niet in dominante mate.

[251] De Vries (1) in zijn artikel *Het 'ambt' kritisch bekeken* (1984).

Wat zoekt de gemeente? Volgens de respondenten was het in het baptisme van meer dan 50 jaar geleden helder wat de taak van de voorganger was: 'alles', met als speerpunt prediking en pastoraat. Je wist wat je te doen stond - de klassieke taken. En dan vooral behouden wat er is en daar op voortbouwen. In een aantal hedendaagse gemeenten is die neiging er soms nog: de voorganger wordt beroepen om de gemeente vooral bevestigen in wie zij is en wat zij doet. En "in dat spoor verder". Je bouwde voort op wat de vorige voorganger had achtergelaten - daar was en dat gaf een zekere en veilige mate van continuïteit. "Mensen willen niet veranderen". Dat is ook de natuurlijke neiging. In de ene gemeente wordt de wens tot continuïteit expliciet benoemd: "De route staat al vast, mogen wij u voor ons karretje spannen?". In de andere gemeente komt die aap later uit de mouw: het "Ds. X deed het altijd zo.." is even hardnekkig als onkruid. Hoewel de meeste gemeenten met specifieke opdrachten wel aangeven waar een voorganger verandering mag aanbrengen, komen niet bij alle de woorden van hun mond overeen met de verborgen motieven van het hart. In sommige gevallen werd de voorganger afgehouden van bestuurlijke taken of kwamen er onverwacht toch nog een paar 'lijken uit de kast vallen' die de beroeping of de werksfeer toch een andere kleur gaven.

Ook zijn er gemeenten die er bewust voor kiezen een *tegenover* of een veranderaar te zoeken. Omdat de gemeente vastgelopen is en zich op een dood punt bevindt of omdat men "na jaren van *one way wind* de gemeenteboom weer in balans wil brengen en scheefgroei wil voorkomen". Voorbeelden daarvan liggen in het bereiken van jeugd, kerk zijn in de stad, zoeken naar energieke vormen van gemeenschapsbeleving e.d. Voor beroeping kijken deze gemeenten naar hun identiteit, "waar willen we (wil God..) heen met de gemeente?", en "wie kan ons daarbij helpen?". Dat is leidend voor de selectie van een kandidaat-voorganger.

Wat zoekt de voorganger? Deze vraag brengt ons bij de motivatie, het zelfbeeld en gemeentebeeld van de voorganger. Alle respondenten willen "God en gemeente dienen met de gaven die zij hebben" en dat met een zelfopofferende liefde (agape). Ze gaan er allemaal meer dan 100% voor. Zit er dan niks voor henzelf bij? Ook onder de respondenten werden er een aantal met 'valse' beelden van zichzelf en/of de gemeente geconfronteerd. Bij voorbeeld door de hoge dunk van zichzelf ("Dit varkentje moet ik kunnen wassen"), een dito verwachting van de gemeente ("Dit zijn allemaal gemotiveerde kinderen van God, wedergeboren, enthousiast, verlangend naar God, geleid door de Heilige Geest") of de zoektocht naar waardering ("Ze willen me graag") kwamen zij zichzelf tegen. Ook de voorganger zoekt bevestiging en steun van mensen. Hij mag dat ook doen, zij het eerlijk in zijn relatie met God. Door zichzelf de vraag te stellen "wie mag ik zijn?". Voor een paar respondenten werd deze vraag relevant op het moment dat falen of teleurstellingen (sociaal, geestelijk, relationeel) de overhand kregen. Zij werden daarin heel sterk teruggeworpen op God en de afhankelijkheid van Hem. "Dat betekent sterven aan je ego. Ook dit is een paradox in het voorgangerschap: weten wie je bent en waar

je voor staat, zonder dat het ego daar de eerste viool in gaat spelen. Immers, je vervult een dienende taak. Niet alleen in je persoonlijkheid en je gaven, ook in je tekort ben je daarin een voorbeeld naar de gemeente toe".

Zelfbeeld, authenticiteit en afhankelijkheid van God spelen hoe dan ook een even grote rol bij (be)roeping als de wensen en verwachtingen van een gemeente.

Analyse en interpretatie

Nauta's stelling dat de mens plaatsen zoekt waar hij bevestiging vindt, lijkt waar te zijn. Het is de eerste natuurlijke neiging. Je zoekt die partner die bij je past. Dat geldt voor de gemeente[252], dat geldt ook voor de voorganger. Natuurlijk willen we allemaal God dienen, op de bagagedrager van de *trouw aan God en aan elkaar* lift ook de *trouw aan jezelf* mee. Die trouw is onlosmakelijk verbonden met de trouw aan God en gemeente. Dat is niet vreemd, immers je neemt als voorganger jezelf mee. Je bent je eigen instrument. De invulling van je roeping en beroep gaat niet buiten je persoonlijk geloof om. Zij is de kern van je bediening, de bron waaruit je put. Het is "truth mediated through personality". Zo liggen deze 3 vormen van trouw heel dichtbij elkaar.

Waar de trouw aan jezelf in de motivatie boven komt te liggen, te dominant wordt, wacht teleurstelling. Wie verwacht dat zijn ego bevestigd wordt of dat het gemeentebedje voor hem gespreid ligt, zal ervaren wat de meeste voorgangers ervaren: dat je moet sterven aan je ego. Die les is geen schande, zij helpt de gemeente! Zoals een van de respondenten zei: "Ook in je tekort ben je een voorbeeld". In een baptistengemeente, waar de voorganger principieel onderdeel is van het gemeentefunctioneren, zou dit een kracht moeten zijn en geen zwakte...

[252] Zie ook Hoge en Wenger, pp. 85-87 en 93-95, over de vaak enorme weerstand tegen verandering in een gemeente. "We want our old church back!". Zij schetsen een beeld van gemeenten die wel van alles willen maar niet uit hun comfortzone durven te stappen. Zij noemend dit "a kind of selfcentered attitude".

7.3 Voorganger en gemeente beïnvloeden elkaar

De stelling van Nauta is "Kerken nemen de identiteit van hun voorganger aan". De vraag is dan ook: hoe werkt dit andersom, van gemeente op voorganger? In deze paragraaf staan wij stil bij hoe de voorganger en de gemeente elkaar over en weer beïnvloeden.

7.3.1 Invloed van voorganger op gemeente

Uitkomsten onderzoek

Opvallend is dat geen van de respondenten noemt dat hij invloed heeft of uitoefent op basis van zijn 'ambt' (positie) of "omdat de Schrift mij dat gezag toedeelt". De invloed c.q. het gezag wordt gegeven op basis van transparantie, authenticiteit en het samen optrekken. De kracht van de voorganger is gelegen in het feit dat hij, gewoon zoals hij is en met wat hij aan gaven en gebreken heeft, middenin de gemeente staat (niet er boven of er buiten). De verbreding van het draagvlak voor de geestelijke verantwoordelijkheid in de gemeente maakt dat je het samen doet. Een aantal respondenten gaf aan dit juist als een van de aantrekkelijke kanten van het (baptisten)predikant te beschouwen. De voorganger stimuleert, initieert, maar geeft ook ruimte voor initiatieven. Samen voorbereiden, samen uitvoeren.

In deze baptistencultuur kennen de voorganger ook hun plaats: zij zijn zowel *voor*ganger (voorbeeld) als *voorbij*ganger. "Je moet je invloed dan ook niet overschatten". De meeste voorgangers hebben geleerd hun rol te relativeren.

In en met zijn persoonlijkheid kan hij echter wel accenten leggen. Door het voor te leven, de gemeente mee te nemen in denkprocessen, visies en vergezichten voor te houden, gaven en krachten te bundelen voor specifieke stappen en projecten etc. Dit zijn de wegen die de respondenten bewandelen. Juist door het *voor*gaan worden wegen naar de toekomst of naar een uitkomst gebaand. Door initiatief te nemen, de moed te hebben - voorzichtig .. - voorop te lopen kan de angst voor het onbekende overwonnen worden of oude vertrouwde patronen losgelaten[253]. Op sommige momenten werpt hij zijn professionele of geestelijke gewicht in de

[253] De voorbeelden liggen in de sfeer van: bezig gaan met de gaven van de Geest, met elkaar durven spreken over levensheiliging in jouw dagelijkse praktijk (het leven delen gaat verder dan het delen van en discussiëren over de leer), introductie van Alpha-cursus en gavencursus, actief missionair worden in de samenleving of je kerk voor "vreemden" openstellen (is een bedreiging voor het bestaande).

schaal leggen om de weg te banen voor een moeilijker besluiten[254]. Uit trouw aan God of aan zichzelf hebben enkele respondenten op cruciale momenten hun poot stijf gehouden.

De beïnvloeding van de voorganger op de gemeente verloopt langs wegen van prediking, praktisering ("gewoon doen") en contacten (bestuurlijk, pastoraal, toerustend). Bewust en onbewust laat de voorganger zijn lijfgeur achter, je stempelt de gemeente in een bepaalde mate met je persoonlijke cultuur.

Analyse en interpretatie

Deze voorgangers zijn op en top baptist in hun rolopvatting. We treffen hier niet het ambtsdenken uit de meer traditionele kerken aan; die rol zou hen het beste in staat stellen om als tegenover te functioneren[255]. Conform een van de kernwaarden van het baptisme opereren zij als deel van (of deelnemer in) de gemeenschap[256]. Zij benutten juist de kracht van het baptisme: functioneren temidden en dus mét de gemeenschap.

Ook als voorgangers zelf anders zouden willen is dit de realiteit. De identiteit van een baptisten gemeente is sterk: het is de gemeenschap die een stempel zet op de gemeente, niet de voorganger. Wat dat betreft zijn er overeenkomsten met de besturing van een mammoettanker. Een stuurbeweging van de kapitein heeft pas op termijn effect. Een voorganger in zijn eentje zal niet zomaar het roer van een gemeente kunnen omgooien, hij zal een massa aan gewicht moeten 'meekrijgen'. De gemeente is 'in control'[257], zowel principieel als praktisch. De loyaliteit van de voorganger aan zijn gemeente is dus ook noodzaak. Hij heeft durf en visie nodig (om te weten waar gemeente en voorganger samen heen varen), maar zonder dat hij te ver voor de troepen uitloopt en hen kwijtraakt.

---

[254] Bij voorbeeld in de toepassing van tucht ten aanzien van een gemeentelid: een raad is bang voor de consequenties ("oproer en emoties") of vindt dat de soep niet zo heet gegeten hoeft te worden, de voorganger acht het geestelijk gezien onontkoombaar. Ook in een geval van manipulatie binnen een raad heeft een voorganger voet bij stuk gehouden, wetende dat trouw aan God in dit geval het vertrek van een aantal raadsleden zou betekenen.

[255] Zie Olof H. de Vries (1) in zijn artikel over *Het 'ambt' kritisch bekeken*.

[256] Idem. Zie ook Horjus (0), p. 9: "De voorganger is naar onze opvatting wel iemand die uit de rijen van gemeenteleden wordt geroepen, maar niet boven de gemeente komt te staan. Wij menen dit ook in de bijbel te kunnen lezen. Het Nieuwe Testament definieert het voorgangerschap nooit in termen van macht en heerschappij, maar altijd in termen van dienst. Zo verstaan is leiderschap het vermogen om dienend te leiden".

[257] In een van de beschreven cases in Hoge en Wenger, p. 120, staat beschreven: "The people were very controlling; it was *their* church. The leadership of the church was very weak (..)".

De invloed van de voorganger verloopt dan ook niet of nauwelijks via de formele weg (op basis van ambt of positie). Zijn invloed is meer feitelijk en verloopt via de kanalen die hem ter beschikking staan: prediking, individuele en groepscontacten, bestuur. Die zit vooral in de cultuur die hij overdraagt en de manier waarop hij dat doet. Dan komen we uit bij de overtuigingskracht van de persoon: zijn authenticiteit, integriteit, congruentie. De boodschap wordt uitgeleefd, uitgevent via de persoon van de boodschapper. "Practise what you preach". Boodschap en boodschapper vallen - bijna - samen: daarin zit de kracht en de invloed van de voorganger. Het komt weer neer op de "truth mediated through personality". Mijn indruk is dat *wat* je doet (truth) er uiteindelijk minder toe doet dan *hoe* je het doet (personality). Het onderzoek van Hoge en Wenger bevestigt dat[258].

Een voorganger moet dus authentiek zijn, echt, dichtbij zichzelf blijven. In deze 'man uit een stuk' (het bijbelse onverdeeld van hart zijn) komen de trouw aan God, aan zichzelf en aan de gemeente dicht bij elkaar.

7.3.2 Invloed van gemeente op voorganger

Uitkomsten onderzoek

Welke invloed heeft de gemeente, andersom, op de voorganger? De respondenten erkennen dat er een bepaalde mate van invloed is. Over het algemeen is die invloed beperkt.

Deels heeft deze invloed te maken met beeldvorming, *pogingen* van de gemeente tot projectie op de voorganger. Zo kan de schaduw van de vorige voorganger ter plaatse nog opgeld doen, zowel zijn succes ("Ds. X deed het altijd zo..") als zijn falen ("Ds. X had helaas geen oog voor.., van u verwachten wij dat ..."). Hoewel de respondenten de voorzichtige of onbewuste natuurlijke drang voelen van bijzondere verwachtingen die gemeenteleden hebben, is het risico dat men op een voetstuk geplaatst wordt niet erg groot. En voor zover die aandrang er zou zijn, zijn respondenten er zelf scherp op dit niet te laten gebeuren. Zij laten zich niet in de rol drukken van een ideaalbeeld. "Ook niet waar het mijn gezinsleven aangaat". Zij ontzenuwen het op voorhand, want "de bikkel op de sokkel dondert er anders heel snel van af". Een enkele blijft

[258] Hoge en Wenger, p. 162: "Pastors who are voted out, it's seldom because of their preaching. It's because of *how* they handle people. It's the way he handles finances, the way he handles his own life. If there's *real character* there, and a sense of call, people are pretty tolerant about the preaching".

om die reden bewust 'buiten beeld' als dat kan en laat een aantal taken uitvoeren door bij voorbeeld ouderlingen (bij dopen of opdragen van een kind).

Geen van de voorgangers heeft last van dat hij beschouwd wordt als - wat Nauta noemt - een geïdealiseerd alter ego. Hoewel zoiets menseigen is (wie wil er geen waardering?), staan de respondenten middenin de gemeentepraktijk - dit vangt een groot deel van de ongefundeerde ideaalbeelden van de voorganger af. De voorgangers beseffen ook terdege dat zij zelf deel uit maken van de gemeente. In een bepaalde mate zijn ze ook open over de kwetsbare kant van zichzelf, sommige vanaf de preekstoel, anderen in de persoonlijke contacten. "Ik laat merken dat ik niet anders ben dan zij, dat we samen maar stuntelaars zijn, de voorganger incluis".

Het enige moment dat ideaalbeelden openlijk(er) geventileerd worden is in crisissituaties. Een van de respondenten gaf aan dat hij vanuit de gemeente pijlen op zich afgeschoten kreeg met de boodschap "hoe een voorganger hoort te handelen en te spreken". Irreële verwachtingen werden geuit in stellige bewoordingen en voortdurend herhaald. Wanneer de gemeentevergadering en het gemeentegebeuren een "als een politieke arena beschouwd worden" (met debatten en politiek manoeuvres in het openbaar en in de achterkamertjes), dan verscherpen de tegenstellingen en worden verhoudingen bemoeilijkt. Het maakte dat de voorganger in kwestie in een spagaat raakte tussen zijn leidinggevende en zijn pastorale rollen. Ideaalbeelden schiepen i.c. afstand tussen voorganger en een aantal gemeenteleden. Intussen verwacht men wel dat de voorganger goed blijft functioneren[259].

Er is nog een andere invloed van de gemeente op de voorganger, een meer onschuldige: de culturele invloed. Waar je mee omgaat, daarmee word je besmet. In een aantal streken liggen lokale of regionale voorkeuren of gevoeligheden waar een voorganger rekening mee moet houden. De voorganger die in het zuiden van het land een gemeente diende was gewoon om met gemeente een pilsje na afloop van de dienst te drinken - niemand keek daarvan op. Die gewoonte was in het noorden des lands absoluut uit den boze[260]. Ook de regionale volksaard is iets waar de voorganger op moet inspelen[261].

[259] Goessens, p. 14, verwoordt het zo: "Men bedenke wel dat een voorganger met nogal wat kritiek te maken krijgt van gemeenteleden, en dat er temidden van deze spanning van hem nochthans 'een goed woord van de Heer' verwacht wordt".

[260] In het noorden des lands hebben mensen tot in de jaren zestig/zeventig van de 20e eeuw bij de doop niet alleen de belofte tot het navolgen van Christus moeten afleggen, ook moest men beloven geen druppel alcohol te drinken.

[261] Zo is voor een Groninger ja ook echt ja. In een aantal andere streken is het maar de vraag wat iemand echt bedoelt... Dat is even wennen in de communicatie.

Incidenten en conflicten hebben ook hun effect op de respondenten. Ze dwingen je verder te kijken dan je eigen kunnen en idealen en je ook te verdiepen in de motieven achter bij voorbeeld mislukkingen, wrijvingen of emotionele bewoordingen. Je leert er de gemeente door kennen én jezelf. Schade en schande zijn ook persoonlijke leermomenten - om het een volgende keer anders te doen òf om jezelf een volgende keer beter te beschermen. Meerdere respondenten geven aan zodanig pijnlijke dingen te hebben meegemaakt dat zij hun naïviteit zijn kwijtgeraakt. Te kwetsbaar ben je een makkelijke prooi. De andere kant is dat momenten van wrijving ook een vormende uitwerking hebben gehad in de beroepsuitoefening. Een aantal gaven ook aan in de loop der jaren door ervaring wijzer en verdraagzamer te zijn geworden.

Analyse en interpretatie

Op het voetstuk in de baptistengemeente staat ... in ieder geval niet de voorganger. De tijd dat "de dominee" met ontzag benaderd werd of verafgood ligt al ver achter ons[262]. Terecht typeert Horjus dit als een "gezonde ontnuchtering"[263] die heeft plaatsgevonden. Baptisten zijn er ook niet het type mensen naar, de gemeente niet en de respondent-voorgangers ook niet. Zij zijn op en top gemeentemensen, staan naar de baptistentraditie in het midden van de gemeente. "Je maakt er zelf deel van uit". Wie dichtbij is en zich laat kennen behoeft geen voetstuk. Wie dichtbij is kan ook zijn mogelijkheden en beperkingen, zijn gaven en grenzen beter communiceren. Bij de respondenten waren onrealistische verwachtingen die men ten aanzien van de voorganger zou koesteren geen dominant item[264]. Zo kan hij dichtbij zichzelf (trouw aan zichzelf) blijven en is er niet of minder de noodzaak om zichzelf te beschermen door "een rol te spelen"[265]. De gemeentecultuur stelt de voorganger in staat tamelijk authentiek te kunnen zijn.

De invloeden die de voorganger meekrijgt van/in een gemeente zijn invloeden die elk gemeentelid ondergaat. De voorganger als gemeentelid deint mee op de *couleure locale* qua cultuur en deelt mee in de conflicten en wrijvingen die er zich voordoen. Omdat hij volop c.q.

---

[262] Zie o.a. Huiting, p. 3; Horjus (3), p. 12, over "van notabele tot nobody"; en Klouwen en Van Nieuwpoort, pp. 27-28, over het predikantschap als zijnde "uit de categorie oude ambachten, voor de huidige wereld totaal van relevantie gespeend".

[263] Horjus (3), p. 12.

[264] Deze uitkomst verschilt van die uit het onderzoek van Hoge en Wenger, p. 217, waarin projectie van onrealistische verwachtingen wel als een probleem werd neergezet (met als resultaat niet zelden een burnout en opgave van het predikantschap).

[265] Nauta's benadering vindt weinig weerklank in het type baptistengemeenten. Wellicht doen zijn conclusies meer opgeld in traditioneel protestantse gemeente, waar een cultuur van ambtsdragers is en de projectiebehoefte groter? (Zie ook Olof H. de Vries (1)).

fulltime in de gemeente bezig bent, krijgt hij daar meer van mee dan het gemiddelde gemeentelid, maar de invloeden zijn niet specifiek functiegerelateerd. Dat de voorganger op deze manier meedeelt in de gemeentecultuur is typisch baptist.

Evenmin specifiek functiegerelateerd is dat voorgangers leren van ervaringen. Hij wordt ook zelf "gevormd en geschuurd" door wat hij meemaakt in de gemeente. In het ene geval groeit de verdraagzaamheid, in het andere geval wordt hij erop gewezen zijn grenzen beter te bewaken. Zijn toegenomen kwetsbaarheid[266] is zowel een sterk punt (authentiek kunnen zijn) als een achilleshiel (jezelf leren beschermen).

7.4 De voorganger 'tegenover' een gemeente

De voorganger als profeet, als *tegenover* - deze noties vinden we terug zowel bij de puriteinen (Perkins, Lloyd-Jones) als bij Nauta. Nu we de roeping (het vertrekpunt; §7.2) en de praktijk (invloed; §7.3) van het voorgangerschap hebben bekeken, willen we onderzoeken of, en zo ja hoe, de hedendaagse baptistenvoorgangers te maken krijgen met hun profetische rol van *tegenover*.

7.4.1 Trouw aan God - trouw aan de gemeente - trouw aan jezelf

Uitkomsten onderzoek

Principieel zeggen alle respondenten dat de trouw aan God boven alles gaat. "In de eerste plaats is Hij het die mij geroepen heeft". Eén van de respondenten vult dat aan met het element van de gehoorzaamheid: "Ook als je het soms grondig met God oneens bent, Hij heeft wel gelijk". Een ander voegde eraan toe dat trouw aan God nauw samenhangt met trouw aan Gods Woord. "Want daarin heeft Hij Zich in de eerste plaats geopenbaard. Dan word je daar zelf aan ondergeschikt. Daar herkent de gemeente zich in en dan valt er over te praten, ook bij vernieuwing of verandering".

De trouw aan jezelf ligt voor de meesten dichtbij de trouw aan God. "Door niet trouw te zijn aan God word je ontrouw aan jezelf". Hierin ligt ook een verwijzing naar je roeping als

[266] Zie ook Huiting, p. 3.

voorganger. Er is een nauwe verwevenheid met je persoonlijke overtuiging en missie en met het feit dat God je zo gemaakt heeft zoals je bent.

Tijdens de interviews merkte ik hoe *principieel* men spreekt over de trouw aan zichzelf, terwijl de toepassing in de *praktijk* niet zelden een ander verhaal laat zien. Van 'elastieken' die te lang zijn opgerekt (men geeft z'n grenzen niet op tijd aan), tot aan ernstige gezondheidsklachten, overspannenheid en burnout. Meerdere van de respondenten hebben hier tijdens hun voorgangerschap aan en onder geleden. De praktijk is toch vaak dat de trouw aan jezelf als eerste geofferd wordt. "Als het met God en de gemeente maar goed gaat, ook al voel ik mij er minder bij". Hoezo zorgen voorgangers goed voor zichzelf??

Dat de trouw aan jezelf tijdens de interviews in tijd en intensiteit zo'n grote plaats kreeg, geeft impliciet aan dat dit een *(hot?) issue* is onder voorgangers. Ik proefde dat hier veel ongenoemd leed en ongedeelde eenzaamheid ligt. Twee respondenten kaartten de confronterende achterliggende vraag aan: hebben voorgangers een reëel beeld van zichzelf, kennen zij zichzelf? "Die vraag is van belang als je moet omgaan met teleurstellingen in het sociale, geestelijke of relationele vlak". Het zelfbeeld als achilleshiel kwam bij een drietal respondenten naar voren. Als je op dat kwetsbare punt geraakt wordt door of in de gemeente, heeft dat ook consequenties voor je relatie met God en de gemeente. De respondent die met een wankel zelfbeeld kampt(e) is geneigd in de gemeente eerder "dingen te laten begaan" als hij daar onzeker over is, bang dat mensen de bal terugkaatsen en dan niet alleen de bal maar ook op de man spelen. Een andere respondent ontdekte dat zijn neiging zichzelf volledig weg te cijferen "wel heel geestelijk en vroom lijkt, maar ten diepste vleselijk is. Ik word er door leeggezogen, het gaat ten koste van mijn gezin en gezondheid en maakt dat ik mijn zwakke punten in de gemeente verbloem om maar geen gezichtsverlies te lijden".

Tot slot: trouw aan de gemeente. Door de respondenten wordt deze trouw ook bijna letterlijk tot slot genoemd. Of ze wordt vanzelfsprekend geacht òf ze staat inderdaad onderaan het prioriteitenlijstje van de 3 loyaliteiten. Ik vermoed dat het een combinatie is. De liefde voor de gemeente is zo groot, in de functieuitoefening geeft men heel veel van zichzelf. Aan de andere kant wordt deze trouw *begrensd* door de trouw aan God en de grenzen van zijn eigen persoonlijkheid en vermogen. Een drietal respondenten heeft, met een beroep op de trouw aan God, weleens geweigerd een opdracht uit te voeren of mee te gaan in wat een raad voorstelde. In die gevallen werd òf de evangelieverkondiging beknot ("we willen dat je niet over aspect X van Jezus spreekt") òf was levensheiliging in het geding ("er gebeurden dingen die niet door de beugel konden"). Het vroeg in die gevallen moed om tegen de stroom in te roeien en daarin alleen te staan.

Analyse en interpretatie

In het spanningsveld van de 3 loyaliteiten wordt de trouw aan God als meest sterke en krachtige gevoeld. Dat verbaast niet, want dit is consistent met de manier waarop voorgangers hun roeping beleven: sterk verticaal, minder horizontaal. In §7.2.2. zagen wij al dat de roeping van voorganger door henzelf veel meer van boven (God) dan van beneden (gemeente) ervaren wordt. God gebruikt een gemeente wel om je te roepen, maar daar is het dan ook mee gezegd.

Trouw aan de gemeente is groot, maar wordt begrensd door de trouw aan God en - meer en meer - ook de trouw aan zichzelf. Dat laatste heeft men al doende, met vallen en opstaan en door schade en schande geleerd[267][268].

Het minst openbaar is het leed dat schuilt achter de vraag naar de trouw aan zichzelf als persoon en gelovig mens. De meeste voorgangers wekken de indruk "dat het wel snor zit", met af en toe wat situaties waarin ze op de rand van het toelaatbare balanceren (situaties waarin het gemeentewerk hen fysiek of geestelijk uitput). De gemeente heeft er weinig weet van, althans het is zelden onderwerp van gesprek. Goessens[269] noemt een aantal redenen voor deze gespreksstilte: onwetendheid, schaamte ("een dominee met een maagzweer, kan dat??"), desinteresse en twijfel aan zijn roeping. Onder voorgangers (onderling) is dit, met de toenemende aandacht voor zelfkennis en zelfaanvaarding[270], wél een thema aan het worden. De zorg voor de eigen geestelijke gezondheid, wie neemt die op zich en aan wie vertrouw je dit toe?

---

[267] Hoge en Wenger, pp. 49-51, tonen met hun overzicht van redenen om te stoppen met het voorgangerschap dit ook aan. De top 3 van vertrekredenen ligt bij 1. het beter willen benutten van je gaven en talenten in een deeltaak 2. conflicten 3. burnout en frustratie. Minder, maar ook genoemd wordt de zorg voor het eigen gezin. Elk van deze redenen ligt uiteindelijk in de sfeer van of je in staat bent met jezelf en je grenzen om te gaan (of je je laat raken of niet, of je iets toelaat of niet).

[268] Een van de respondenten gaf aan dat zijn burnout betekende "sterven aan jezelf. God heeft het gebruikt om mij als persoon te 'resetten' om mij weer sterker te maken. Ik heb daardoor geleerd me niet opnieuw afhankelijk van een gemeente te maken. Ik ga nu nuchterder met mijzelf en situaties in de gemeente om. Als ik heb gedaan wat in mijn vermogen ligt is dat genoeg en hoef ik mislukkingen niet als persoonlijk falen aan te trekken".

[269] Goessens, p. 14.

[270] Denk ook aan de supervisietrajecten voor voorgangers, zowel in de opleiding als erna. Er is meer aandacht voor de omgang met jezelf. Zie ook de recente uitgave in de Baptisticareeks van de Unie van Baptistengemeenten: Wout Huizing (red.), *Onder het vergrootglas: pastorale supervisie aan studenten en voorgangers* (mei 2010).

Fundamenteel in de trouw aan God is wat twee respondenten analyserend aankaartten: "Trouw zijn aan jezelf is voor veel voorgangers moeilijk, omdat ze niet weten wie zij zelf zijn. Vaak is men alleen trouw aan een (ideaal)beeld van zichzelf". Projectie van persoonlijke wensbeelden vult de leemte op van zelfkennis. De trouw aan jezelf gaat door het filter van zelfreflectie en zelfkritiek. Wie alleen trouw is aan het (ideaal)beeld van zichzelf of dat een ander op hem projecteert, die voorganger kan daar zwaar aan lijden - als aan een gevangenis. Een van de respondenten durfde de stelling aan dat menig burnout niet te maken heeft met te veel werk, maar met teleurstelling in je ideaalbeeld. Beide respondenten concluderen dat een voorganger moet sterven aan zijn valse zelfbeelden; zo niet, dan zal hij onder die projecties lijden. Authenticiteit en integriteit hebben daarom ook te maken met zelfkennis en zelfaanvaarding. Een aantal aanbevelingen uit het onderzoeksrapport van Hoge en Wenger raken of refereren hier ook aan[271].

7.4.2 Situaties van *tegenover*

Uitkomsten onderzoek

Perkins benoemt dat je als voorganger niet alleen maar *medestander* van de gemeente bent, maar soms ook de rol van *tegenover* moet innemen. In welke situaties van de voorgangers deed zich dit voor? Hoe zag dat spanningsveld van trouw aan God, aan de gemeente en jezelf er toen uit? Wat waren de motieven om *op te staan tegen*?

In welke situaties manifesteerden respondenten zich als *tegenover*?

- Strijden tegen een zekere tamheid en matheid in de gemeente. "Mensen draaiden jarenlang in dezelfde cirkeltjes van beleving en problemen rond, er was geen groei en vooruitgang. De een wentelt zich in het hopeloze "ik kan het niet", de ander blijft in de kramp van "ik moet veranderen". Ik miste het verlangen naar verdieping in de gemeente. In een aantal preken en op de bijbelstudie heb ik dat concreet benoemd. Dat werd door sommigen als pijnlijk en confronterend (en soms zelfs ongewenst) ervaren."

[271] Hoge en Wenger, pp. 201, 217-218. De aanbevelingen liggen niet alleen op het gebied van meer aandacht in de opleiding om om te gaan met praktische kanten van de taak (bijv. het leven als voorganger). Specifiek noemen zij "improve the call process" en "provide ongoing support for pastors". Voorgangers moeten blijkbaar nog erg leren om voor zichzelf op te komen.

- De gemeente moest gewezen worden op het bezig zijn met hoofdzaken in plaats van met bijzaken. "Materiële bijzaken slorpten onnodig veel kostbare energie weg en leidden tot conflictueuze discussies in de gemeente. Hier gaat het toch niet om!". In een vermanende preek heeft de voorganger de gemeente deze spiegel voorgehouden.

- In twee gemeenten kwam de voorganger in het geweer tegen corrumperende kerkelijke macht. Informele machtcircuits oefenden manipulerende macht uit, waarbij hun invloed direct of indirect zich uitstrekte tot kandidaatstellingen voor de raad en andere functies, doopaanvraag, inrichting van de samenkomsten, concrete voorstellen die gedaan of afgedaan werden etc. "Bij ons in de gemeente werkt dat zo, dominee...". Bepaalde tradities van "hoe het gaat" waren zo gegroeid en soms ook versteend geraakt. Eén van de respondenten besloot voor zichzelf: "Als ik hier aan toegeef, ben ik schijnheilig naar God en de gemeente en laat ik mijzelf los. Ik ben geen voorganger geworden om mensen te behagen". Alle 3 loyaliteiten kwamen hier in het geding.

- Huichelachtig gedrag is ook een thema waar een voorganger als een eenzaam *tegenover* in moest opereren. "Van buiten zag het er goed verzorgd en harmonieus uit, ban binnen wat zij rot. In de achterkamertjes werden vetes uitgevochten, zonder blikken of blozen vierde men het Avondmaal aan één tafel". Toen de voorganger in de raad deze onwaarachtigheid aan de orde stelde werd hem te verstaan gegeven dat "we hier de vuile was niet buiten hangen". Men was hier niet op aanspreekbaar.

- Toen een van de voorgangers felle kritiek uit de gemeente kreeg en dat gistte in groepsvorming tegen hem, heeft zijn kerkenraad verzuimt hem te beschermen tegen de aanvallen. De voorganger kwam alleen te staan, terwijl hij hun steun nodig had om zelf staande te blijven en om deëscalerend op te treden in de gemeente. Ongewild werd hij zo een eenzaam *tegenover*.

- Hardnekkig maar minder persoonlijk bedoeld is de strijd tegen een versteende, traditionalistische gemeentecultuur van "Dat zijn we altijd zo gewend". De voorganger in kwestie heeft vragenderwijs en vriendelijk blijvend de heilige huisjes een voor een 'gesloopt' en zo de gemeente weer open en vormbaar gemaakt. "Dat heb ik gedaan door als voorganger transparant te zijn over wat de bijbel zegt en hoe ik er ook zelf mee geworsteld heb. Belangrijk was ook dat ik deed wat ik zei - ze zien dat je het oprecht meent. Ik heb de gemeente bewust gemaakt door haar te bevragen ("Waarom doen we dit? Wordt God hiermee gediend?") en er samen over te spreken - in de samenkomsten (preken) en langs de weg van een-op-een contacten en het pastoraat. Zo hebben we ons in elkaar verdiept: ik in hen, zij in mij".

Analyse en interpretatie

De spanningsvelden die de respondenten aangaven waren niet schriftuurlijk of dogmatisch van aard. Geen theologische discussies, tucht of aanzet tot bekering en wedergeboorte. De bovengenoemde spanningsvelden hebben gemeen dat zij alle gaan om aspecten van levensheiliging - het gedrag dat een christen behoort te tonen in oprechtheid en authenticiteit, in relaties en bestuur, persoonlijke toewijding en leerbaarheid. Het evangelie, in woord maar vooral in daad, werd geen recht gedaan. Ten principale was het de trouw aan God en daarmee ook de trouw aan Zijn bedoeling met de gemeente die op het spel stond. Daartegen stonden de voorgangers op. Omdat dit 'van binnen' zo verweven was met henzelf, dragen deze *tegenover*-acties ook noties van niet ontrouw willen zijn aan zichzelf ("anders laat ik mezelf los"). Hier liggen de 3 loyaliteiten dicht bij elkaar.

De voorganger gaat niet 'op zijn strepen staan' in een gemeentevergadering. De formele machtspositie ontbeert hij om die weg te gebruiken. Langs de dagelijkse werkkanalen als prediking, pastoraat, raadsvergadering en met op maat indringende dan wel vriendelijke middelen wordt een probleem aangekaart en al dan niet opgelost. Qua *cultuur* is dit 'the baptist way'...

7.4.3 De rol van gezag en van het congregationalistisch model

Uitkomsten onderzoek

Wat is de rol van gezag in de gemeente? Heeft het typisch baptistische congregationalistische model daar nog invloed op?

Mijn verwachting was dat de gemeenteledenvergadering een dominant(er)e rol zou spelen in het gemeentelijk functioneren. Immers, zij is het hoogste bestuursorgaan van de gemeente. Zij bepaalt het beleid en besluit over belangrijke onderwerpen. De gemeentevergadering is het gespreksplatform waar dit alles besproken en besloten wordt.

Dat bleek aanzienlijk minder het geval. Vroeger zagen voorganger, raad en leden op tegen de gemeentevergadering: deze bijeenkomsten waren soms als een politieke arena. Het congregationalisme heeft echter een andere, praktischer vorm gekregen. "Congregationalisme met een vleugje presbyteriaans erin", noemde iemand het. De leden van een gemeente worden actief betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van beleid en de raad legt daarin de zaken overzichtelijk op tafel en legt praktisch verantwoording af over zijn handelwijze. Daarmee is het

vroegere accent op het gezamenlijk besluiten afgenomen. Gemeentevergaderingen en -bijeenkomsten dragen nu veel meer de sfeer van "we gaan samen verder bouwen". Dit geeft helderheid, betrokkenheid, laat de gemeente meebewegen en genereert zo tevens motivatie. Zo werkt het identiteitsvormend uit: "Op deze manier willen wij volk van God zijn". Dit is een hele cultuurverandering in de laatste twee decennia. Hierin is ook meer ruimte voor de raad om leiderschap te tonen en de gemeente 'mee te nemen'.

Het gezag van de voorganger zit volgens elk van de respondenten in *wie je bent* en *hoe* je leiding geeft. "De tijd dat er naar je geluisterd werd omdat je *de dominee* was of gestudeerd had is voorbij"[272]. Volgens een van de respondenten hoeven we hier niet rouwig om te zijn: "Gezag moet geestelijk van aard zijn, niet traditioneel of maatschappelijk". Ook de Schrift wordt niet of nauwelijks door de respondenten als gezagsgrond genoemd voor het functioneren van de voorganger. Nog steeds verwachten mensen dat je met de Schrift een *tegenover* durft te stellen. De manier waarop is echter anders. "Je gaat samen op ontdekkingstocht, samen lezen". Er wordt niet meer met de Bijbel gezwaaid voor het eigen gelijk of om gezag af te dwingen. Het gezag zit meer in de handelwijze en manier waarop de boodschapper de boodschap belichaamt: hoe de voorganger omgaat met zijn gemeente. "De voorganger staat allang niet meer op een voetstuk, de mensen zijn qua opleidingsniveau doorgaans niet minder dan hem".

Analyse en interpretatie

Anders dan - althans ik had - verwacht speelt de congregationalistische *structuur* geen dominante rol in de gemeente. Formeel is de ledenvergadering weliswaar het hoogste besluitvormende en beleidsbepalende orgaan in de gemeente, in de praktijk werkt het wezenlijk anders. Er lijkt meer sprake te zijn van een congregationalistische *cultuur*, zij het met presbyteriaanse structuurtrekjes! De gemeente in vergadering bijeen is geen besluitenmachine meer, zij wordt door de leiding van de gemeente (kerkeraad) meegenomen in een proces van voorbereiding (oriëntatie, discussie, meningvorming), besluitvorming, uitvoering en evaluatie. Deze werkwijze ligt dichterbij wat leden en leiding prettig vinden in de omgang. Het maakt het ook makkelijker om kwetsbaar en zoekend te zijn in plaats van dat er standpunten moet worden verdedigd en degens gekruist. Zij is bewust gericht op draagvlak in de gemeenschap.

Wie de baptistengeschiedenis nader bestudeert ontdekt dat de congregationalistische bestuursstructuur niet plat vertaald mag worden in "democratisch besluiten". Het laatste is te eendimensionaal. Het gaat juist om de inbreng en het meedenken van de leden als vitale delen van het lichaam van Christus, het levend(ig)e gemeenschappelijke. Er moet sprake zijn van wat

[272] Zie ook Huiting, p. 3.

Bakker noemt "gemeenschapsdenken"[273]. Niet de kerkstructuur, maar de cultuur van uitoefening van het priesterschap van alle gelovigen staat centraal. Als Christus door de gemeente heen werkt, staat uiteindelijk Hij centraal - daar gaat het om! Die grote verantwoordelijkheid om, als "verbond van mondige gelovigen, die in gelijkwaardheid met elkaar goddelijke roeping hebben de gemeente te leiden en haar taken uit te voeren" heeft de gemeente waar te maken[274]. Formeel kan er weliswaar kan er weliswaar sprake zijn dat "[in] een geloofsgemeenschap waarin alle gelovigen in zekere zin ambtsdrager zijn, berust het gezag bij de vergadering (congregatio) van alle gelovigen"[275], de kern of de voorhoede van het priesterschap van alle gelovigen in het baptisme ligt volgens Brackney niet in ligt in de bestuursstructuur en blijkt bovendien pas een later (en dus geen oorspronkelijk) accent[276]. Impliciet blijkt dit ook uit het historisch overzicht van Olof H. de Vries: de aandacht in zijn boek voor structuur is minimaal en bij de kenmerken van de baptistenidentiteit wordt met geen woord over de congregationalistische structuur gerept[277]

De uitkomsten van het onderzoek sporen verrassend met de oorspronkelijke geest achter het congregationalisme. Het *driedimensionale* is daarmee 'onder het stof vandaan gehaald': het gaat om God/Jezus Christus, Zijn Lichaam de gemeente en de individu als onderdeel daarin.

Zolang deze geest c.q. cultuur leidend is, blijft een gemeente dicht bij het kloppend hart van de gemeente. Omdat het toch een vertaling nodig heeft gehad in een congregationalistische *structuur*, draagt het bij verkeerd gebruik het risico in zich van een ontsporing in een soort 'politieke arena'. Een van de respondenten schetste een treffend beeld wat er dan gebeurt: "Je herkent de cultuur van deze samenleving. Met 'wij hebben recht op...', in een opgefokte sfeer

[273] Bakker (2), pp. 236-237. "Strikt hiërarchische organisatievormen in de gemeente zijn niet naar de Schrift en verhinderen de nodige betrokkenheid en inbreng van de leden. Ja, veeleer resulteren ze in een passieve houding. Het gaat in de gemeente van Christus om de gemeenschap van de Heer. De gemeente is een levende gemeenschap en hoort vanuit gemeenschappelijkheid en wederkerigheid te leren denken en beslissen. Met recht kunnen we dit een 'communal turn' noemen (een paradigmaverschuiving naar het gemeenschapsdenken toe), omdat de neiging van elke kerk is om de macht te concentreren".
[274] Olof H. de Vries (2), pp. 34-35.
[275] Idem; zie ook Brackney, p. 55.
[276] Brackney, p. 73: "In the late nineteenth century, Baptists began to *borrow* Martin Luther's phrase 'the priesthood of believers' to apply to their sense of ministry of all believers. Since Jesus Christ is the high priest and has broken down all barriers before God, every believer has priestly access to God. By this has been meant a specific affirmation of each person before God in specific aspects of ministry: praying, preaching, leading in the celebration of the Lord's Supper, baptizing, and assuming care-giving ministries within the congregation."
[277] Olof H. de Vries (2), pp. 296-297. Misschien zijn we toch meer een beweging dan een kerk....

en met een kort lontje worden gemeenteleden plots elkaars *tegenover* in plaats van dat zij samen de gemeente *zijn*".

In de trend van de genoemde congregationalistische *cultuur* hoeft de voorganger niet 'op zijn strepen te gaan staan' - hij heeft ze trouwens ook niet... Hij treedt, net als de overige leiding, vooral op als procesbegeleider[278]. Het "toerusten van de heiligen tot dienstbetoon" (Ef. 4:12) is meer een procesbegeleiding geworden dan het overdragen van kennis ("als je het zo doet of dit weet is het goed"). Van hem wordt gevraagd te zijn wie hij is, met al zijn (h)erkende gaven. Hem wordt gezag toegedacht op basis van wie hij is en hoe - authentiek en vaardig/deskundig - hij zijn werk doet. Het gezag is niet meer primair op basis van positie of de Schrift. Het meeste gezag zit 'm in de voorbeeldfunctie van een persoon: eerlijk, open, jezelf zijn. "Mensen zien dat het je er niet om gaat zelf te scoren, maar dat je anderen laat scoren". De authenticiteit die ook bij de puriteinen, de baptisten en zelfs in Nauta als dragend wordt beschreven voor het gezag van de predikant is essentieel. Boodschap en boodschapper vallen nagenoeg samen. De overtuigingskracht en het gezag liggen in de manier waarop de voorganger het geloof voorleeft en uitdraagt. In de postmoderne cultuur wordt gezag op deze manier *verdiend*[279].

7.4.4 Effecten van het *tegenover*: het lijden en leren van de voorganger

Uitkomsten onderzoek

Deze strijd van het *tegenover* zijn is zwaar, maar voor de buitenwacht veelal onzichtbaar. Want vaak verborgen gehouden, het is het stille leed van de pastorie.

Meerdere respondenten hebben fikse kleerscheuren opgelopen, in enkele gevallen krassen op de ziel. De grootste klacht is de eenzaamheid: ze staan er vaak alleen voor en alleen in, soms met de echtgenote als enige mede-lijder. Kerkenraden leven niet altijd in en mee, of zijn in

[278] Ook in de competentieprofielen van de voorgangersopleiding aan het Baptistenseminarium is deze ontwikkeling zichtbaar (www.baptisten.nl/media/img/taakvelden/tv/pdf/Competenties_beroepsrollen.pdf).

[279] Dit 'verdienen' mag echter niet leiden tot een hoge eigendunk, want in dat geval zou het haaks staan op wat Paulus bedoelt in Rom. 12:3. Daar tekent hij op dat gezag enkel berust op genade...

sommige gevallen zelf de stichter van of de afwezige brandweer bij 'de brand' bij de voorganger. "

Ernstige gezondheidsklachten zijn geen zeldzaamheid bij de respondenten, enkelen liepen tegen overspannenheid aan of belanden in een burnout. Ook psychisch hakt het erin. De respondenten gingen bij wrijving of spanning vaak eerst te rade zichzelf: wat heb ik verkeerd gedaan, wat had ik anders kunnen doen? Er is onbegrip dat je als christenen zo met elkaar omgaat; dat het gif van onrechtvaardige handelwijze of roddel "ook in mijn gemeente uitvreet en stuk maakt". Deze pijn slaat niet zelden naar binnen bij de voorganger. Bij een aantal respondenten speelde ook de angst voor consequenties in de gemeente. "Als een paar mensen nu het lidmaatschap opzeggen, is het nog lang onrustig in de gemeente en moet ik op het matje verschijnen. Ik wordt heen en weer geslingerd tussen pastoraal blijven en de waarheid laten staan".

Ook de "angst om alles kwijt te raken" sloeg bij twee respondenten toe. "Je moet echt leren loslaten: je baan, je inkomen, je huis". Uiteindelijk geven zij aan dat het, achteraf gezien, een leerzaam proces was. "Het resultaat is nu dat ik hier geen angst meer voor heb. Ik sta er losser in, vertrouw op God en weet wie ik ben en wat ik kan. Dat maakt mij ontspannener voor een eventuele volgende crisis". Bij de wat oudere respondenten lagen bij gezondheidsklachten ook de toekomstperspectieven ("Haal ik zo de 65? Ben ik nog fit en aantrekkelijk genoeg om beroepen te worden door een andere gemeente?") zwaar op de maag.

In een enkel geval waren er ook anonieme telefonische en schriftelijke bedreigingen. De impact op je gezin laat zich raden - dat geldt overigens voor al dit lijden, het blijft niet onopgemerkt binnen de pastorie. Alle respondenten ervaren het dat het je niet onberoerd laat als mensen ruzie maken en uit de gemeente stappen. Een aantal voorgangers gaf aan een stuk naïviteit en vrijmoedigheid verloren te hebben. Door zich minder open en kwetsbaar op te stellen beschermen zij zichzelf.

Boosheid, diepe teleurstelling en verdriet, maar ook angst zijn de dominante emoties bij dit lijden. In dit lijden sneuvelt niet alleen het ideaalbeeld van de gemeente en van jezelf, ook het vertrouwen in mensen raakt geschaad. Ontluisterend is de teloorgang van de illusie dat "dit mij niet zou overkomen". De teleurstelling gold ook het gebrek aan medeleven van collega-baptistenvoorgangers. De onderlinge samenhang en zorg bleek gering: "Er was niet of nauwelijks een andere voorganger die belde, zelfs niet uit het regionale convent. Het was doodstil. Iedereen heeft blijkbaar de handen vol aan zichzelf."

Een van de respondenten stelt zichzelf telkens de even principiële als confronterende vraag: is mijn lijden vleselijk of geestelijk? Hij ontdekte dat persoonlijke gevoeligheden vaak ten

onrechte als geestelijk lijden worden aangemerkt, terwijl er veel 'ik' bij zit: mijn lange tenen en stokpaardjes, mijn trots en ambities, mijn eigen ideaalbeeld, mijn Messiascomplex, "ik word gepasseerd", "wat zullen anderen wel denken?" etc. Hij durfde de stelling aan dat "de meeste pijn zit niet zelden in het vlees van de voorganger". Dit vraagt een eerlijke zelfreflectie en onderzoek naar de verborgen agenda van zelfbevestiging in onze taakuitoefening. Gestript van het vleselijk lijden resteert er, zoals sommigen zeggen, toch een 'lijden om Christus' wil'. "Je lijdt aan de gemeenschap van de gemeente om Hem. Ze is je kostbaar en daardoor is het zo pijnlijk. Dàt is ook wat echte liefde is."

Heeft het behalve lijden ook nog winst gebracht? Nagenoeg alle respondenten beamen dat. Deze winstpunten zijn als volgt samen te vatten:

- Meer *trouw aan God*: de moeilijke situatie heeft mij dichter naar God toe gedreven. "Daar moest ik het ook van hebben, Hij hield mij staande. Op mijn tandvlees kwam ik bij Hem".

- Meer *trouw aan zichzelf*, in de zin van vormend en louterend: "Ik ben mijn Messiascomplex kwijt. De meeste blauwe plekken waren vleselijk, niet geestelijk" en "Een bepaalde hoogmoed heb ik moeten afleggen". Loochening van het vertrouwen op de eigen veerkracht klinkt in "ik dacht dat dit mij hier niet zou overkomen".

- Meer *oog voor de gemeente*: "Ik heb scherper leren luisteren naar de motieven van de mensen, naar de bedoelingen en emoties achter bepaalde woorden en manieren". Een ander zei: "Een winstpunt was ook dat ik het ideaalbeeld van de gemeente verloren ben. Die was niet realistisch".

Analyse en interpretatie

De prijs van het tegenover zijn blijkt niet gering. Er gebeurt van alles, te beginnen al in je hoofd en hart (zorgen maken, angstig zijn, zelfbeeld). Het lijden strekt zich verder uit tot lijf en lezen (aantasting van gezondheid), het huwelijk en gezinsleven, de portemonnee en de economische toekomstperspectieven, relatie met mensen in de gemeente, collegiale verhoudingen etc. Deze stress en dit lijden lijken ingebakken beroepsrisico's te zijn bij de voorganger. Vooruitzichten als deze maken het niet aantrekkelijk om je als tegenover op te stellen - zo'n opstelling is immers veelal een keus.

Opvallend vond ik dat veel respondenten hebben geleden aan zichzelf, bijna als een soort *purification*. Alsof door het opstaan tegen een onrechtmatigheid de voorganger opeens geconfronteerd wordt met zijn - blijkbaar onvolmaakte - zelfbeeld. Het maakt hem enerzijds

kwetsbaar en anderzijds uiteindelijk sterker. De situatie vraagt om een eerlijke zelfreflectie en onderzoek naar de verborgen agenda van zelfbevestiging in de taakuitoefening. Heeft Nauta dan toch gelijk met de stelling dat zelfbevestiging een latente drijfveer van voorgangers is? Ik denk het wel, al is het maar ten dele. Alle respondenten stonden tamelijk stevig met beide benen op de grond en in een open relatie met God. Dat neemt niet weg dat God conflicten en crisissituaties louterend of voor een bepaald leereffect kan gebruiken. Bonhoeffer[280] schrijft daar het volgende treffende, vermanende stukje over (de cursiveringen zijn van mijn hand):

> "Een dominee behoort niet over zijn gemeente te klagen, helemaal niet tegenover mensen, maar ook niet tegenover God. Hem is geen gemeente toevertrouwd met de bedoeling, dat hij voor God en mensen de aanklager van die gemeente zou worden. Wie niets weet te beginnen met een christelijke gemeenschap, waarin hij gesteld is, en de schuld op die gemeenschap schuift, die *onderzoeke eerst zich zelf*, of het soms niet juist zijn *wensdroom* is, die hier door God kapot geslagen moet worden en als hij ontdekt dat dat zo is, dan mag hij God danken, die hem in deze nood gebracht heeft. Blijkt het evenwel anders te zijn, dan hoede hij er zich voor tot aanklager te worden van de gemeente Gods. Hij doet beter zichzelf aan te klagen vanwege zijn *eigen ongeloof* en God te vragen om hem zijn eigen falen te doen zien en zijn bijzondere zonde. Hij doet beter er om te bidden niet schuldig te worden aan zijn broeders en hij doe voorbede voor zijn broeders, in erkenning van eigen schuld. Kortom: hij doe, wat hem opgedragen is en danke God. Het is met de christelijke gemeenschap precies zo gesteld als met de heiligmaking der christenen. Ze is een geschenk van God, waarop wij geen recht kunnen doen gelden. Hoe het met onze gemeenschap en met onze heiligmaking werkelijk is gesteld, weet God alleen. Wat ons zwak en nietig schijnt, kan voor God groot en heerlijk zijn. Zoals de christen niet voortdurende de polsslag van het geestelijk leven behoort te controleren, zo is ons ook de christelijke gemeenschap niet door God geschonken om voortdurend haar temperatuur op te nemen. Hoe dankbaarder wij dagelijks ontvangen wat ons gegeven is, des te zekerder en normaler zal de gemeenschap van dag tot dag toenemen en groeien, naar het welbehagen Gods. Christelijke broederschap is *niet een ideaal, dat wij moeten verwerkelijken*, maar een door God in Christus geschapen *werkelijkheid, waaraan wij mogen deelhebben*. Hoe duidelijker wij de grond en de kracht en de belofte van al onze gemeenschap alleen in Jezus Christus leren zien, des te rustiger leren wij over onze gemeenschap denken en voor haar bidden en hopen".

Bonhoeffer zet de voorganger weer op zijn plaats, namelijk in het grote perspectief van God. Vanuit dat perspectief moet hij zijn gemeente zien en haar dienen (en haar zo aan God overlaten..). Dat de voorganger desalniettemin enige support behoeft, blijkt ook uit het feit dat Hoge en Wenger uitdrukkelijk ondersteuning van de persoon en toetsing van de competenties van de voorganger bepleiten[281]. Zij zeggen hiermee impliciet de aandacht voor de persoon (persoonlijkheid én competenties) in het verleden een onderontwikkeld thema is geweest.

---

[280] Bonhoeffer, pp. 20-21.

[281] Hoge en Wenger, pp. 161-162, 169-170. Veel pastors in hun Amerikaanse onderzoek zijn "lone rangers" die door middel van mentoring en coaching geholpen moeten worden om te

7.4.5 Omgaan met het lijden; de (veer)kracht van de voorganger

Uitkomsten onderzoek

Werken in zo'n spanningsveld. Wat doe je dan als voorganger: fight or flight? Waar haal je de veerkracht vandaan?

Hoewel sommigen eerst een strijd met zichzelf moeten winnen ("een vredelievend en harmonieus ingesteld mens gaat niet vanzelf een polemiek aan.."), kiezen ze allen ervoor te strijden. Legale vluchtroutes van een beroeping elders (een prettige aftocht) waren voorhanden maar werden niet bewandeld. "Je wandelt de weg af waarop God je geplaatst heeft, Hij maakt wel duidelijk wanneer elders iets nieuws begint. Ik ben op deze plek gesteld, hier wil ik trouw zijn aan God en mezelf, zolang dat kan", zeiden drie respondenten. Op een later, natuurlijk moment hebben twee van hen een andere weg gekozen. Juist door niet te vluchten, maar er door het (lijdens)proces heen te gaan is men verrijkt, hebben zij een leermoment meegemaakt.

Wonderlijk is het te zien hoe in crisisperioden God elke keer weer nieuwe kracht geeft om je werk te doen. "Als ik de kansel besteeg, dan kon ik leven in en uit de preek, dan kon ik vlammen en genieten. Thuis kon ik huilen. Dat is de paradox".

De kracht om door te gaan werd gevonden in heel verschillende dingen:

- Kracht putten uit bijbellezen en gebed: "God spreekt, vertroost en bemoedigt. Juist in omstandigheden van lijden word je dichter naar hem toe gedreven".
- Zien op en genieten van het goede en de lichtpuntjes in de gemeente. "Laat je die niet roven. Besef ook dat God doorgaat, altijd, van geslacht op geslacht".
- Een blik op de natuur hielp meerdere respondenten om afstand te nemen en het in een groter perspectief te zien. "De zon die schijnt en de vogels die fluiten, elke dag weer. Alsof God daar doorheen zegt: jij kunt bij de pakken neer gaan zitten, Ik ga gewoon door".
- Steun in en bij mensen: in de eerste plaats je echtgenote. Een aantal (niet alle!) respondenten hadden daarnaast een vaste, vertrouwde groep om met regelmaat te

---

delen. Ook kaarten zij aan dat niet elke voorganger het in zich heeft om zijn roeping te volbrengen. als de roeping niet in balans is met de vaardigheden, verwachtingen, voorbereidingen, de 'lifestyle' en het beroepsbeeld van de kandidaat, ligt het voor de hand dat hij vastloopt en niet geschikt is.

praten, te delen en te bidden met een vast & vertrouwd trio in de gemeente. "Het voorkwam dat ik alleen kwam te staan in de gemeente".

- Terugvallen op je roeping en het besef waar het in de gemeente *echt* om gaat: bekering en groei zien bij mensen en je daarin kunnen verheugen. "Daar doe je het voor! Ze kunnen me wat, ik ben een dienstknecht van de Heer!".

- Een paar respondenten gaven aan heel nuchter "en banaal" te denken: "Er moet gewoon brood op de plank komen. Wat is het beste voor mijn portemonnee en arbeidsmarktperspectief?".

Analyse en interpretatie

Voorgangers blijven loyaal. Het loslaten van de gemeente is de weg van de minste weerstand, echter de liefde voor de gemeente (en het dienen van God daarin plus de persoonlijke verbondenheid met haar) maken deze weg in de praktijk minder begaanbaar. Juist door het eigen perspectief te verbreden (door het vanuit Gods perspectief te bezien, te delen met anderen) en te verdiepen (zichzelf eerlijk voor God stellen, laten 'resetten') is men in staat om de 3 loyaliteiten bij elkaar te houden. De economische nuchterheid draagt ook een steentje bij. Het dicht bij jezelf blijven, het trouw zijn aan jezelf lijkt op die manier minder haaks te staan op trouw aan God en trouw aan de gemeente dan ik aanvankelijk dacht. Juist door de permanente dynamiek blijven ze goed samen gaan.

7.5. Samenvatting

Het beeld dat de 8 respondenten, alle voorganger in een Unie-baptistengemeente, geven is dat van een door God geroepen en door de gemeenschapszin getrokken gemotiveerde voorganger. Uit liefde tot God én uit liefde voor de gemeente dienen zij beiden. Dit is ook de kern van het zijn van en werken in een *believers' church*. De voorganger staat er niet op een voetstuk. Hij staat middenin de gemeente, hij maakt deel uit van de gemeente - typisch baptistisch.

Wat Nauta schrijft over de behoefte die ook de voorganger heeft aan zelfbevestiging blijkt enerzijds waar. Hij heeft het ook nodig, immers hij is zijn eigen instrument. De cultuur van de huidige baptistengemeenten en het ontbreken van een dominante projectie (de voorganger is geen geïdealiseerd alter ego) en daarmee ook het ontbreken van afstandelijkheid maken dat de

voorganger tamelijk "zichzelf" kan zijn. Hij is ook mens onder de mensen, gemeentelid onder de gemeenteleden. Anders dan Nauta beweert hoeft hij dus niet wanhopig op zoek naar zelfbevestiging. Die ligt, in het 'gewone' van het gemeentezijn, bijna voor het oprapen. Dit maakt dat de 3 loyaliteiten (trouw aan God, gemeente, jezelf) praktisch dichtbij elkaar liggen en niet op voorhand conflicteren.

Gemeente en voorganger beïnvloeden elkaar over en weer. De voorganger staat onder invloed van de *couleur locale* van de gemeente. Daarmee te leren omgaan is essentieel voor de effectiviteit van zijn werk. Andersom zet de voorganger zijn stempel op de gemeente ... niet op basis van de Schrift (puriteinen) of zijn positie (die is formeel relatief gering bij baptisten), maar op basis van authenticiteit: *wie* hij is en *hoe* hij zijn taak uitoefent. Zijn gezag berust op het functioneren van zijn persoon (stijl, vaardigheid, deskundigheid), de voorbeeldfunctie die hij inneemt. Boodschap en boodschapper moeten daarin - nagenoeg - samenvallen. De bron van gezag ligt dus niet buiten jezelf (bij God, in de Schrift of in de positie waarin je aangesteld bent), maar in jezelf. Daarin ligt een kans en kracht van de voorganger, het maakt hem tegelijkertijd ook kwetsbaar...

Die authenticiteit kan hij ten volle laten zien in de congregationalistische *cultuur* van de baptistengemeente. Hoewel ons type gemeenten bekend staat om de congregationalistische *structuur* (gemeentevergadering is hoogste besturend en beleidsbepalend orgaan), functioneert dit in de praktijk niet meer zo. Meer naar de geest van hoe dit ooit bedoeld is wordt de gemeente procesmatig meer betrokken (want meegenomen) in de voorbereiding van belangrijke gemeenschappelijke stappen. Er wordt gehandeld in de cultuur van gemeenschapsdenken. De voorganger heeft hierin een procesbegeleidende taak, meer dan een primair inhoudelijke. Hij begeleidt individuen, groepen en gemeente is een permanent proces van gemeente*wording*. Dat is het beeld dat de respondenten schetsen.

Wanneer er in die gemeente spanningen optreden of zich conflicten voordoen, is de rol van *tegenover* van de voorganger zelden meer gericht op de Schrift of een dogma of doctrine. Daarover worden de degens zelden nog gekruist. Volgens mij is dat ook een postmodern trekje in gemeenten: we vechten niet meer om 'de waarheid', we helpen ieder om zijn of haar 'eigen waarheid te vinden'[282]. Die situaties waarin de voorganger opstond tegen de gemeente of een gemeentelid had dat te maken met vraagstukken van levensheiliging: matheid in de gemeente, verkeerde prioriteiten (meer materieel dan geestelijk), corrumperende machtsspelletjes,

[282] Het zegt *m.i.* ook iets over het tanende Schriftgezag en de dito Schriftkennis - waar die bases ontbreken wordt het ook moeilijk discussiëren en ondergraaft dit een van de fundamenten van het congregationalistisch model. Dit laat ik hier verder rusten, want het is een ander thema.

gemaskeerde ruzies, versteend[283] traditionalisme en gebrek aan steun voor de voorganger vanuit de raad. De rode lijn die ik hieronder zie is: gebrek aan authenticiteit, niet leven naar Gods bedoeling. Daartegen kwamen voorgangers in het geweer, uit trouw aan Gods bedoeling met de gemeente. Langs de kanalen die hen ter beschikking stonden: prediking, persoonlijke en pastorale contacten, bestuurlijk (veelal niet langs de formele weg van de gemeentevergadering) en door het gewoon te doen c.q. voor te leven hoe het wel moet (zelf authentiek het voorbeeld geven). Waar, volgens Nauta, gemeenten op zoek zijn naar zelfbevestiging is een voorganger die de *tegenover*-rol inneemt niet zelden een streep door de rekening. Wie kaatst kan de bal terug verwachten en dat gebeurt dan ook. Dat maakt dat de voorganger komt feitelijk buitenspel komt te staan of aangevallen wordt. Er komt een grote spanning op hem te staan, zowel fysiek als psychisch. Onzekerheden over inkomen, toekomst, gezondheid, gemeentelijke en collegiale relaties en niet in de laatste plaats je zelfbeeld doemen op en raken jou en je gezin. En daarmee raken ze ook je functioneren.

Een - voor mij - verrassende uitkomst was de achilleshiel van het zelfbeeld. De trouw aan jezelf werd aanvankelijk niet zo als een probleemveld gezien, afgezien van het feit dat men toch vaak wel iets te hard werkte en dat niet altijd gezond was. In conflictsituaties worden voorgangers overvallen door de confrontatie met zichzelf: wie ben ik eigenlijk, wie mag ik zijn? Deze zelfreflectie werkt uiteindelijk louterend. Met afstand kijken naar jezelf en de gemeente, het dichter naar God toegedreven worden om deze vragen te beantwoorden, stimuleert uiteindelijk om trouw(er) te zijn in elk van de drie loyaliteiten: trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf. "Het heeft mij (nog) authentieker gemaakt". Boodschap en boodschapper zijn nog dichter bij elkaar gekomen.

[283] .. en verafgood maar dood..

Deel III - Conclusies en aanbevelingen

Hoofdstuk 8 - Naar een hypothese over loyaliteiten

Aan het slot gekomen, komen wij bij een voorzichtige conclusie in het verbinden van theorie en praktijk (§8.1) en de formulering van een hypothese (§8.2). De respondenten geven de lezer tot slot nog een aantal aanbevelingen mee in §8.3.

8.1. Voorzichtig concluderend van theorie naar praktijk

Loyaliteit, trouw - in theorie en praktijk is het een van de kurken waarop de gemeente drijft. In de theologische basis van puriteinen en baptisten, waarbij vooral de Schrift en de gemeente als gemeenschap de hoogste waarden zijn. Ook in de studie van Nauta speelt loyaliteit een grote rol, zij het dat deze meer *selfish* is, want gericht op zelfbevestiging. De praktijk uit mijn onderzoek onder 8 baptistenvoorgangers is dat ook daar trouw aan God en elkaar een drijvende kracht is. Zonder loyaliteit geen gemeente!

De voorganger neemt middenin de gemeente zijn plaats in - hij is van, uit, met en ten behoeve van de gemeente. Net als ten tijde van de puriteinen wordt heden ten dage van hem verwacht dat (en ligt zijn overtuigingskracht daarin dat) boodschap en boodschapper nagenoeg samenvallen. Wat Nauta stelt over de voorganger die "een rol speelt", wordt in baptistenkringen niet erg herkend. De bron van gezag in het samenspel of samensmelten van boodschap en boodschapper blijkt echter grondig gewijzigd. De voorganger ontleende voorheen zijn gezag aan de Schrift, zijn positie en veelal ook nog aan zijn opleidingsniveau. De bron van gezag lag primair in de boodschap - dat gaf de boodschapper gezag. Uit mijn onderzoek (en ook uit andere..) blijkt dat dat nu andersom is: de *performance* door de boodschapper moet gezag doen verlenen aan (verdienen voor) de boodschap. De kracht van de voorganger ligt in zijn authenticiteit en vaardigheid als *persoon*. Dit maakt het voor een voorganger noodzakelijk dichtbij zichzelf te blijven, trouw aan zichzelf. Binnen een baptistengemeente kan dat goed, immers hij is 'gewoon' deel van de gemeente. Deze cultuur heb ik duidelijk kunnen vaststellen. Het *truth mediated through personality* doet nog steeds opgeld, maar met een verschuiving van *truth* naar *personality*. De rol van de Schrift is tanende,

de rol van de voorganger als profeet die waarheid verkondigt verandert in die van procesbegeleider.

Anders dan ik verwacht had speelt de congregationalistische structuur nauwelijks een rol meer. De leiderschapsstructuur beweegt zich praktisch meer naar het presbyteriaanse binnen een congregationalistische *cultuur*: het gemeenschapsdenken is en blijft een ijzersterk handelsmerk van baptisten. De trouw aan elkaar is doorgaans groot, met de trouw aan God als bindende factor.

De rol van de voorganger als profeet c.q. tegenover zie ik in veranderen in het spectrum dat ik bestudeerd heb. Bij de puriteinen werd van de voorganger verwacht dat *hij* profeet was en tegenover durfde te gaan staan als God dat van hem vroeg. Het gezag en de autoriteit lag bij hem als vertegenwoordiger van God. *Het Godsbelang stond voorop.* In de baptistentheologie wordt die rol niet, althans minder, van hem verwacht. Daar ligt - in theorie - de 'stem van God' in de gemeenschap van de gemeente. De congregationalistische structuur of cultuur remt een te nadrukkelijke profetische rol van de voorganger af. Die rol moet hij verdienen met authenticiteit en in voorbeeldfunctie. *Het gemeentebelang staat voorop*. In Nauta's visie lijkt, ik chargeer, de voorganger vooral een angsthaas die op zoek is naar zelfbevestiging bij de gemeente. Gemeente en voorganger houden elkaar in de greep van de behoefte aan zelfrealisatie. Het eigenbelang staat voorop en blokkeert feitelijk de *tegenover*-rol. Het laat bij mij het volgende beeld achter:

Puriteinen	**Baptisten**	**Nauta**
Godsbelang, dus trouw aan God.	Gemeentebelang, dus trouw aan de gemeente	Eigenbelang, dus trouw aan jezelf

De praktijk die uit het onderzoek blijkt laat zien dat dit accenten zijn die samenkomen in de baptistenvoorganger. De trouw aan God, de gemeente en zichzelf staan minder haaks op elkaar dan de theorie doet vermoeden.

8.2. Hypothese over loyaliteiten

Met de bouwstenen uit de theorie en de praktijk kom ik tot de formulering van de volgende volgende hypothese:

De baptistenvoorganger anno 2010 durft op te staan *tegenover* een gemeente om haar te confronteren met *gedrag* dat niet spoort met de Schrift. De autoriteit daarvoor ligt steeds minder in de Schrift en zijn formele positie en steeds meer in zijn authentieke manier van opereren temidden van de gemeente. Hij gebruikt zijn trouw aan en plaats in de gemeente om God trouw te blijven in zijn roeping hier als voorganger te fungeren. Door de gemeenschapscultuur, waarvan hij zelf onderdeel is, en zijn authentieke gemeentepraktijk bewaart hij de drie loyaliteiten dicht bij elkaar. Trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf zijn goed te combineren. Het doorstaan van de dynamiek van het spanningsveld van deze drie loyaliteiten maakt ze zelfs nog verwevener. Voor een baptistenvoorganger zijn zij onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een aandachtspunt is de zorg voor zichzelf: extra ondersteuning voor de voorganger is daarin wenselijk.

8.3. Aanbevelingen

Tot slot, als 'toetje', presenteer ik nog een aantal aanbevelingen die door de respondenten uit hun eigen voorgangerervaring zijn aangereikt. Hierin proef ik, ondanks de pijn die is of is geweest vanwege conflict of crisis (misschien moet ik zeggen: dankzij die pijn), nog steeds een heilig vuur in het dienen van God en Zijn gemeente en ook van zichzelf:

A. Leer jezelf kennen: wie ben ik echt? Durf dat ook in een beroepingsprocedure open te benoemen.

B. Geef die opdracht in een beroepingsprocedure omgekeerd ook mee aan de gemeente: "Wie zijn jullie? (Eerlijk zeggen!)".

C. Blijf dichtbij jezelf. Als je recht voor God blijft staan, blijf je dichtbij jezelf. Trouw aan de gemeente is pas de laatste trouw.

D. Ga er met volle overtuiging voor als God je antwoord heeft gegeven op de vraag: "Heer, wat wilt U werkelijk van mij?"

E. Leer omgaan met de cultuur van de gemeente en luister, letterlijk en figuurlijk, naar haar motieven.

F. Leer loslaten, de controle uit handen geven.

G. Delen met collega-voorgangers: deel zorgen, deskundigheid, viermomenten. Zorg dat je niet eenzaam blijft, zorg dat zij weten wat je meemaakt. Gebruik anderen om je leed te verwerken, zoek en vindt ondersteuning bij plaatselijke collega's, een regionaal convent, intervisiegroepen, in een intervisietraject etc[284].

H. Bij conflicten en wrijving: ga niet alleen, zoek een sparringpartner en spreek in termen van "hoe komen wij hier uit" in plaats van in termen van "ik" en "jullie". Bewaar respect.

I. Maak goede afspraken met de raad over onafhankelijkheid van en steun voor de voorganger.

[284] De noodzaak van support is een van de belangrijkste constateringen en aanbevelingen van Hoge en Wenger (pp. 89, 169, 198, 201, 217-218).

Bronnen

Primaire bronnen

Alphen, Paulus van, *De ontwikkeling van het voorgangerschap onder de Baptisten in Nederland en Groot Brittannië* (masterscriptie Universiteit Utrecht, Subfaculteit Godgeleerdheid), november 2009.

Bakker (1), Henk, *Draads en tegendraads. Leren van de puriteinen* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, CHE Reeks, 2006).

Bakker (2), Henk, *De weg van het wassende water. Op zoek naar de wortels van het baptisme* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2008).

Brackney, William H., *A Capsule History of Baptist Principles*, (Atlanta: Baptist History and Heritage Society, 2009).

Hoge, Dean R. en Jacqueline E. Wenger, *Pastors in transition. Why clergy leave local church ministry* (Grandrapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005).

Horjus, Yme, *Waarom lopen voorgangers soms vast?*, artikelenserie in De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 118e jaargang, 2003:

- Horjus (1): Waarom lopen voorgangers vast? , nr. 1, 3 januari 2003, pp. 12-13.
- Horjus (2): Hoe blijf je er gelovig bij, nr. 2, 24 januari 2003, p. 13.
- Horjus (3): Van notabele naar nobody, nr. 3, 7 februari 2003, p. 12.
- Horjus (4): Hoe blijf je er mens bij, nr. 4, 21 februari 2003, pp. 12-13.
- Horjus (5): Performer in emo-diensten, nr. 5, 7 maart 2003, pp. 12-13.
- Horjus (6), Wie een roeping heeft, praat niet over geld, nr. 6, 21 maart 2003, pp. 12-13.

Lloyd-Jones, D.M. (1), *From puritanism to nonconformity. The Annual Lecture of the Evangelical Library for 1962 (*Evangelical Press of Wales, Second edition, 1991; originally published in 1962 under the title "1662-1962: From Puritanism to Non-conformity").

Lloyd-Jones, D.M. (2), *The puritans: their origins and successors* (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, reprinted edition, 1991).

Nauta,Reinard, *Paradoxaal leiderschap. Schetsen voor een psychologie van de pastor* (Nijmegen: Uitgeverij Valkhof Pers, 2006).

Perkins, William, *The art of prophesying* (Edinburgh: The Banner of Truth Trust, revised edition, 1996; first published in Latin 1592 and in English 1606).

Spijker, W. van 't, R. Bisschop, W.J. op 't Hof, *Het puritanisme. Geschiedenis, theologie en invloed* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2001).

Unie van Baptistengemeenten, Werkgroep gemeentestichting, *Gemeentestichting: een baptisten perspectief*, najaar 2008.

Vries (2), Olof H. de, *Gelovig gedoopt. 400 jaar baptisten, 150 jaar in Nederland* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2009).

Secundaire bronnen

Baarda, Ben, Martijn de Goede, José Teunissen, *Basisboek kwalitatief onderzoek* (2e druk, Stenfert Kroese, 2005).

Baarda, Ben en Martijn de Goede, *Basisboek Methoden en Technieken* (4e druk, Stenfert Kroese, 2006).

Bonhoeffer, Dietrich, Leven met elkander ('s Gravenhage: Uitgeverij Boekencentrum B.V., derde druk, 1978).

Goessens, G., *Aan voorgangers denken*, in: De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 113e jaargang, nr. 15 van 1998, 9 september 2003, p. 14.

Horjus (0), Y. *Wat moet een voorganger allemaal kunnen?*, in: De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 112e jaargang, nr. 12 van 1997, 20 juni 1997, pp. 8-9.

Huiting, H.D., *Voorgangers van nu*, in: De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 113e jaargang, nr. 10 van 1998, p. 3.

Huizing, Wout, (red.), *Onder het vergrootglas: pastorale supervisie aan studenten en voorgangers* (Baptisticareeks van de Unie van Baptistengemeenten, mei 2010).

Klouwen, Wouter, en Ad van Nieuwpoort (red.), *Dominee of tentenmaker? De predikant als tolk en getuige* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2007).

Noordegraaf, A., en G. Kwakkel, S. Paas, H.G.L. Peels en A.W. Zwiep (red.), *Woordenboek voor bijbellezers* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2005).

Nuijten, I., *Servant-Leadership: Paradox or Diamond in the Rough? A multidimensional measure and empirical evidence* (proefschrift) (Rotterdam: ERIM PhD Series Research in Management, 2009).

Vries, Anne de, "Hoera, we zijn mondig" in: *Baptisten.nu, Tijdschrift van de Unie van Baptistengemeenten*, 125e jaargang, nr. 1, maart 2010, p. 11.

Vries (1), O.H. de, *Het 'ambt' kritisch bekeken*, in: De Christen (Orgaan van de Unie van Baptisten Gemeenten), 99e jaargang, nr. 2 van 1984, 13 januari 1984.

De volgende <u>websites</u> zijn geraadpleegd:

- www.baptisten.nl/media/img/taakvelden/tv/pdf/Competenties_beroepsrollen.pdf
- www.communicatieplein.nl/Onderwerpen/ Communicatieonderzoek_opzetten/ Onderzoeksmethoden/Kwalitatief_onderzoek (deze website is van de Rijksvoorlichtingsdienst van het Ministerie van Algemene Zaken)
- www.scriptie.nl/pdf/Onderzoeksmanual.pdf.
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Trouw_(ethiek)

<u>Bijlage 1</u> Interviewvragen voorgangers op hoofdlijnen

(ter voorbereiding op interview tevoren toegestuurd aan voorgangers)

Vraaggesprek over trouw aan God-gemeente-jezelf

t.b.v. afstudeerscriptie Jan-Martin Berghuis

De thema's van het vraaggesprek zijn de onderstaande. Niet elk onderdeel zal voor elke te interviewen voorganger even relevant of uitgesproken zijn - dat geeft niet. Het interview wil vooral luisterend maatwerk zijn naar de omgang met loyaliteiten: trouw aan God, trouw aan de gemeente, trouw aan jezelf. Als je op de een of andere manier 'in conflict' raakt met de gemeente, wordt dit spanningsveld merkbaar. Soms kan je het ook zelf bewust (of onbewust) oproepen of zelfs regisseren... De verzamelde gegevens worden niet herkenbaar/herleidbaar verwerkt in de scriptie. Een aantal keren wordt verwezen naar Nauta. Het boek "Paradoxaal leiderschap" van Rein Nauta (Valkhof Pers, 2006) hoogleraar godsdienst- en pastoraalpsychologie, maakt onderdeel uit van de achtergrondliteratuur.

<u>B. Predikant: rolopvatting</u>

- Over je roeping (algemeen): waarom ben je predikant? Verwachtingen, vaardigheden, pastor en/of prediker.
- Geroepen door God én geroepen door mensen: wat houden beiden in?

<u>C. De gemeente die roept</u>

- Typeer je gemeente(cultuur).
- Je roeping voor *deze* gemeente: waarom, wat is/was jouw droom voor deze gemeente, en ook andersom: wat verwacht de gemeente van jou (al dan niet uitgesproken)?
- Ben/was je geroepen voor deze gemeente als iemand die er goed bij past (bevestigend) of als iemand die verandering moest brengen?

D. Gemeentepraktijk: verhouding voorganger-gemeente

- Over de invloed van de voorganger op de gemeente én andersom. Wat is waar: 'kerken nemen de identiteit van de voorganger aan' of 'waar je mee omgaat wordt je mee besmet'? Hoe (langs welke wegen) is die invloed merkbaar?
- Is de voorganger een geïdealiseerd alter ego? Wat projecteert men op de voorganger? (Nauta)
- Paradox: mensen willen leiding, maar wantrouwen het tegelijkertijd. Het liefst willen ze dat je hen bevestigt en leidt in wat ze toch al van plan zijn te doen (Nauta).

E. 'Tegenover' een gemeente

- Trouw aan God, aan jezelf, aan de gemeente: waar sta/stond jij in de driehoek van dit spanningsveld van 3 loyaliteiten? Wanneer was jij geen 'medestander' van de gemeente, maar meer in de rol van een 'tegenover'? Een voorbeeld.
- Welke overwegingen speelden een rol om wel of niet ergens 'tegen op te staan'? Welke alternatieven waren voorhanden?
- Hoe reageerde de gemeente op de manier waarop je in dat spanningsveld je rol vervulde? Met welk effect?

F) Effecten van 'tegenover' op de voorganger

- Over jouw gezag in de gemeente: hoeveel ruimte/invloed heb je? Wat is de bron van jouw gezag? Welke rol speelt de congregationalistische structuur (de ledenvergadering als hoogste baas en jouw werkgever..).
- Over jezelf zijn in de gemeente. Nauta stelt: "Je speelt een rol".
- Over de verhouding tussen het persoonlijke en het professionele. Wat is het effect van de loyaliteitsvraag op je persoonlijk geloof? Nauta maakt verschil tussen geloven 'because of the profession' en geloven 'apart of the profession': hoeveel ruimte zit daartussen als je in het spanningsveld van loyaliteiten verkeert?
- Over de omgang met het lijden aan het 'tegenover zijn' in de gemeente.

G. Slotvragen

- Durf jij nog sterk geprofileerd te preken? Durf je nog uit de toon te vallen?
- Heb je een advies aan collega's over de omgang met het 'tegenover'-zijn?

<u>Bijlage 2</u> Interviewvragen aan voorgangers (uitgewerkt)

(door Jan-Martin gehanteerd tijdens het interview)

<u>A. Gegevens</u>

1. Naam:
2. Leeftijd:
3. Welke gemeenten gestaan:
4. Welke nu staan (sinds..):

<u>B. Predikant: rolopvatting</u>

5. Roeping algemeen - motivatie: waarom ben je predikant? Wat trok jou aan om predikant te worden? Welke verwachtingen had je daarvan?
6. Wat zijn je vaardigheden en sterke kanten? Welke niet?
7. Wat ben jij primair: een pastor of een preker?
    - pastor: luisterend, naast/met mensen, persoonlijk gericht, helper van mensen, laten leiden door wat er voorvalt.
    - theoloog: sprekend, zekere afstand, gericht op groep, meer theoloog, wil vooral Schrift brengen.
8. Wat zegt het je dat..
    - .. God je geroepen heeft? Perkins: je bent een 'high commissioner of God'. En: 'Good ministers are one in a thousand. In hoeverre zie je jezelf als zonderling of uitverkorene om dit te doen? Wat zegt het je dat je volmacht van God gekregen hebt?
    - .. mensen/een gemeente je roept? Wat zegt het je dat je volmacht van mensen gekregen hebt?
    - Welke ervaar je het sterkst in het dagelijks predikant zijn? Van welke ben je je het meest bewust? Hoe uit zich dat?

C. De gemeente die roept

9. Typeer de gemeente en de cultuur:

    a) Typeer de gemeente aan de hand van een paar steekwoorden: omvang en samenstelling, ontwikkeling, gemeenteleven, stijl, accenten, type mensen, type activiteiten, waarin vlamt zij (warm) en waarin faalt zij (koud) etc., passief of actief/initiatief, mondig of volgend, mate van baptist?, deelname aan bijbelstudie en kringen, liturgisch vast of vrij(er), tussen orthodox en postmodern, levensheiliging (zondag terugzien in maandag: hoe leeft men het dagelijks leven met JC), band met de gemeente (wat mag je van gemeenteleden vragen qua betrokkenheid), Schriftopvatting, hoeveel gezag heeft het Woord van God?

    b) Is de cultuur 'binnen' (in de gemeente) anders dan 'buiten' (in de postmoderne samenleving: ieder z'n eigen waarheid, weinig accountability etc.).

10. Jouw roeping voor deze gemeente:

    a) Waarom ben/was je hier voorganger? Waar komt jouw 'ambitie' vandaan?

    b) Wat zijn jouw eigen verwachtingen, doelstellingen etc. ten aanzien van de gemeente en jouw rol daarin? Waar neem je de gemeente mee naar toe, wat is je droom voor deze gemeente? (Weet zij dat..?)

    c) Omschrijf de verantwoordelijkheid die God je geeft voor deze mensen (zielen).

    d) Voor welke taak heeft de gemeente (beroepingscommissie) je geroepen? Welke verwachtingen zijn er - uitgesproken en onuitgesproken? Welke rolopvatting heeft de gemeente over de voorganger? (en waarom?) Als iemand die goed bij de gemeente past of iemand die verandering moest brengen?

    e) Komen b) en c) overeen? Zo nee, waarin zit het verschil? Hoe komt het dat dat verschil er is? Is dat bespreekbaar?

D. Gemeentepraktijk: verhouding voorganger-gemeente

11. Stelling van Nauta: "Kerken nemen de identiteit van hun voorganger aan" of "Waar je mee omgaat word je mee besmet".

    a) Welke is waar?

    b) Hoe is de invloed van voorganger op gemeente?

        - Wat is herleidbaar 'des voorgangers' in de gemeente (jouw accent herkenbaar)?

- Waarin heb jij de gemeente 'bevestigd' en waarin heb jij haar 'veranderd'? Waarin wil jij haar veranderen en waarom? En: hadden ze die verandering verwacht?

- Wanneer was jouw invloed het grootst? Bij je aantreden?

- Langs welke wegen oefen jij invloed uit: wat zijn de belangrijkste middelen? (preek, pastoraat/huisbezoek, bestuur/beleid, toerusting..). Wat merk je in de praktijk van je invloed?

c) Hoe is de invloed van gemeente op voorganger?

- Wat verwachten mensen van jou?

- Word je in een rol gedrukt: de voorganger als geïdealiseerd alter ego? Dit is de projectie van iets wat men zelf niet kan maar verwacht dat de voorganger wél kan. Moet je de wensen & verlangens van mensen vervullen? Welke? En doe je dat ook? (hoe leidend is die verwachting voor jou?)

- Paradox die Nauta schetst: mensen willen leiding, maar wantrouwen het tegelijkertijd. Het liefst willen ze dat je hen bevestigt en leidt in wat ze toch al van plan zijn te doen. Reageer hier eens op.

12. Roeping en praktijk: zijn die verwachtingen uit 9b) uitgekomen/bevestigd of bijgesteld in de loop van de tijd? Waarin 'zit' dat?

<u>E. Tegenover een gemeente</u>

13. Drie loyaliteiten: trouw aan God - trouw aan jezelf - trouw aan de gemeente.

    d) Zet ze 's in prioriteitvolgorde.

    e) Welke is het meest op de proef gesteld in je voorgangerschap? Welke is het meest spannend geweest?

    f) Waar sta/stond jij in de driehoek van dit spanningsveld van 3 loyaliteiten?

14. Noem een situatie waarin je geen 'medestander' van de gemeente was, maar de rol van een 'tegenover' ingenomen hebt. Waarin je het spanningsveld ervoer van trouw aan God-aan jezelf-aan de gemeente.

g) Wat: onderwerp van tegenstand. Wat was jouw kernboodschap?

h) Waarom? Wat was jouw motivatie om ergens 'tegen op te staan'?

i) Hoe heb je dat laten blijken, hoe kwam het tot uiting? (prediking, pastoraat, bestuur/beleid, ..)

j) Welke overwegingen speelden daarbij een rol?

- persoonlijke: gezichtsbehoud of -verlies, geloofwaardigheid, erkenning/waardering, relevant willen zijn
- zorgverantwoordelijkheid voor welzijn individuele leden en de gehele gemeente (bijv. niemand willen kwetsen, ieders pastor willen zijn)
- zakelijke: 'brood op de plank', zekerheid
- formele: gemeente is werkgever
- relationeel: verbonden voelen met de gemeente
- theologisch: wat is waarheid? Wie ben ik dat ik de waarheid weet?
- beroepsgeestelijke: belofte aan God, waarheid van God
- persoonlijk geestelijke: je persoonlijke relatie met God onder druk

k) Welke alternatieven waren er?

- Met de liefde bedekken.
- Gewoon meegaan met de stroom en een verantwoording 'regelen'. Overlevingsstrategie.
- Fight or flight: vlucht in een andere baan. Weleens overwogen? Wat zocht je daar dan in?

l) Waar was je bang voor?

- van jezelf: aantasting zelfverzekerdheid, persoonlijk geloof
- t.a.v. God
- t.a.v. gemeente: ophef en wrijving of splitsing in de gemeente, jouw geloofwaardigheid in de gemeente
- anders, namelijk .....

m) Wat gaf de doorslag?

15. Hoe reageerde de gemeente op jouw 'tegenover' zijn? Hoe werkte dat uit (op de koers, de leer/prediking, de praktijk, het ledental, de samenstelling van de gemeente)? Verdeeldheid, verleiding (tot 'partij kiezen'), volgen ze je, ...?

16. Achteraf bezien:

    a) Zou je het achteraf bezien anders hebben gedaan?

    b) Zijn er situaties waarin je - met de kennis van nu - anders gehandeld zou hebben? Dat je je niet als 'medestander' had geprofileerd of het zou laten (be)gaan, maar dat je je 'tegenover'-rol zou hebben opgenomen? Wat maakte dat je het indertijd niet gedaan hebt? Wat had je nodig gehad om het te doen?

F) Effecten van 'tegenover' op de voorganger

17. Rol van gezag in de gemeente.

    a) Hoeveel invloed kent de gemeente toe aan wat je doet/zegt? Hoe merk je dat? Welke rol speel jij in het speelveld van beïnvloeders van mensen (ze hebben meerdere raadgevers of dingen waardoor ze zich laten leiden - welke?) Of/ook: hoeveel speelruimte heb je gekregen?

    b) Welk gezag kennen ze je toe? Is dat een gezag van de boodschap (Schrift) en/of die van de boodschapper (jouw persoonlijke performance)?

    c) Welke rol speelt de congregationalistische structuur? De gemeentevergadering is het hoogste bestuursorgaan, niet jij. De leden bepalen, zij zijn jouw werkgever. Gaat daar een extra druk(middel) vanuit?

    d) Die congregationalistische structuur: helpt die je in je functioneren (priesterschap aller gelovigen) of hindert zij jou? Hoe 'schriftuurlijk' acht je dat?

    e) Heb je je weleens verraden gevoeld in het bondgenootschap met de gemeente? (dolk in de rug)

18. Jezelf zijn in de gemeente.

    f) Hoe jezelf mag en kan jij zijn in de gemeente? Geeft de gemeente je die ruimte?

    g) Ben je jezelf of 'speel je ook een rol'? Nauta stelt: we spelen met elkaar een 'theaterstuk', elk met een rol. Jij hebt een door de gemeente oplegde rol.

19. De professionele voorganger en zijn persoonlijk geloof. Nauta: geloven 'because of profession' of geloven 'apart of profession'.

    a) Hoeveel ruimte zit er tussen ambt en persoon? Wat is de reden daarvoor? Wanneer ben je te kwetsbaar, wat zijn de risico's? Hoeveel van jezelf geef je 'bloot' in de contacten met de gemeente (preken, pastoraat)? Hoe open durf je naar de gemeente te zijn wat je gelooft en waar je voor staat?

    b) Wat is het effect van de loyaliteitsvraag op je persoonlijk geloof? Heeft het invloed? Of staat het onwrikbaar en onbereikbaar vast? Kan je nog blijven drinken uit de bron waar je anderen steeds op wijst? Hoe houd je je geestelijk leven gezond en fris?

    c) Hoe bewaar en bescherm je je eigen identiteit?

    d) Geloof je nog in wat je preekt? Ben je zelf een geloofwaardig drager van de boodschap die je uitdraagt? Of preek en bedrijf je pastoraat met de handrem op?

20. Hoe ga je om met het lijden van 'tegenover zijn' in de gemeente?

    a) Waar lijd je het meest aan? Wat voor soort emotie is dat? Wat lijdt er dan in jou?

    b) Wie brengt dat lijden teweeg en waarom (wat beoogt de ander)? Kan je dat begrijpen? Hoe ga je met die ander om?

    c) Zie je het als eigen falen? Zo ja, tegenover wie? Waarin heb je gefaald?

    d) Hoe worstel je ermee? Met God, met jezelf, met die ander?

    e) Welke weerbaarheidsmaatregelen heb je genomen?

        - even afstand nemen, Gods nabijheid zoeken
        - biecht, delen met iemand buiten je kring
        - terugvallen op je eigen theologische basis (heb je een duidelijke theologie?)

    f) De balans opmaken van een 'tegenover'-actie: wat heb je gewonnen, wat verloren. Wat als je het niet gedaan had? Waarom koos je deze weg van de meeste weerstand?

    g) Zie je dit ook als 'lijden om Christus' wil? Om de waarheid? Hoort dit soort lijden bij je functie, vind je?

    h) Waar haal je de kracht & moed vandaan om staande te blijven en door te gaan? Wat heeft jou geholpen? En/of: wat had je kunnen helpen?

    i) Strijden de verschillende rollen met elkaar: je pastorale en samenbindende rol versus die van profeet/theoloog (een tegenover) zijn? Welke rol ligt het meest dichtbij jou?

G. Slotvragen

21. Durf jij nog sterk geprofileerd te preken? Durf je nog uit de toon te vallen?

22. Op welke competentie wordt het meest beroep gedaan in jouw voorgangerschap: die van theologie, die van therapeutische kennis en psychologische inzichten, die van management en leiderschap?

23. Stelling: De voorganger: vrijgestelde of ingehuurde functionaris? Afgezant van Christus of betaalde vrijwilliger?

24. Wat is jouw advies aan collega's t.a.v. het 'tegenover' -zijn?

    a) Jonge, beginnende voorgangers? Tips voor de opleiding.

    b) Overige collega's.